

**CIHM
Microfiche
Series
(Monographs)**

**ICMH
Collection de
microfiches
(monographies)**

Canadian Institute for Historical Microreproductions / Institut canadien de microreproductions historiques

© 1996

The copy filmed here has been reproduced thanks to the generosity of:

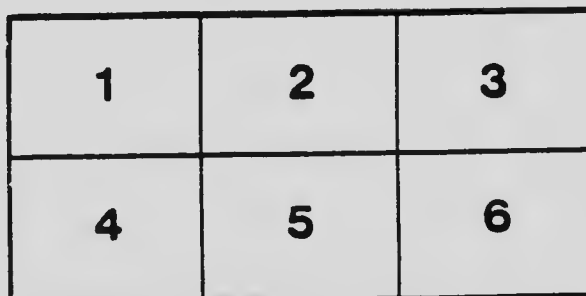
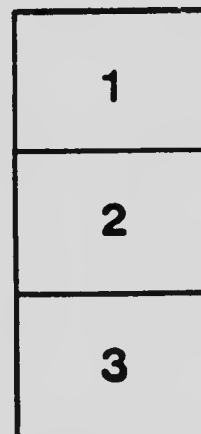
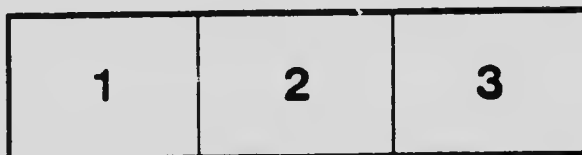
National Library of Canada

The images appearing here are the best quality possible considering the condition and legibility of the original copy and in keeping with the filming contract specifications.

Original copies in printed paper covers are filmed beginning with the front cover and ending on the last page with a printed or illustrated impression, or the back cover when appropriate. All other original copies are filmed beginning on the first page with a printed or illustrated impression, and ending on the last page with a printed or illustrated impression.

The last recorded frame on each microfiche sheet contains the symbol \rightarrow (meaning "CONTINUED"), or the symbol ∇ (meaning "END"), whichever applies.

Maps, plates, charts, etc., may be filmed at different reduction ratios. Those too large to be entirely included in one exposure are filmed beginning in the upper left hand corner, left to right and top to bottom, as many frames as required. The following diagrams illustrate the method:

L'exemplaire filmé fut reproduit grâce à la générosité de:

Bibliothèque nationale du Canada

Les images suivantes ont été reproduites avec le plus grand soin, compte tenu de la condition et de la netteté de l'exemplaire filmé, et en conformité avec les conditions du contrat de filmage.

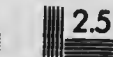
Les exemplaires originaux dont la couverture en papier est imprimée sont filmés en commençant par le premier plat et en terminant soit par la dernière page qui comporte une empreinte d'impression ou d'illustration, soit par le second plat, selon le cas. Tous les autres exemplaires originaux sont filmés en commençant par la première page qui comporte une empreinte d'impression ou d'illustration et en terminant par la dernière page qui comporte une telle empreinte.

Un des symboles suivants apparaîtra sur la dernière image de chaque microfiche, selon le cas: le symbole \rightarrow signifie "A SUIVRE", le symbole ∇ signifie "FIN".

Les cartes, planches, tableaux, etc., peuvent être filmés à des taux de réduction différents. Lorsque le document est trop grand pour être reproduit en un seul cliché, il est filmé à partir de l'angle supérieur gauche, de gauche à droite, et de haut en bas, en prenant le nombre d'images nécessaire. Les diagrammes suivants illustrent la méthode.

MICROCOPY RESOLUTION TEST CHART

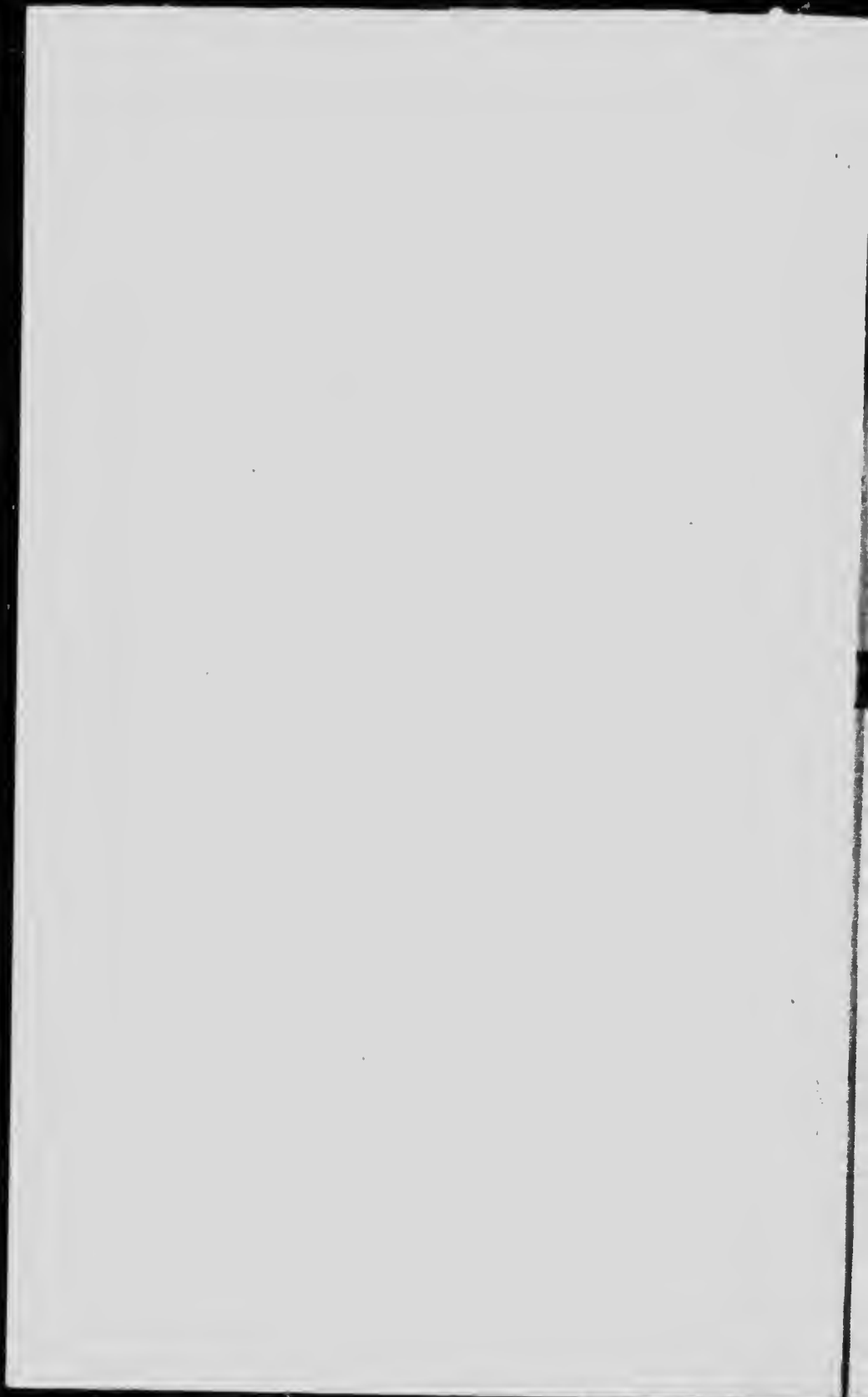
(ANSI and ISO TEST CHART No. 2)

APPLIED IMAGE Inc

1653 East Main Street
Rochester, New York 1461
(716) 482 - 0300 - Phone
(716) 288 - 5989 - Fax

JA

(QUO VADIS?)

○ ○ ○

Куди ідеш, Господи?

Ціна 50 цент.

(QUO VADIS?)

...

КУДИ ІДЕШ, ГОСПОДИ?

оповіданє з часів

ПЕРЕСЛІДУВАНЯ ХРИСТІЯН ЗА ПАНОВАНЯ НЕРОНА

після

ГЕНРИКА СІНКЕВИЧА

УЛОЖИВ Н. ЛЕСИК.

З ІЛЮСТРАЦІЯМИ М. АРТВИНЬСКОЇ.

Winnipeg Man. Canada 1913.

Накладом рускої книгарні. — — Друком краевого
закладу кат. видавництв Едв. Унсінга в Перемишли.

PG7152

S4

G7118

ВСТУПНЕ СЛОВО.

В часі, в котрім зачинає ся то оповіданє, т. с. в кількадесять літ по розпятю Ісуса Христа, римска держава була у верху могучости, а на престолі засідав цісар — імени Нерон.

Нерон мав сімнайцять літ, коли віддано в єго руки власть римского цісаря над тою величезною державою. А власть цісаря римского була неограничена; був він паном не лиш землі і бо ітєтв, ає й паном життя та смерти своїх підданих. Римляни з давен давна були привикли до того, що володарі їх карали смертю навіть найлекші про-

вини: що навіть тих, що нічого не провинились, але з якої небудь причини їм заваджали, казали явно або в тайний спосіб мордувати. Але, коли Нерон, в недовзі по своїм вступленю на престол, казав стратити матір зі світа за те, що хотіла мішати ся ему до заряду — відтак жінку і свого учителя, здригнули ся навіть найгірші на се і осудили, що Нерон в жорстокости перейшов все, що людський розум може видумати. По тих злочинах все, що поповнив видавалось ему не так злим і не так жорстоким. І дрожали зі страху не лиш піддані взагалі, але і найблизні приятелі.

Умів він грати на арфі, співати і писати вірші. Гордий був з того і безнастанно пописував ся перед всім, а низька его душа бажала підхлібств і похвал без кінця. Досить було за мало уважно слухати, коли грав, співав або свої вірші читав, щоби заслужити на кару смерти.

Риму Нерон не любив, бо говорив що ту людність не пізнає ся на его музиці, і радо виїздив з цілим двором до вищих країв своєї держави, де му більше уміли підхлібяти.

В управі виручали го урядники, котрі не певні власного життя, залагоджували всі справи не після права і справедливости, але так, аби не заслужити на гнів строного Цезара. Своє жите прикладали цілком до его життя. З ним виправляли безустанно пари і забавя; з ним і для него допускали ся нераз дуже жорстоких і найнесправедливіших учинків.

Крім вельмож, війська, котрого держава римска мала дуже багато, а котре сліпо слухало Цезара і вождів, крім цілої чети, хотяй біднійших, але вільних людей, були в державі і маси т. з. невільників, то є людей забраних у війнах або куплених в інших краях, котрі були власно-

стию своїх панів і їм муіли служити. Такого невільника уважали пани не за чоловіка, але за річ, з котрою можна зробити, що їм подобає ся, навіть безкарно позбавити життя. Невільники ті були також поганами, отже були дуже нещасливі, бо в тих своїх бідах не мали тої потіхи, що по тім життю нещасливім чекає їх вічна нагород : і радість.

На тім то поганьськім ґрунті, в тім місті збитків, жорстокостей і педолі зачав тихо і скрито сьв. Петро голосити Боже слово. Він як рибак, мав найлекший доступ до покривджених і пригноблених, до робітників і невільників. А коли говорив їм, що правдивий Бог, то не той з каменя або з дерева зроблений, котрому доти віддавали честь, але всемогучий Дух, але Отець, що любить людей, як свої діти; що кінець того марного життя на землі, то не колець істнування чоловіка, але по нім має наступити інше жите в вічній щасливості і хвалі — то горнули ся до него всі убогі і пригноблені та зачали щілим серцем любити того Бога — Бога ласки і любови і того старця, що їм голосив слова правди.

Наука христова ширилась що раз більше; сьватою сьвятостію і чистотою приманювала що раз ширші круги і приєднувала людські серця не лиш бідних і терпячих, але й всі, на котрих дні тліла хоть одна благороднійша іскорка.

За Нерона вже були християни не лиш між невільниками, але і в війську і межи вельможами, а навіть на самім дворі Цезара. Лиш він о них не знав.

Погани ненавиділи християн за їх богобоязливе жите, за їх любов до Бога і ближнього, а не могучи зрозуміти правд сьвятої Віри, посуджували їх о визнаванє темного забобону і переслідували.

Християни мусіли скривати ся, на молитви збирали ся за містом на старих кладовищах і огородах, куди приходив сьв. Петро: там їх научав, хрестив і уділяв їм інших сьв. Тайн. Ті всі новонавернені душі представляли як би одну родину, получену любовию Бога, ближнього і чесноти, а не-навистию до гріха і скритостию перед поганями.

I.

ЛІГІЯ ПОКИДАЄ АВЛІЇВ.

Межи вельможами був на той час в Римі християнський дім Авліїв. Було їх двоє, старші вже люди, мали лиш сінка — одинака і вихованицю, сирету, дочку хороброго короля чужого народу Лігіїв, котру взяли в опіку ще дитиною, виховували в засадах сьв. Віри скромно і побожно а немаючи рідної дочки, полюбили ю, як свою дитину.

Лігія бо так єї називано, була то дівчина надзвичайна. Добра, як ангел, своїм опікунам цілим серцем відплачувала любов і стараня, котрими ю окружали, в їх малім синку бачила брата, а в них правдивих родичів. Для засумованих і убогих учинна і милосерна, уміла кождому утерти слезу недолі, потішити і заночити. Була Божим благословенєм, ясним лучем в житю тих, що ю окружали. А що крім і гарне то було сотворіє, отже нічо дивного, що і старі Авлії і всі домівники цілим серцем до неї були привязані. Але тота власне урода Лігії стала ся причиною великого занепокоєня і нещастя.

Пізнав єї молодий Римлянин, іменем Вінцій, і так собі сподобав, що dokonче забажав єї взяти за жінку. Лігія

була християнкою, Вініцій поганином: отже хочай їй був милий той жовнір, стати его жінкою не могла і не хотіла.

Але поганські Римляни не розуміли того, щоби хто-будь їх воли міг опирати ся: не хотів зрозуміти того і Вініцій, і шукав тільки якого способу, котримби опір Лігі міг поконати.

Вініційєви вказав такий спосіб его свояк Петроній.

Лігія була заставницею, то значить дана Римлянам через інший парід на певність, що той парід не буде нападати. Як закладниця, повинна бути під опікою самого Цезара а зать доти не була, тепер цісар мав право відобрати сю Авлію і віддати Вініційови. Треба було лиш попросити Нерона, щоби хотів вдати ся в ту справу: а що Петроній був его приятелем, отже легко міг то зробити.

Якось кілька днів по тім, перед домом Авліїв появил ся на чолі кільканайцятьох жовнірів цісарский сотник.

Часи були непевні і страшні. Післанці того роду були віщунами смерті. То-ж з хвилию, коли сотник застукав до дверей Авліїв, зананувало переражене в цілім домі. Зараз родина оточила старого вождя, бо ніхто не сумнівав ся, що небезпека передовсім над ним зависла. Жінка його Помпонія, вхопила его, якби затримати хотіла, а посинілі єї уста скоро порушали ся, тихо вимовляючи слова молитви; Лігія, з блідим як полотно лицем, цілувала его руку, а малий синок чіпив ся одежі. З коритарів і лежачих на поверсі покоїв, призначених для слуг, почали висипуватись рої невільників і невільниць.

Сам лише старий вожд, привиклий від довгих літ дивити ся просто в очи смерті лишив ся спокійний, а лиш лице его стало ся як би викуте з каменя.

— Пусти мене, Помпонію — сказав по хвили —
если мені прийшов кінець, будемо мати час попрацяти ся.

Відсунув її з легка і вийшов.

Авлюс перейшов до сіни, де чекав на него сотник.
Був то старий жовнір, давний его підданий і товариш ми-
нулих воєн.

— Вітай, воже — промовиз. Приношу тобі розказ
і поздоровленє Цезара, а ото є знак, що приходжу в его
імени.

— Я вдячний Цезарови за привіт, а розказ викопаю —
відказав Авлюс. — Вітай і говори, з яким порученєм
приходиш.

— Авлю! — зачав сотник — Цезар довідав ся, що
в твоїм домі перебуває дочка короля Лігій, котру той мо-
нарх, ще за життя попередного Цезара, віддав в руки Рим-
ляи, на запевненє, що границі держави ніколи не будуть
нарушені Лігіями. Нерон є тобі вдячний, воже, за се, що
сі дававсь гостинність у себе, але, не хотячи довше обтя-
жувати твого дому, зарівно уважаючи, що дівця, як за-
кладниця, повинна бути під опікою самого Цезара, розказує
тобі видати єю в мої руки.

Авлюс був занадто жовніром, аби супроти розказу
дозволити собі на жаль, на марні слова або скарги. Все
таки зморщка его наглого гніву і болю появилась на его
чолі. Через якийсь час поглянув на знак Цезара, мимо его
волі почув ся безсилим а, піднісши очи на старого сотни-
ка, сказав спокійно:

— Зачекай, заки видадуть тобі закладничку.

І по тих словах перейшов на другий кінець дому, де
ціла родина чекала его в занешокосню і тревозі.

— Нікому не грозить смерть ані вигнання — сказав — а однак посол Цезара є вістуним нещастя. О тебе ходить, Лігію.

— О Лігію? — закликала з подиву Помпонія.

— Так! --- відказав Авлюс. А звернувшись до дівчини, став говорити:

— Лігію, ховалась ся в нашім домі, як наша рідна дитина, і обоє з Помпонією любимо тебе як дочку. Але знаєш о тім, що ти не є нашою дочкою. Ти є закладницею, даною твоїм пародом Римови, і опіка над тобою належить до Цезара. Отже Цезар забирає тя з нашого дому.

Вожд говорив спокійно, але якимсь дивним незвичайним голосом. Лігія, слухала его слів, моргаючи очима і якби не розуміючи о що ходить, лице Помпонії покрило ся блідостию, а в дверях з коритара почали показувати ся знова переражені лица невірниць.

— Воля Цезара мусить бути виповнена — сказав Авлюс.

— Авлю! — закликала Помпонія, обіймаючи раменами дівчину, якби хотіла її боронити — ліпше би для неї було умерти.

Але Лігія, тулячись до її грудий, повтаряла: „мати! мати!“ не могучи серед стогнання здобутись на інші слова.“

На лиці Авлюса знова відбив ся гнів і біль.

Наколи бия був сам на світі — сказав понуро — не віддадим її живої. Але не маю права тебе губити і нашу дитину, котра може дожне ліпших часів... Удам ся ще инні до Цезара і буду го благати, аби відминив приказ. Чи мене вислухає — не знаю. Тимчасом будь здорова,

Лігію — і знай о тім, що і я і Помпонія, благословилисьмо
всегда день, в котрім ти увійшла до нашого дому. — То
сказавши, положив єї руку на голові, але хоть старав ся
заховати спокій, однак-же в хвили, коли Лігія звернула до
него очи, залиті слезами, а потім вхопивши єго руку, стала
ю притискати до уст, в серцю єго задрожав глибокий віт-
цівський, жаль.

— Пращай! радосте наша і сьвітло наших очий! —
сказав і скоро вийшов, аби не дати ся опанувати звору-
шеню, негідному Римлянина і вожда.

Тимчасом Помпонія запровадили Лігію в глубини до-
му і почала ю потішати, успокоювати і додавати відваги.

— Дім Цезара є печерою ганьби, зла і злочину —
говорила — але ми, Лігію, маємо обовязок боронити ся
від зла і ганьби, хотьби прийшло переплатити ту охорону
житем і мукою.

Хто чистий виходить з приюту зіссутя, тим більша
єго заслуга. Житє є коротке, а поза гробом є воскресєне,
де не володє вже Нерон, але Милосердє, і місто болю є
радість і місто сліз — весїле.

А потім зачала говорити о собі. І она вже багато
перетерпіла в житю, але свій біль жертвує Богу — і
чекає — і вірить. А тепер, коли подибує єї новий удар,
коли розказ жорстокого забирає їй дорогу голову, она дові-
ряє ще, віруючи, що є сила більша від Неронової — і
Милосердє сильнійше від єго злости.

І притиснула ще сильнійше голову дівчини до грудий.
Однак та усунулась по хвили до єї колїн, а скривши очи
в фалдах єї сукні, довший час лишилась в мовчанці. Але
коли нарешті піднесла ся, на лиці єї видно було трохи
спокою.

— Жаль ми тебе, мати, і вітця і брата. Але знаю, що упертість не придалаби ся ні нащо, а згубила би вас всіх. Натомість прирікаю тобі, що твої слова не забуду ніколи в домі Цезара.

Ще раз закинула сі рамена на шию, а потім, коли обі вийшли, почала працати ся з всіми: зі старцем, котрий був сі учителем, зі своєю давньою нянькою і зі всіми невільниками.

Один з них високий Лігієць, котрого дома звали, Урзуєм, а котрий давно вже з матерію Лігії і з нею прибув до Риму, принав тепер до сі ніг, а відтак схилив ся до колін Помпонії говорячи:

— О пані! позвіть мене іти з моєю панею, абим сі служив і чував над нею в домі Цезара.

— Не нашим, але Лігії ти є слугою — відповіла Помпонія — але чи ты лустягь до дверей Цезара і в який спосіб потрафиш чувати над нею?

— Не знаю, пані: знаю лиш що в моїх руках крушиться ся желізо як дерево...

Авлюс, що надійшов під ту хвилю, довідавши ся, о що ходять, не лише не спротивив ся охоті Урзуса, але сказав, що навіть не мають права его затримувати і що можуть додати Лігії кілька еще невільниць до послуги.

Для Лігії була в тім якась утіха, що буде мати при собі знакомі ества, і що Помпонія вибрала сі тільки ісповідників нової науки, могла отже бути певна довіря тої служби. Також написала кілька слів Помпонії до одной мешканиць палати Цезара, іменем Акте, поручаючи Лігію сі оіці. Акте не була християнкою, але вже читала листи св. Павла і взагалі говорено о ній, що була доброю душею палати.

Надійшла година розлуки. Очи Помпонії і Лігії зайшли сльозами; Авлюс ще раз положив долоню на її голову, а по хвили жовнірі, припроваджені криком малого хлопчика, що грозив кулаками в обороні сестри, увели Лігію в дім Цезара.

А старий вожд вибрався рівночасно до Цезара і до різних могучих осіб, аби випросити поворот Лігії. Всього однак було даремне. Воля Нерона була незломна. Її спротивити ся значило наразити житє.

і зай-
олову,
пчка,
в дїм

і до
Всю
спро-

II.

УТЕЧА ЛІГІІ З ДОМУ ЦЕЗАРА.

Лимчасом Лігія вже була в палаті під опікою Акте і Урзуса. Казали їй того дня бути на пирі. Страх і невпевність переймали ю цілу. Бояла ся Цезара, бояла ся людий, бояла ся пирів (бенкетів), о котрих іздоті чула від Авлюса, від Помпонії і їх приятелїв.

Знала, що в тій палаті грозить їй згуба, але поставила собі боронити ся від тої заглади. А що певна була, що Авлії тепер за єї діла відповідати не будуть, думала, чи не ліпше буде ставити опір і не йти на бенкет. З одної сторони страх і неспокій відзивались голосно в єї души, з другої вроджувалась в неї охота показати відвагу, витревалість, наражене на смерть і брала ю цікавість, як то ю укарають, який рід кари для неї обдумають?

І так вагала ся ще єї півдитиняча душа на дві сторони. Але Акте, довідавшись о тім, поглянула на ню з таким здивованем, якби дівчина говорила в горячлі. Показати опір воли Цезара? Наразити ся від першої хвилі на его гнів? Не треба бути хіба дитиною, котра не знає, що говорити.

— Так — говорила дальше — і я читала листи св. Павла, і я знаю, що над землею є Бог, і є Син Бо-

жий, котрий воскрес. Але на землі є Цезар... Памятай о тім, Лігію! Не дражни Цезара. О Лігію! Лігію! Коли прийде ріпуча хвиля, коли мусиш вибрати між ганьбою а смертю поступиш так, як тобі твоя віра наказує, а тепер не шукай ще добровільно заглади. А зрештою знаєш Петронія і Вірдія, побачих їх на бенкеті і будеш мати нагоду просити, аби своїм впливом висидяли позволенє повернути тобі до дому.

Лігія, котра не знала, що то власне в наслідок намови Петронія Цезар забрав єї Авлієм, хопила єя тої думки, як послідного ратунку.

— Маєш слухність, Акте — сказала по хвили задуми — іду з тобою.

* * *

Бенкет кінчив єя.

Лігія, дивлячись на все, що ю окружало, думала, або-ж то не той страшний та поганий сон?

Люди то, чи звівріята — ті вже безритомні постати, а що запивають і крачать доокола?... Вініцій, котрого вид наповнив єю радістю, як одинаке сство знає в тій товпі і одиноке, на котрого поміч могла числити, тепер, тепер, по пияному, признав єя їй, що не Авлієм, але єму Цезар віддасть єю по бенкеті, а завтра вечером прише до єю невільників, котрі заберуть ю до єго дому.

Лігію огорнула рознука. Не знала на разі способу ратунку для себе, а одна думка заволоділа єю цілою. — Утікати, утікати, утікати відєи як найдальше, від тих бенкетів, від людей, від Вініція, котрий запившиє видавав єя єї лачним.

Зі страху і відрази не стало їй сил, аби порушити ся, коли нагло величезна стая Урзуса стала над нею. Взяв ю як дитину на руки і ніким не постережений з тої пняної товпи виїсє зі салї. За ними видїла і Акте.

По хвили, їдучи коритарамв, скрутили на галерню, що виходила на палатні огороди, в котрих верхки дерев рожевіли від ранної зорї.

В тїй частині палати було пусто, а відголоси музики і вереск бесїди доходили що раз менше. Лігїї здавало ся, що ю з пегла вирвано і винесено на ясний Божий сьвіт. Було однак щось поза тою поганою салєю. Було Небо, і зоря і сьвітло і тиша. Нагло пїрвав дївчину плач, а тулячись до рамени великана, почала рїдаючи повтаряти:

— До дому, Урзе!... до дому, до Авлїїв!..

— Пїдемо — відказав Урзус.

Тимчасом найшли ся в мешканю Акте. Лігїя через довгий час не могла успокоїти ся і притиснувши вискї руками повтаряла лиш як дитина:

— До дому, до Авлїїв! до дому!

Урзус був готовий. При брамах стоять вирядї жовнїри, але він і так перейде. Виїдуть разом з товпою і пїдуть прямо до дому. В кїнци, що єму там! Як королївна каже, так мусїть бути. На се він ту є, щоби ю ратувати.

— Так, Урзе, виїдемо.

Але Акте мусїла мати розум за обоїх.

— Виїдуть! так. Ніхто їх не затримас. Але з дому Цезара не вільно утїкати. Хто то робить, ображає єго. Виїдуть, але вечером сотник занесе вирок смерти Авлюсови і Помпонїї — а Лігу забере назад до палати і тодї вже не буде для неї ратунку. Сли Авлїї приймуть ю під сьвідах, смерть чекає їх на певно.

Лігії опали руки. Не було ради.

Мусіла вибрати між стратою Авліїв а власною. Ідучи на бенкет мала надію, що Вініцій і Петронія випросять ю у Цезара і віддадуть Авліїю, тепер знала, що они власне намовили Цезара, аби ю забрав до дому. Не було ради. Хиба чудо могло ю збавити з тої пронасти. Чудо і могутність Бога.

— Акте — сказала з розпукою — чи ти чула, що Вініцій говорив, що єму дарував мене Цезар і що віні вечером прише по мене невільників і забере мене до свого дому?

— Чула — сказала Акте — і думаю, що нема для тебе іншої ради.

— Ніколи! — закликала Лігія з вибухом. — Не лилусь ані ту, ані у Вініція. Ніколи!

І Лігія зсунула ся на коліна, аби благодіти Бога о поміч і ратунок. Уразу також по хвили приклякнув і обоє почали молити ся.

Акте по раз перший бачила таку молитву і не могла очий відірвати від Лігії. На єї блідім лиці в очах і руках зяссених до Неба пізнати було якесь надземске унесенє і довірє. І Акте, котрій здавало ся перед хвилею, що нема для Лігії ратунку, тепер почала вірити, що може стати ся щось надзвичайного, що прийде якийсь ратунок, так могутний, що і сам Цезар оверти ся єму не зможе. Чула вже о многих чудах межі християнами — і думала тепер, що очевидно все те правда, коли Лігія так молилась.

Одначе Лігія піднесла ся нарешті з лицем розясненим надією. Уразу підніс ся також і дивив ся на свою паню, чекаючи на єї слова.

А очі сі зайшли мракою, і по хвили дві великі слези почали котити ся з вільна по сі лиця.

— Най Бог благословить Авліям — сказала. — Не вільно мені стягати погуби на них, отже не побачу їх вже ніколи.

По тім звернула ся до Урзуса і стала му говорити, що він один лишаєсь їй на світі і він може ю уратувати. Треба утікати, але не з дому Цезара ані Вініція, але з дороги. Вініцій прише по ню невірників і тоті сю заберуть, але Урзус скличе собі на поміч християн і відібе ю. Урзови ніхто не встоїть — а потім він сі скрие і запровадить далеко — далеко хотьби до тих країн, звідки они ту прийшли, де лише самі лєси і бори — а о Римі і Цезарі гам ніхто навіть не чув.

Відвага вступила в ню на ново, якби тотя надія ратунку була вже певна.

Нечайно кинула ся на шию Акте і почала шептати;

— Ти нас не зрадиш Акте, неправда?

— На тїнь моєї матери не зраджу вас — відповіла Акте. — Проси лиш твого Бога, щоби Урзус зміг тебе вивавити.

Але о тім Урз не сумнівав ся ані на хвилю. Ото піде зараз, збере християн і буде вечером чекає на дорозі і відібе Лігію, хотьби ю невірники не провадили, але жовніри в залізнім оружю. Бо чи то залізо такє міцне? Як добре стукнути в залізо, то і голова під ним не витримає.

Але Лігія піднесла руки до гори:

— Урзусе, „не забивай“ — сказала — Господь Бог не позваляє.

І Урзус засоромив ся, що забув о тій заповіді Божій. Він би прецінь не хотів забивати, але мусить ю відібрати.

Буде стеречи ся. Але якби не хочачи трафило ся, то так буде покутувати, так „Невинне Ягня“ перепрашати що ягня мусить му простити. Він би прецінь не хотів „Ягня“ ображати, лиш, що руки має такі тяжкі.

Легка журба відбила ся на его лиці, котре хочачи укрити, уклонив ся і вийшов робити приготования до вечірної виправи.

Лігія і Акте перебули день в занепокоєню і горячківім ожиданю. Їх бесіда переривала ся що хвиля і що хвиля надслухували, чи не зближаєсь хто.

Стало вже цілком темно, коли нагло порушила ся від сіний занавіса і високий, чорнявий чоловік зявив ся, як дух.

Лігія пізнала в нїм відразу Вінїціюсового невільника, котрий приходив ще до Авліїв.

Той уклонив ся низько і сказав:

— Приношу поздоровленє Лігії від Вінїція, котрий чекає на ню в своїм домі.

Уста дівчини цілком поблїдли.

— Іду — сказала. І закинула на пращанє руки на шию Акте.

III.

ХІЛЬОН ВІДНАХОДИТЬ ЛІГІЮ.

Тимчасом Вініцій чекав на Лігію в прибранім у зелень домі і нетерпеливо виглядав, чи вже не надходить. Але минула година одна і друга, але ані Лігії, ані також невільників не було. Скорими кроками ходив по сали і повтаряв:

— Вже повинні бути! Вже повинні бути!

Нагло в присінку дали ся чути кроки, — до кімнати впали гурмою невільники, а станувши близько під стіною, піднесли руки до гори і почали жалісно повтаряти.

— Аааа!... ааа!...

Вініцій скочив до них.

— Де Лігія?! закликав страшним голосом.

Між тим Гульо, найстарший з невільників, котрий колись єго вибавив, висунув ся на перед з окровавленим лицем, кличучи з поспіху і жалісно:

— Ото кров, пане... боронилисьмо! Ото кров...

Але не міг скінчити, бо Вініцій злапав величезний, срібний ліхтар і одним ударом розтраскав ним голову невільника.

— Різги! — кричав нелюдским голосом.

— Пане! змилуй ся! Дойкали невільпяки.

І в цілім домі, убранім в зелень і готовім до бенкету, розлягали ся по хвили зойки і свист різок, котрий тревав майже до рана.

Тої ночі Вінцій не клав ся цілком.

Коли зойки смаганих невільників не могли успокоїти его злости, зібрав громаду иньших слуг і на їх чолі, вже пізною ночію, вибрав ся на пошукування Лігії. Але була то погоня без ціли, бо сам не мав надії єю відшайти.

До дому вернув донерва над раном, коли в місті починав ся рух, кинув ся на лаву і зачав безладно роздумувати, яким способом віднайде і забере Лігію. Виречи ся єї на завсїгди, стратити ю, не зобачити єї більше, видалось ему неможливим і на саму згадку о тім огорнула его розпука.

Самовільна натура молодого жовніра перший раз в житю графила на опір, на иньшу незломну волю і прямо не могла поняти, аби хтось сьмів ставати против его забаганок. В голові передїтали ему ріжні способи одні від других більше поривисті. Нарешті блиснула ему гадка, що ніхто иньший не відбив Лігію, тільки Авлюс, що в найгіршім разі Авлюс мусить знати, де она укриває ся.

І зірвав ся аби бічи до Авліїв. Сли му єї не віддадуть, сли не пострашать ся погроз, піде до Цезара, обжажує старого полководця о непослух і узискає на него вирок смерти — але перед тим видобуде з них визнанє, де є Лігія. Ту метива і завзята душа почала тіпити ся ча згадку, о розпуці Помпонії, коли старому Авлюсови сотник принесе вирок смерти. Однак був певний, що отримас его.

Але нагло до голови прийшла ему страшна гадка.

— А може то сам Цезар відбив Лігію?

Вінцієви і потемніло в очах і каплі поту покрили его чоло. В такім разі Лігія була страчена на завсїгди. Можна ю було вирвати з кожних иньших рук — але не з таких.

І місто до Авліїв, зірвав ся і побіг до палати Цезара.

Там вбіг просто до помешканя Акте і захопивши ю за руку, а дивлячись просто в очи, став повтаряти уриваним голосом:

— Де є Лігія?... де є Лігія?...

— Я хотіла тебе о се запитати — відказала.

— А він хотяй прирік собі, що вислідить ю спокійно, стиснув долоньями голову і крикнув:

— Нема єї! Пірвали мені єю в дорозі...

По хвили опамятав ся тай став крізь затиснені зуби так казати:

— Акте... сли тобі мле жите, сли не хочеш стати ся причинсю нещастя, котрі не потрафиш собі навіть виобразити, відповідж ми правду: чи не Цезар ю пірвав!

— Цезар не виходив вчера вечером.

— На память твоєї матери, скажи, чи нема єї в палаті?

— На память моєї матери, говорю тобі, нема єї в палаті.

Вінцій відітхнув.

— А отже — сказав, сїдаючи на лаві і затискаючи п'ястуки — пірвали ю Авлії, і в такім разі горе їм.

— Авлюс був ту нині рано довідати ся, що стало ся з Лігою. Они також о нічим не знали.

Вінцій замовк. По хвили Акте сказала:

— Можу тобі лиш сказати, що то стало ся, чого хотіла Лігія.

— Ти-ж знала, що она хоче утечи! — вибухнув Вінцій.

— Я лиш знала, що не хотіла іти до твого дому.

Між тим занавіса, що ділила стіни від кімнати, відділила ся і нагло Вініцій побачив перед собою статъ Помпонії.

Очевидно і она довідала ся о зникненню Лігії і приходила до Акте, щоби вивідати ся.

Але, спостерігши Вініція звернула до него своє бліде, залите слезами лице і сказала:

— Най Бог прощає тобі кривду, яку учинив ти нам і Лігії.

А він став з спущеним чолом, з почутєм нещастя та вини, не розуміючи який Бог мав і міг єму простити і чому Помпонія говорила о прощеню, місто говорити о мести.

І вкінци вийшов з безрадною головою, повною тяжких думок, величезної журби і подиву.

Прямо з палати Цезара Вініцій удав ся до Петронія. Той, чуючи ся до певного степеня того винним, що стало ся, розпочав вже також пошукування на свою руку.

То-ж, узрівши Вініція, сказав до него:

— При всіх брамах міста я казав пильнувати моїм невільникам, давши їм докладний опис дівчини і того великана, що виніс ю з бенкету у Цезара. Бо нема сумніву, що то він ю відбив.

— Урзус прецінь сам не покнав-би моїх двацять невільників.

— Сам один... ні; але міг їх покнати при помочи хоч би також двацятьох людей.

— А щож то можуть бти за люди? — сказав Вініцій. — Невільники не бороли би ся проти невільників. Они всі в Римі взаїмно собі помагають.

— Єі сі чванці — відповів Петроній.

— Які? якеж они божество почтають? — закликав Вініцій. — Повинен бим знати о тім лїпше від тебе.

— Є річию певною, що Помпонія виховала Лігію в почитаню для того Божества, котре сама визнає. Однак яке визнає — не знаю. Одна річ певна, що ніхто не видів єї в котрій небудь з наших поганьских съвятинь. Обжадовано єю навіть, що є християнкою але то неможлива річ. О християнах говорять, що почитають ослячу голову, що ненавидять людей допускають ся найпоганійших злочинів — а чеснота Помпонії є звїсна. Коли-би також людей ненавидїла, не обходилаби ся з невільниками так лагідно, як она обходить ся.

— Та віра каже прощати — казав Вініцій. — Здавав я у Акте Помпонію, котра менї сказала: „Най Бог дає тебе кри ду, яку вирадив ти Лігії і нам“.

— Отже видип — сказав Петроній. — І менї споминала Помпонія о якимсь Бозї, котрий має один бути, всемогучий і милосерний; сли-ж той Бож є так добрий, то мусять мати більше приклонників, ніж Помпонію, Лігію і Урзуса — і ті то помогли єму ю пїрвати,

* * *

Вістка о зникненю Лігії рознесла ся небавом mezi всіми домівниками Петронія, а через них і по цілім Римі. Не було нікому тайним, що Вініцій за відшуканє дівчини давби щедру нагороду, то-ж найшли ся і такі, котрі по ту нагороду забажали витягнути руку. Якось в пару днів по описаних подїях один з невільників завідомив Петронія, що знає чоловіка, котрий потрафить віднайти Лігію.

— А!... сказав Петроній. — Що то за чоловік? Най-же прийде ту зараз.

І рівночасно післав по Вініція.

Не довго чекали, бо за хвилю невільник впровадив малу відражаючу статтю, в котрій було щось поганого а разом відражаючого і сьмішного.

Присутній низько вклонив ся, а Петроній, відповідаючи рухом руки на его поклін, запитав:

— Хто ти є?

— Я є Грек і називаю ся Хільон Хільонід, пане.

— Чи знаєш докладно, чого ти підіймаєш ся? — спитав нетерпеливо Вініцій.

— Коли домівники не говорять в двох великих домах о нічім іншій, а за ними повторює вість половина Риму — не трудно знати — відповів Хільон. Вчера вечером відбито дівчину виховану в домі Авліїв, імени Лігію, котру, твої невільники, пане, перепроваджували з дому Цезара. А я підймаю ся знайти ю в місті, або за містом.

Петронієви подобала ся ясна відповідь і подумав, що той чоловік може відшукати Лігію.

— Добре — сказав Вініцій — а які средства до того маєш?

Хільо усьміхнув ся хитро.

— Средства — ти маєш, пане: я маю лише розум.

Вініцій зморщив брови і сказав:

— Нуждений, сли мене для зиску зводиш, прикажу тебе убити під буками.

— Не єсьм жадний зиску пане, а особливо такого якій обіцяєш.

Чи уживали тя вже до подібних услуг? — поспитав Петроній

— Завсїгди я старав ся, пане, все знати і служити повинамл тим, котрі їх бажають.

— І котрі за ню платять — додав Петроній.

Вінцій був рад, однак подумав, що чоловік той ради грошей зробить все: що так, як гончий пес, раз пущений на слід, доти не перестане, доку не відшукас кривки.

— Добре — сказав. — Чи потребуєш вказівок?

— Потребую оружя — відказав Хільон. І поставивши одну долою, почав робити другою рух, що наслідус числене грошей.

Вінцій кинув єму повний мішочок золота. Грек вхопив го в воздух і став говорити:

— Пане, знаю вже більше ніж сподіваси ся. Не прийшов я ту з порожними руками. Знаю, що дівцю не пірвали Авлії, бо я говорив з їх невільниками: знаю, що нема єї в палаті Цезара, знаю, що улекши єї утечу слуга з того самого краю, що она. Він не міг пайти помочи у невільників, бо невільники котрі всі тримають ся разом, не помагали би єму проти твоїх. Моги му тільки помочи співвизнавці.

— Слухай, Вінціє — перервав Петроній — чи-ж я тобі саме то слово в слово не говорив?

— Лігія і єї слуги — говорив дальше Хільон — почитають без сумніву то саме Божество, що благородна Помпонія. Коли-бим міг знати, яке то Божество, і як зовуть ся єго визнавці, пішов-бим до них, став бим ся найпобожніший межи визнавцями і придбавбим їх довірс. Чи ти, пане, не бачив жадних медалів, жадних жертв на Пом-

понї, або на Лігї? Чи не бачив ти, щобн черкали між собою які знаки, лише їм звісні.

— Знаки? — Чекай! Так! Я бачив раз, як Лігія значила на піску рибу.

— Рибу? Аа!... Чи вчинила то лише раз, чи кілька разів?

— Лиш один раз.

— І ти є певний, що нарисувала рибу?

— Так є! відпер зацікавлений Вінїцій. — Чи знаєш, що то значить?

— Чи я знаю, пане! — закликав Хільон. І уклонивши ся на знак прашання, скоро вийшов.

— Щож скажеш о тім чоловіці? — спитав Петроній Вінїція.

Скажу, що він віднайде Лігію — закликав з радости Вінїцій — але скажу також, що коли-би була держава злочинців він би міг бутн їх королем.

* * *

Хільон зник. День за днем минав, але ані его, ані жадної вісти від него не було. Вінїцій вже непокоїв ся і припускав, що хитрий Грек, виманивши від него трохи золота, більше шукати не думав.

Власне, увійшов до Петронія, аби довідати ся, чи він не знає, що нового, коли невільник дав знати, що Хільон чекає в присїнку.

Сейчас казав его Петроній впустити, а Вінїцій спитав з уданим спокоєм:

— Що приносиш?... Говори!

— За першим разом я приніс тобі, пане надю, а тепер приношу певність, що дівця найде ся.

— То значить, що ти сі до тепер не відшукав?

— Так, пане, але я віднайшов, що означає знак, котрий тобі учинила, знаю, хто є ті люди, котрі сю відбили і знаю межі якого божества визнавцями.

Вінцій хотів зірвати ся з крісла, але Петроній положив му на рамя руку, а, звернувши ся до Хільона закликав:

— Говори далше!

— Чи ти є цілком певний, пане, що дівця начеркнула рибу на піску?

— Так вибухнув Вінцій.

— То отже є християнкою і християни ю відбили.

Настала хвиля мовчанки.

— Слухай, Хільоне — сказав в кінци Петроній, — Мій свояк призначив тобі за відшукане дівчини значну суму гроший, також не менше значну скількість буків, сли его хочеш оманути.

— Дівця є християнкою, пане — закликав Грек. Риба є знаком, по котрім они межі собою пізнають ся. Цігія, рисуючи рибу на піску, хотіла переконати ся, чи благородний Вінцій не є часом християнином, бо коли ним був би, то пізнав-би, що значить риба.

— Вінційє — спитав Петроній — чи не милиш ся і чи дійсно Лігія начеркнула рибу?

— Алеж то можна здуріти! — закликав в унесеню молодий чоловік. — Коли-би мені начеркнула птицю, сказавбим, що птицю.

— А отже є християнкою! — повторив Хільон.

— То значить — сказав Петроній, — що Помпонія і Лігія затрокують воду в студнях, мордують діти, злезені на улиці і відають ся рознусти! Дурнота! Тя, Вініцію, знаєш прецінь досить на се Авлюса, Помпонію і Лігію, щоби сказати: потвар і глупота! Сли риба є символом християн, чому дійсно заперечити трудно, то очевидно християни не суть такі, за яких ми їх маємо.

— Дійсно, пане — сказав Хільон. — Перед трома літами, в дорозі прилучив ся до мене якийсь чоловік з жінкою і дітьми, призваний Ілявкос. Говорили о нїм, що є християнином, а помимо того був добрим і чесним чоловіком.

— Але скажи нам -- закликав нагло Петроній. — яким способом ти довідав ся, що риба є знаком християн.

— Послухайте мене терпеливо — відказав Хільон. — Від хвилі, в котрій від вас я вийшов, на ногах мені поробили ся рани від безнастанного бігання. Я заходив до винарні, аби розмовляти з людьми, до пекарів, різняків, до продаючих оливу і до рибарів. Я перебіг всі улиці і заулки: я був в криївках невільників, пральнях, сушарнях і на кладовищах, а знаєте по що? Ото, аби рисувати всюди рибу, дивитись людям всюди в очі і слухати що на той знак скажуть. Довго я не міг, добачити, аж раз я спостеріг старого невільника при студни, котрий брав ведрами воду таї плакав. Зблизившись до него, я запитав, чого плаче? На се, коли усілисьмо, відповів мені, що збирав ціле життя гріш до гроша, щоби викупити любого, сина з неволі але єго владитель, коли побачив гроші, забрав єму їх, а сина задержав дальше в неволі. „І так плачу — говорив старець — бо хоть позтаряю: най дїє ся воля Божа, не могу, бідний грішник, сліз повдержати.“ Тоді я замочивши

палець у ведрі, пачеркнув сму рибу, а він сказав: „І моя надія в Христі.“ А я на це: Пізнавесь мене по знаку? Він сказав! „Так! і мир най буде я тобою.“ Тоді я почав его тягнути за язик і уцтивець виговорив всьо. А я зачав знова нарікати, що я прийшов ту доперва перед кількома днями, що не знаю нікого з братів, не знаю, де збирають ся, аби разом молити ся. Тоді сказав мені, аби я прийшов почію над ріку, а він мене занізнає з братями, а ті попровадять мене до домів молитви і до старшини християнської громади.

* * *

Від тої розмови Хільон заходив від часу до часу здавати справу із своїх попукувань, але ще нічо певного не мав.

Вінцій в ожиданю і занепокоєню тратив терпеливість і здоров'я: Також став ся неввірозумілим і жорстоким паном.

Невільники зближались до него зі страхом, а коли каря спадали на них без жадної причини, рівно немилосердно, так і несправедливо, зачали го ненавидіти.

Він бо, чуючи ту свою саїтність, мстив ся на них тим більше. Гамував ся нераз з одним лише Хільоном з боязни, щоби не перестав шукати, але той то зміркувавши, став винаходжувати різні труднощі і що раз більше виманювати від нього гроший.

По довгих днях ожиданя прийшов вкінці з так за-сумованим лицем, що Вінцій на его вид зблід а скочивши до него, ледво міг запитати:

— Нема єї межі християнами?

— Овшім, пане — відновів Хільон — але я найшов межі ними і Глявка.

— О чім говориш і що то за один?

— То той старець, пане, о котрім я згадував, що я здибав его в дорозі. Якийсь скрито убиєць пхнув го ножем, гандлярі невільниками забрали его жінку і діти, а я боронив его так, що в обороні стратив ті ото два пальці у руці.

Вінцій, котрий не міг понятя о що ходить, зрозумів лиш, що той Глявк творив якусь перешкоду у віднайденю Лігії, отже згнобивши гнів сказав:

— Сян ти его боронив, то повинен тобі бути вдячний і помагати.

— Ах! пане, чи не знаєш як то люди уміють бути вдячні? В додатку той старець віком і гризотою має затемнений розум ізза того не лиш не є мені вдячний, але, як я довідав ся від одного з християн, обжаловує мене що я змовив ся з розбишаками і що то я є причиною его нещастя.

— Я є певний, злочинче, що так було, як він каже! — сказав Вінцій — але що мене то обходить! Говори, що ти видів в домі молитви.

— Тебе не обходить, пане, але мене обходить власне тільки, що моя власна скіра, бо хтож мені заручить, що той старець не сходе жорстоко на мені піметити ся? Волку виречи ся нагородн, яку мені ти обіцав, ніж наражати житє.

Але Вінцій зближив ся до него з зловіщим лицем і став говорити придавленим голосом:

— А хто тобі казав, що з руки Глявка скорше чекає тя смерть, ніж з моєї? Хто тобі сказав, що зараз тя не закопаю в моім городі?

— Хільон, що був боягузом, поглянув на Вінція і в млі ока пізнав, що може згинути без ратунку.

— Буду її шукати, і знайду ю — закликав з поспіху. — Але доки жис Глявк, якже мені її шукати, коли кожної хвилі можу го ступити, а як надоблю, згину і разом зі мною пропадуть мій пошукувача.

Вініцій пізнав, що, крім дійсного страху, Хільо стремить і до виманеня знова від него гроший. Обіцяв, що му їх дасть під услівєм, що го більше непокоїти Глявком не буде, а натомість оповість, де був за той час, що бачив, що відкрив?

Але Хільон не багато нового міг му сказати. Був у ще двох домах молитви, але Лігії нігде не видів.

— Християни — говорив — уважають го за свого. Довідав ся також від них, що оден великий їх законодавець, іменем Павло, є в Римі увязнений і постановив пізнати ся з ним. Але найбільше утішила го вість, що найвисший жрець цілої секти, котрий був учеником Христа і котрому той повірив був заряд християн цілого світа, має також леда хвиля прийти до Риму. Всі християни схотять природно бачити і слухати єго наук. Послідують якісь великі згромадженя, на котрих і він, Хільо, буде присутний, позаяк в товпі легко скрити ся, впровадить Вініція. Тоді віднайдуть напевно Лігію.

Ту Хільо почав оповідати ще з якимсь задивованєм, що не зауважав ніколи, щоби християни віддавали ся розпусті, затроювали студні, ненавиділи людей, або кормили ся мясом дітний. Ні, того не бачив. Наука їх о скілько сму відано, не заохочує до жадних злочинів, противно, каже урази дарувати.

Вініцій слухав з радістю, бо мило му було чути, що наука, котру визнає Лігія, не є злою і брудною.

Знова кілька днів ушло, без жадної нової вісти. Вініцій сидів задуманий в своїй комнаті, коли в тім хтось відхилив занавіси і сказав знаний голос:

— Пане, я видів Урза і з ним говорив.

— І знаєш, де скрили ся? — закликав Вініцій.

— Ні, Пане — відказав Хільо. — Коли бим був о то спитав ся, мігбим збудити підозріне великана і або дістати удар кулаком, по котрім вже бим до тебе, пане прийти не міг, або для дівниці ще тої почи пошукали би іншу криївку. Досить мені знати, що Лігія є в Римі і що тої почи напевно буде в Остраніюм.

— В Остраніюм? де то є? — перервав Вініцій.

— То є старе кладовище за номентанською брамою, де они збирають ся на молитву. Нині, пане приїхав тей Єпископ, о котрім тобі я говорив, і в почи буде хрестити і научати на тім кладовищи. Сам Урзус говорив мені, що всі, що до одної душі, зберуть ся нині в Остраніюм, бо кождий хоче видіти і чути того, котрий був першим учеником Христа і котрого они зовуть Післанником. Лігія буде також там під опікою інших жінок та Урза.

Ту Хільон почав намовляти Вініція, аби не поривав Лігії з Остраніюм, але лиш ідучи за нею, довідав ся де мешкає, а потім з дому пірвати ю буде легко.

Але горяча натура Вініція не хотіла чути о жадній проволочі. Одначе що невільників не мож було брати з собою, з боязни, щоби їх не пізнано, а іти в двійку було дійсно небезпечно, післав Вініцій по славного, римского силача Кротона, щоби той товаришив їм в прогульці.

IV.

ХРИСТІЯНИ В ОСТРАНІЮМ.

Незабавом надійшов Кротон. Хільон постарався о знаки, за котрими лише пускали до Остраніюм, а що вже робилося мрачно на світі, зачали збирати ся. Взяли плащі з каптурами, ліхтарки і досить короткі, закривлені ножі і вийшли, спінуючи аби дійти до віддаленої брами міста перед єї замкненею.

Незадовго найшли ся за містом. Тим часом цілком вже стемніло, а що ще місяць не зійшов, отже досить трудно прийшли би ся їм шукати дороги, коли би не се, що показували ю самі християни.

Якось на право, на ліво було видно темні постати, що осторожно прямували до пісковатих провалів. Декотрі з тих людей несли каганці, заслонюючи їх плащами, інші знаючи ліпше дорогу, ішли в потемку. В міру, як порушали ся на перед, на окозо мигало щораз більше каганців і більше осіб ішло.

Декотрі з них співали притихненими голосами пісні, котрі здавались Віяїцеві якби повні туги. Часом єго ухо хапало уривані слова пісні, як приміром: „Встань, хто

спять," або: „Воскресни з мертвих:" часом знова Імя Христа було повторюване устами мушун і жлок. Декотрі, близько переходячі, говорили: „мир з вами" — або: „слава Христу", а Вініція огортав неспокій, бо єму здавало ся, що чує голос Лігії.

Тепер увійшли у вузку долину, замкнену з боків як би двома насипами. Тимчасом місяць виглядав з за хмар — і на кінці долини побачили мур, покритий щедро сріблястими в сьвітлі місяця блаватнями. Було то Остраніюм.

При брамі відбирали значки. По хвили Вініцій і єго товариші найшли ся в досить широкім місці, окруженім зі всіх сторін муром. Ту в середній були гробівці, а серед них було видно вхід до підземелля. Але очевидним було, що більша часть осіб не могла би там змістити ся. Отже Вініцій легко додумав ся, що обряд буде відбувати ся під голим Небом, на подвірю, де незабавом зібрала ся дуже численна товпа. Як оком кинути, миготів каганець при каганци, а кількох з прибувших цілком не мали сьвітла: З виїмком кількох голов, котрі відкрили ся, всі з боязни перед зрадниками, або також холоду, лишились закутані в каптурі і Вініцій погадав з тривоги, що коли так липать ся до кінця, то в тій товпі, при мрачнім сьвітлі не можливо буде розпізнати Лігію.

Але нагло запалено кілька смільних походнів, котрі уложено в малу купу. Стало ся яснійше. Товпа зачала по хвили сьпівати, з початку тихо, відтак що раз голоснійше, якийсь дивний гимн. Нідоля в житю не чув Вініцій подібної пісні. Та сама туга, котра вже ударяла го в сьпівах, котру сьпівали цівголосом поодинокі люди підчас дороги на кладовище, відізвала ся й тепер, лиш далеко виразнійше і сильнійше, а в кінці стала ся так величезною і незмірною, якби разом з людьми почало тужити ціле то кладовище,

взгіря, долини та околиця. Могло при тім видаватись, що є в тім якийсь ключ на поміч, якась покірпа просьба о ратунок в заблуканій темряві. Піднесені в гору голови здавалося, що бачать когось, ген, далеко в горі, а руки взирають его, аби зійшов. Коли пісня стихла, надійшла як би хвиля очікування, так переймаючи, що Вініцій і его товариші мимоволі споглядали на звізди, якби в страсі, що стане ся щось надзвичайного, що хтось на правду зійде. Вініцій бачив много різних святинь і чув много пісень, ту-же узрів по раз перший людей, що взивали Бога піснями так сердечною і з такої правдивої туги за Ним, яку можуть мати діти за вітцем або матерню. Треба було бути сліпим, аби не добачити, що ті люди не лише почитали свого Бога, але Его з цілої душі любили. В Римі, хто ще видавав честь богам, то для придбання їх помочи, або зі страху, але нікому не приходило навіть до голови, щоби їх любити. Також хотяй молодець був занятий гадкою о Лігії, а увагу звернув на гляданє сі серед натовпу, однак не міг знати о тих дивних річах і незвичайних, котрі відбували ся коло него. Між тим кинено кілька походень на ватру, котра облила кладовище червоним світлом і притемнила блеск каганців, а в тій самій хвили вийшов з підземелля старець, прибраний в плащ з каптуром, але з відкритою головою і вступив на камінь, що лежав близько костира.

На его вид товпа заколыхалась. Голоси побіч Вініція стала шептати: „Петро! Петро!“ Деякі поуклякали, інші витягали до него руки. Настала так глибока тишина, що було чути кожний відпадаючий з походні углик, віддалений туркіт коліс на дорозі і шелест вітру кількох дерев, що росли біля кладовища.

Хільон схилив ся до Вініція і сказав: — То той! перший ученик Христа, рибар!

Одначе старець підійс до гори до лоню і знаком хреста поблагословив зібраних, котрі тепер упали на коліна. Товариші Вінїція і він сам, не хотючи зрадити ся, пішли за приміром інших.

І той рибар видав ся Вінїциеві якби простим, старим і незмірно достохвальним свідком, котрий з далека приходить, аби оповісти якусь правду, котру дотикав, в котру вірив, як вірить ся в дійсність, і полюбив як раз тому, що увірив. Також була в его лиці така переконуюча сила, яку носідає сама правда. І Вінїций, котрий не хотів піддати ся єї чарови, піддав ся однаковож якійсь горячій цікавості, що то вийде з уст Христового товариша — і яка є та наука, котру визнають Лігія і Помношя.

Між тим Петро почав говорити і говорити з початку, як отець, що уминає дітей і їх учить, як мають жити. Наказував їм, аби вирікали ся надміру і розкошній, а любили убожество, чистоту обичаїв, правду: аби зносили терпеливо кривди і переслідуваня, слухали настоятелів і власти, вистерігали ся зради, обманьства і обмови, а відтак, щоби давали примір і одні другим між собою і навіть поганам. Дальше говорив до тих заслуханих людей, що мають бути добрі, тихі, справедливі, убогі, чисті і не тому, аби мати за життя спокій, але аби по смерти жити вічно в Христі, в такій веселості, в такій хвалі, розцвіті і радості, яких ніхто на землі ніколи не осягнув: що чесноту і правду треба любити для них самих, бо найвисшим, відвічним добром і відвічною чеснотою є Бог, хто отже єї любить, той любить Бога, і через те сам стає ся его улюбленою дитиною.

Вінїций не розумів того добре, однак знав вже давнійше, що після Християн той Бог є один і всемогучий; коли отже тепер учув ще, що Він є нескінченим добром

і нескінченною правдою, мимоволі подумав, що супроти такого Бога, їх поганські боги суть безконечно малі і ніщо не значать. Але найбільший подив огорнув молодого чоловіка, коли старець став навчати, що Бог є також найвищою любовію, отже хто любить людей, той сповняє найвищу його заповідь. Але не вистарчать любити людей зі свого народу, бо-ж Бого-чоловік проляв за всіх кров — і межі поганями найшов вже своїх вибранців, і не досить є любити тих, що нам добре робять, бо Христос простив і жидам, котрі Єго видали на смерть, і римским жовнірам, котрі прибили Єго до хреста, отже належить тим, котрі нам робять кривду, не лише прощати, але любити їх і платити їм добрим за зло; і не досить любити добрих, але треба любити і злих, бо лиш любовію можна з них гнів виполоти.

Віпичий, з подиву слухаючи, задавав собі питанє: Що то за Бог? що то за наука? і що то за нарід? Всьо, що чув, прямо не містило ся єму в голову. Чув, що наколиби приміром хотів піти за тою наукою, мусів би розстати ся зі своїми думками, обичаями природою, а наповнити ся якимсь цілком іншим житєм і цілковито новою душею.

Наука, котра єму казала прощати неприятелям, платити їм добрим за зло і їх любити, видалась єму бішеною. В душі відкидав ю, а рівночасно чув, що розходить ся з нею, як з левадою повиною цвєтів, якийсь розкішний запах, котрим, коли хтось раз відітхнув, мусить забути о всім іншим і лише тужити за тою левадою. І нечаяно узрів ясно одну річ: що коли Лігія є на кладовищу, єли визнає ту науку, слухає і чує, то ніколя не стане єго жінкою, доки він не стане християнином.

Незначно довинено кілька походів до огня, перестав шуміти вітер в галузях дерев. полумя взносєло ся рівно до яскравих на випоодженім Небі звїзд, а старець, згадавши

о смерті Христа, став лиш о Нім говорити. Всі задержали в грудях віддих — і тиша зробила ся ще більша, ніж перед тим, така, що майже можна було чути битє серць. Той чоловік бачив! і оповідав, як той, котрому кожда хвиля так вгрязла в пам'ять, що коли замкне очи, то ще бачить. Отже говорив, як вернули ми від Христа і пересиділи з Іваном два дні і дві ночі в вечірнику, не сплячи, не їдячи в погорді, в жалю, в трівозі, в сумніві, тримаючи голови в руках і роздумуючи, що Він умер. Ой! ах! як було тяжко! Вже третій день встав і світло побігло муррп, а они оба з Іваном сиділи так під стінєю безрадні і без надії. Але ледви зійшло сонце, впала Марія з Магдалі без віддиху і з криком: „Взяли Господа!“ Але они учувши, зрвали ся і почали бігти на місце. Але Іван, молодий чоловік, перший прибіг, побачив пустий гріб і не сьміє увійти. Доперва, коли було їх троє при вході, він, котрий їм се говорив, увійшов, узрів на камені мотузе і повивачі, але тіла не найшов.

Отже страх упав на них, бо гадали, що Христа пірвали жидівські св'ященники, і оба вернули домів ще в більшім подразненю. Відтак надійшли всі ученики і піднесли плач, то всі разом, аби їх почув лекше Заступник Господь, то по черзі. Учитель мав відкупити нарід, а ото був третій день, як умер, а Він не воскрес. Отже не розуміли, чому Отець опустил Сина і воіли-би радше не оглядати той день, і умерти, так діймаючий був той тягар.

Згадка на ті страшні хвилі ще тепер витиснула дві слези з очий старця, котрі було добре видно при огнянім блеску, спливаючі по сивій бороді. Стара, обнажена з волося голова, почала ему трясти ся а его голос завмер в грудях.

Вінцій сказав в душі: „Той чоловік говорить правду і над нею плаче!“ А слухачів о простих серцях також жаль

вхонив за горла. Вже нераз чули о Страстях Христа і звісно було їм, що радість слідус по смутку, але що то оповідав Апостол, котрий видів, отже під вражієм заламували руки, ридаючи, або бючи ся в груди.

Але поволи успокоїли ся, бо охота дальше слухати перемогла. Старець прижмув очи, якби хотів ліпше видіти віддалені діла і говорив дальше:

„Коли так піднесли плач влетіла знова Марія з Магда-лі, кличучи, що бачила Господа! Не могучи Єго, ізза великого блиску, розізнати, думала, що огородник, а Він сказав: „Маріє!“ — тоді крикнула: „Господи!“ і упала ему до ніг. А Він казав сі їти к' ученикам, а відтак счез. Але они, ученики, не вірили їй, а коли з радости плакала, одні проганяли ю, інші гадали, що жаль помішав їй змісли, бо також говорила, що в гробі виділа Ангелів, але они онять прибігши, узріли пустий гроб. Відтак вечером прийшов Клеофас, що з іншими ходив до Емаус, і вернул що мога, говорячи: „Во істину воскрес Господь“. І стали збирати ся при замкнених дверох з боязни перед жидами. Між тим Він став межи ними, хоть двері не скрипіли, а коли настрашили ся, сказав їм: „Мир з вами...“

„І я Єго бачив, як і всі бачили, а Він був як ясність, як щасливість наших сердець, бо ми в него увірили, що воскрес — і що моря повисихають, гори в порох обернуть ся, а слава Єго не перемине...“

„А по осьми днях Тома вкладав пальці в єго рани і дотикав Єго боку, а відтак припав ему до ніг і кликав: „Господь мій і Бог мій“. А Він му сказав: „І що мене узрів ти, увіривесь. Блаженні, котрі не зиділи, а увірили“. І ті слова чудисьмо і очи наші дивили ся на Него, бо-ж був межи нами“.

Вінцій слухав і діяло ся щось дивного в нім. Не міг увірити в те, що говорив старець, а чув, що требаби

бути хиба сліпим і заперти ся власного розуму, аби думати, що той чоловік, що говорив: „я видів“ — брехав. Було щось в его лиці, в его словах, в его цілій статі і в останніх подіях, котрі оповідав, що наказувало вірити. Хвилями здавалось Вініняєви, що мріє. Але наоколо бачив успокоєну товпу: недалеко палили ся похідні, а побіч на камені став старий чоловік, близький гробу, даючи свідство правді, понтаряв: „я бачив“.

І оповідав їм все дальше аж до Вознесєня. Часом відпочивав, бо говорив дуже подрібно, але було чути, що кожда найменша подробиця, так вбила ся єму в пам'ять, як в камені. Тих, що его слухали, огорнуло щастє. Поскидували з голов каптурі, аби лише чути і аби не оминуть жадного з тих слів, котрі були для них не без вартости. Їм здавало ся, що якась надлюдська сила переносить їх до Галилеї, що ходять разом з Учениками по тамошних галях і над водами, де їх научав Господь Ісус, що те кладовище замінюєсь в Тивериянське озеро, а на березі стоить Христос, так, як і тоді стояв, коли Іван, дивлячись з човна, сказав: „Господь“ — а Петро кинув ся у воду, щоби борше принасти до милих ніг. На лаях було знати одушевленє, забутє житя і незмірну любов. А коли Петро став говорити, як підчас Вознесєня на Небо небосклін зачав закривати ноги Спасителя і заслонювати Его і закривати Его перед очами Апостолів — всі голови піднесли ся мимоволі к Небу і настала хвиля якби ожданя, якби ті люди мали надію его ще узріти, або якби сподівали ся, що знова зійде з небесного поля, аби побачити, як старий Апостол насе єму повірені вівці — і благословити єго і стадо.

І для тих людей не було тоді Риму, не було бішеного Цезара, не було поган — був лише Христос, котрий виповнював землю, море, Небо — цілий світ.

В віддалених домах почали зняти швиці, відчуючи швиці. Тоді Хільон потягнув Вірціна за риг плаща і шепнув:

— Пане, гам, недалеко старця, бачу Урзуса, а біля него якусь дівчину.

Вірціний поглянув в вказану сторону і узрів Лігію. Незмірна радість заволоділа ним щилим, забув о всім, що го окружало і бачив лиш сю одинокую. А она стала в повнім світлі, отже міг дивити ся на ню, кільки сам хотів. Каптур зсунув ся їй з голови, уста мала трохи отворені, очи піднесені до Апостола, лице заслухане і в одушевленю. В плаща з темної вовни, була убраша як убога дівчина, а мимо того видалась ему гарнійшою, ніж в своїх давних, богатих строях.

Тим часом християни стали молити ся і співати. Загудів радісний гимн, а потім великий Апостол почав тих хрестити, котрих представлено як готових до прийнятя сьв. Хрещеня.

Вірцінсьви видавало ся, що та ніч ніколи не скінчить ся. Хотів тепер іти як найскорше за Лігією і зланати ю в дорозі або в еї мешканю.

Вкінци декотрі почали оцукати кладовище. Тоді Хільо шепнув:

— Вийдїм, пане, через браму, бо не знялисьмо каптурів і люди глядять на нас.

Так було дійсно. Коли підчас слів Апостола всі скидали каптурі, щоби ліпше чути, они того не зробили. Рада Хільона була добра. Стоячи при брамі могли уважати на всіх виходячих. Урзуса одначе не трудно було розпізнати по зрості і поставі.

— Підемо за ними — сказав Хільон, — побачимо, до котрого дому входять, а завтра, а радше ще нині, окружиш пане, всі входи дому невільниками і ю забереш.

— Ні! — сказав Віїцій.

— Що хочеш зробити, пане?

— Увійдїм за нею до дому і пірвемо ю сейчас: аджеж ти підняв ся того, Кротоне?

— Так — відновїв силач — і віддаю ся, пане, тобі, як невільник, сли не зломю хребет тому великанови, що ю пильнує.

Але Хільон зачав віраджувати і заклинати їх на все, щоби того не робили.

— Беручи ю в двійку — говорив — самі наражають ся на смерть — і, що більше, можуть ю винустити з рук, а тоді она скрис ся в іншїм місци, або утече з Риму. Чому не ділати певно і по що наражувати себе на згубу?

Віїцій чув, що Хільон має слушність. Бувби може послухав сго рад, колиб не Кротон, котрому розходилося о нагороду.

— Не кажу, щоби дівицю тепер поривати — відізвав ся він — бо могли би нам видати під ноги каміне, але коли раз буде дома, порву ти ю і занесу куди хочеш.

Віїцій утішив ся, слухаючи тих слів і з радістю на лиці сказав:

— Отже так стане ся.

Однак ще довго мусїли чекати і півні почали піяти на розсвітїю, нїм побачили виходячого брамою Урза, а з ним Лігію. Сууроваджали їх кілька інших осіб. Віїційсви здавало ся, що пізнає великого Апостола: побіч него ішов другий старець, зростом значно низший, дві немелоді жінки і дитина, що сьвітїла каганець. За тою горсткою ішла товпа,

що числила зо двіста осіб. Вішцій, Хільон і Кротон помішали ся з тою товпою.

— Так, пане — сказав Хільон — твоя дівця на-ходить ся під сильною опікою. То він є з нею Великий Апостол, бо диви ся, як люди клякають перед ним.

Дійсно люди клякали, але Вішцій не дивив ся на них. Нетраплячи ні на хвилю Лігії з очей, думав безнастанно о сі пірваню. Чув, що крок, на котрий важив ся, був смілий, але добре знав, що смілі папади звичайно кінчать ся успішно.

Дорога була досить довга, отже часом думав о тім всім, що стало ся, і тепер розумів, чому так стало ся, чому Лігія від него утекла. Врозумів, що та нова наука виціплює щось незвісного цілому поганьському світові і що Лігія хотьби го навіть любила, жадної зі своїх християнських правд не відступить. І з задивованєм питав ся: Що то є? І не знав собі ясно відповісти, через голову перелізли му лиш образи кладовища, зібраної товпи і Лігії, заслуханої цілою душею в слова старця, оповідаючого о страстях, смерті і вознесеню Бого-чоловіка, котрий відкупив світ і обіцяв му щастє — за гробом.

Сонце вже мало сходити, коли громада, в котрій була Лігія розділила ся. Апостол, стара жінка і дитина удали ся здовж ріки, а старець пшешого росту, Урзус і Лігія веунули ся у вузкий прохід і, уйшовши зо сто кроків, увійшли до сінний невеликого дому.

Хільон, котрий ішов о яких п'ятдесять кроків за Вішцієм і Кротоном, став зараз як вконаний і притиснувши ся до муру, почав на них псикати, аби вернули ся д' пему.

Однак они учинили то, бо треба було нарадити ся.

— Я піду перший — сказав Кротон.

— Підеш за мною — промовив розказуючим голосом Віліцій.

І по хвили щезли оба в темних єтиях.

Хільон скочив до рога найближшої улочки і зачав зза вугла виглядати, чекаючи, що тає ся.

V.

ЛІГІЯ УРАТОВУЄ ЖИТЄ ВІНІЦІЄВИ.

Вініцій з Кротоном, через довгі, подібні до коритара сїни, дістали ся на вузке, з чотирох сторін забудоване подвіре на середині зі студнею.

Була ранна година і на подвірю не було живої душі. Очевидно в цілім домі ще всі спали, з виїмком тих, котрі вернули з Остраїюм.

— Що зробимо, нане? поспитав Кротся.

— Чекаймо, може хто покаже ся — сказав Вініцій, — не треба, аби нас бачили на подвірю.

Між тим, з під одної з заслон, що замикали мешканя, вийшов чоловік з ситом в руці і приблизив ся до студні.

На перший погляд Вініцій пізнав Урза.

— То він! — шепнув до Кротона.

— Чи зараз маю поламати му кости?

Урзус не побачив їх, бо стали в сумраку сінний і спокійно полокав в воді ярину, котру мав в ситі.

Очевидно, що по цілій ночі, перебутій на кладовищи, хотів з них зважити сніданє. Відтак, скінчивши роботу, взяв сито і щез з ним за занавісою.

Вініцій і Кротон рушились за ним, думаючи, що впадуть прямо до мешканя Лігії.

Але дуже здивувалися, коли спостерегли, що заелона відділяється від подвіря не мешканця, але другий темний коритар, а на його кінці було видно огородець і малий домок.

Урзус вже майже входив до хатини, коли почув кроки, отже пристанув, а узрівши двох людей, поклав сито і вернув до них.

— А за чим ти шукаєте? — спитав.

— Тебе! — відповів Вініцій.

Відтак звернувшись до Кротона, закликав скорим, тихим голосом:

— Убий!

Кротон кинувся як тигр і в одну мить, заки Урзус зміг опам'ятатися, або розпізнати неприятелів, зловив його в свої залізни рамена.

Але Вініцій був занадто певний його надлюдської сили, аби чекати на кінець борби. Отже оминув їх, скочив до дверей домика, пхнув їх і найшовся в трохи темній кімнаті, трохи розясненої огнем, що жарився на комині. Блеск тої поломіни падав прямо на лице Лігії. Другою особою, що сиділа при ватрі, був той старець; що супроводжав дівчину і Урзу в дорозі до Остраніюм.

Вініцій впав так нагло, що заким Лігія могла його розпізнати, захопив єю вшів, а унівши в гору, кинувся знова до дверей.

Старець зайшов їм дорогу, але він одною рукою притиснувши дівчину до грудий, відтрусив його другою вільною рукою. Каптур випав з голови і тоді на вид тої знакової

їй а страшної тої твари, кров стяла ся в жилах Лігії зі страху. Хотіла кликати о поміч, але не могла, хотіла вхопити ся за рамено дверий, аби дати опір, але сі пальці зсупули ся по каменю. І булаби стратила притомність, колиби не страшний образ, що узріла, як Вініцій вилетів з нею в огород.

То Урзус тримав якогось чоловіка, перегненого взад з перехиленою головою і з устами в крові. Узрівши їх, ще раз ударив кулаком в ту голову і в одній хвили скочив як розюшений звір до Вініція.

— Смерть! — погадав молодий жовнір.

А відтак почув, як би крізь себе, оклик Лігії: „Не убивай!“ — пізнійше чув, що щось, якби грім розвязало му руки, що якими ю обіймав, вкінці закрутила ся з ним земля і світло дня згасло в его очах...

Між тим Хільон, скритий за вуглом дому, чекав, що стане ся, бо цікавість боролася в нім зі страхом. Чекав досить довго. Нечайно мигнуло щось з далека.

Єму видавалось, що щось вихилило ся з сінній, — отже, притиснувши ся до муру, став дивити ся, тамуючи в грудях віддих.

І не помиляв ся, бо з сінній висунула ся до пів якась голова і стала дококола розглядати ся.

Але за хвилю щезла.

— То Вініцій або Кротон — погадав Хільон. — Але, сли пірвали дівницю, чому она не кричить і чому они виглядають на улицю?...

І нечаяно решта волося пайжилось му на голові.

В дверах показав ся Урзус з перевішеним через рамя тілом Кротона, а ще раз розглянувшись почав бічи з ним пустою уличкою до ріки.

Хільон притиснувся до муру, як лиш міг.

— Згинув я, ели мене побачить! — подумав. Але Урзус скоро перелетів попри него і щез за другим домом. Не чекаючи довше, став Хільон утікати в противний бік, кільки му сил старчило, дзвочачи зі страху зубами.

— Сли з поворотом узрить мене з далека, то дожене і забє — говорив собі.

І той Урзус, що забив Кротона видавався ему незвичайним еством. Також пролітало му в голові, що Кротона міг забити хрестияньскій Бог — і знова наїжилось ему волосє на голові, на згадку, що задер ся з такою могутю.

Донерва перелетівши кільки улиць уснокоїв ся трохи, а що бракло му вже віддиху в грудях, усїв на порозі дому і зачав кутом плаща обтирати покрите потом чоло.

Страх трохи опустил го, патомість випрєсла ще цікавість, що могло стати ся з Вішцієм.

— Сли го той смок лігійскій не роздер в першім загоні, то є живий.

— Але чи не роздер го?...

І постановив вечером піти на звідн, але тепер чув ся так умученим, що ледво дійшов до дому, кинув ся на постіль і в одну хвилю заснув.

Донерва вечером пробудив ся, а радше збудила го певільниця, взиваючи его, щоби вставав, бо хтось его шукає і хоче бачити ся з ним в ильній справі.

Чуйний Хільон опритомнів в одну мить, закинув скоро плащ з кантуром і осторожно виглянув.

Вглянув — і замертвів — бо крізь двері побачив величезну етать Урзуса.

На той вид почув, що єго ноги і голова стають ся зимні як лід, а серце перестає в грудях бити. Якійсь час не міг промовити, вкінци, звертаючись до невільниці, вистогнав:

— Спро! нема мене... не знаю... того... доброго чоловіка ..

— Я вже сказала єму, що ти є і що спиш, пане — відмовила дівчина, але він бажав, щоби збудити тебе...

Але Урзус, якби занепокоєний очікуванєм, приблизив ся до дверей і нахилившись, вихав внутр голову.

— Хільоне! — сказав.

— Мир тобі! мир, мир! — відновів Хільон. — О пайлітний з християн! Так, я є Хільон, але то омилка. Незнаю тя.

— Хільоне! — повторив Урзус — твій пан, Вініцій звиває тя, щобиє до него пішов разом зі мною...

Вініція збудив діймаючий біль. В першій хвили не міг зрозуміти, де є і що з ним діє ся. В голові чув шум а єго очи були заслонені як би мракою. Але стопнево повертала до него сьвідомість і вкінци добачив трех похилених над собою людей, двох пізнав: один був Урзус, другий, другий-той старець, котрого повалив, пориваючи Лігію. Третий, цілком чужий, тримав єго ліву руку і дотикав єї здовж від ліктя аж до рамени, завдавав єму як раз так страшного болю, що Вініцій, думаючи, що тим способом метять ся на нїм, промовив крізь затиснені зуби:

— Убийте мене!

Але здавалось, що они не зважали на слова, як би їх не чули. Урзус зі своїм заклопотаним, а рівночасно грізним лицем, держав пучки білих шмат, подертих на довгі

паси, а старець казав до чоловіка, що обандажовував руку Вініцієви :

— Глявку, чи-ж ти певний, що та рана в голові не є смертоносна ?

— Так, чесний Криспе — відповів Глявк і оглядав вже більше ран — і розумію ся на тім. Рана в голові легка. Коли той чоловік (ту показав на Урза) відібрав молодцеві дівчину і пхнув го на мур, той очевидно падаючи заслонив ся рукою, котру вибив і зламав а тим спас голову і житє.

То сказавши, почав напростовувати рамя Вініцієви, котрий, мимо того, що Крисп скроплював му лице водою, часто омлівав з болю. Вкінци було то для него дуже вчасливо, бо тим чином не чув напростовування руки.

По скінченій операції знова пробудив ся і вобачив над собою Лігію.

Стала туй при єго ліжку і держала мідяне відерце з водою, котрою Глявк від часу до часу змачував єму голову. Вініцій дивив ся і очам не вірив — і донерва по довгій хвили з умів прошептати :

— Лігію !

Она звернула на него повні засумовавє очи.

— Мир з тобою ! — відказала з тиха.

І стала над ним з лицем вовним милосердя і жалю.

— Лігію ! — сказав — ти не дозволила мене забити...

А она солодко відповіла :

— Най Бог тобі верне здоровлє.

Для Вініція, котрий мав почутє і тих кривд, що їй вирядив давнійше, і тої, котру хотів тепер вирядити, була

в її словах прямо надлюдська доброта. То отже, як перше ослаб з болю, так тепер ослаб зі зворушення.

Між тим Глявк скінчив обмивати рану в своєї голови і приложив до неї голючу масть. Урзус взяв з рук Лігії судину з водою, а вона взявши приготований на столі кубок з водою, змішаний з вином, приложила го до уст раненого. Вініцій жадібно випив, і чим дізнав незмірної полєкші. По скінченнх оглядинах біль майже перестав. Вернув до цілковитої свідомости.

— Дай мені ще пити — сказав.

Лігія відійшла з порожнім кубком до другої кімнати, а Криса, по коротких словах, промовлєннх до Глявка, наблизв ся до ліжка.

— Вініціє — промовив — Бог не позволив повинити злого діла, але зберіг ти при житю, аби ти в душі опамятав ся. Той супроти котрого чоловік є лишнє порохом, видав тебе безборонного в наші руки, але Христос, що в него віримо, казав нам любити навіть ворогів. Отже оглянувшись твої рани і будемо молити ся, аби Бог вернув тобі здоровлє, але довше тобою опікувати ся не можемо. Отже лишнє в спокою і подумай, чи годилоби ся тобі довше переслїдувати Лігію, котру ти позбавив опікунів, даху — і нас, що тобі добрим за злє віділатили?

— Чи хочете мене покинути? спитав Вініцій.

— Хочемо покинути той дім, в котрім може нас досягнути поліція. Твій товариш забитий, а ти, що є могучий межнє своїми, лежиш ранений. Не з нашої то вини стало ся, але на нас мусївби спасти гнів права.

— Переслїдуваня не бійте ся — сказав Вініцій — я вас охороню.

Крисп не хотів му відповісти, що не лише ходит їм о поліцію, але що немаючи і до него довіри, хотять забезпечити Лігію перед его дальшим переслідуванєм.

— Пане — сказав — твої права рука є здорова: паншини по слуги, аби прийшли по тебе пинї вечером і віднесли тебе до твого дому, де буде тобі вигіднійше піж серед нашого убожества. Ми ту мешкаємо у бідної вдовиці, що незадовго надійде зі своїм сином і той віднесе твій лист. Однак ми мусимо шукати іншого приюту.

Винїций зблїд. Бо пізнав, що хотять го розлучити з Лігією, і що коли тепер ю стратить, то може піколи в житю вже їй не побачить. Розумів також, що небудьби лиш сказав тим людям, хотьби їм присяг, що верне Лігію Автїям, они мають право єму не вірити і не повірять. А що бажав цілою сілою поєднати ся з Лігією і тими єї опікунами, і на разї не міг пайти жадного способу, тому хотїв зискати на часї.

Отже зібравши думки, сказав:

— Послухайте мене, християни. Я вчера ~~в~~ раз з вами в Острапїюм, і слухав вашої науки, але хотяйби я єї не знав, ваші дїла мене переконали, що ви є люди чесні і добрі. Скажіть тій вдові, що замишує сей дїм, аби лишлась в нїм, ви лишїть ся також, і менї позвільте лишити ся. Най сей чоловік (ту звернув очи на Глявка), що є лікарем, скаже, чи можна мене пинї переносити. Я є хорий і маю зламану руку, котра мусить кілька днів неповорушно лежати — і тому кажу вам, що відси не рушу ся, хіба мене на силу вишесете.

В тїм перервав, а Крисп сказав:

— Пане, піхто неужие против тебе наспля, ми лиш винесемо з відси наші голови.

На се непризвичасний до оперу молодий чоловік, зморщив брови, але зараз вгамував ся і сказав :

— О Кротоні, котрого забив Урзус ніхто не запитає ся; тиї мав виїхати з Риму, отже всі будуть думати, ще виїхав. Коли ми увійшли з Кротонем до того дому, ніхто нас не бачив, крім одного Грека, що був з нами в Острапійом. Скажу вам, де мешкає, припровадите его мені, а я покажу ему мовчанку, бо є то чоловік м'юю платний. До мого дому напишу лист, що я також виїхав. Колиби Грек дав вже знати поліції, скажу їй, що Кротона я сам убив і що то він зламав мені руку. Так зроблю на памятку мого батька і моєї матери! а отже можете гу безпечно лишитись. Припровадьте мені лиш скоро Грека, що зве ся Хільон.

— Отже Глявк лишить ся при тобі, пане — сказав Крисп — і разом з вдовою буде опікувати ся тобою.

Вінцій ще міцнійше зморщив брови.

— Зваж, старий чоловіче, що скажу — сказав — я вишен тобі вдяку і видаєш ся меш добрим і чесним, але не говориш мені о тім, що маєш на дуї душі. Ти бої ся, щоби я не казав забрати Лігіо! Чи не є так?

— Так — відповів з якоюсь остростію Крисп.

— Отже зваж, що в вашій присутности буду розмовляти з Хільоном і що при вас напишу лист до дому, що я виїхав — і що інших післанців від вас пізнійше не пайду... Розваж то сам і не дражни мене більше.

І побілів з гніву та ослабленя. Відтак став знова говорити з піднесенєм :

— Чи ти думав, що я відіпру ся, що хочу лишити ся тому, щоби ю видіти. Дурень би відгадав, хотяйбим відпер ся. Але еп'ломіць не буду сі більше брати... Але скажу ти щось іншого. Сли она ту не лишить ся, то здоровою рукою

позриваю пута з рамени і най смерть моя спаде на тебе і на твоїх братів.

Але Лігія, що з другої кімнати чула цілу розмову і що була певна, що Вінїцій сновить то, що зановідав, налякала ся его слів. Не хотіла ні за що его смерти. Рапений і безборонний будив в неї лише милосерде, а не пострах.

Від часу утечі, живучи серед народу, що роздумував лиш о жертвах, посвячених безграничному милосердю, думала о Вінїцію цілими днями і нераз просила Бога о такий час, в котрім ідучи за натхненем науки, моглаби му відплатити ся добрим за зле, милосердем за переслідуванє, переконати го, здобути для Христа і спасти го. А тепер єї здавалось, що якраз така хвиля надійшла і що єї молитви вислухані.

Отже наблизилася до Криена з розясненим лицем, і так стала говорити, як би через ню говорив якийсь інший голос :

— Криене, най він лишить ся між нами і ми лишимо ся з ним, доки Христос го не узрорить.

А старець, привиклий у всім шукати Божих вітхень, бачучи єї унесєє, зараз подумав, що говорить через ню висна сила, а палякавши ся в серцю, похилив сиву голову.

— Най так стане ся, як говориш — сказав.

Вінїція огорнула радість, але з ослабленя навіть говорити не міг.

Відтак доперва знова зажадав, аби єму привели Хільона.

Крисп згодив ся на се і порішено вислати Урза.

ВІНІЦІЙ НАМАВЛЯЄ ЛЮДИ НА ПОВОРІТ.

Незабавом увійшли обидва. В кімнаті було темно, вечір був хмарний, зимовий, а полум'я кількох каганців незовеїм розбивало сумерк. Вініцій радше догадався, ніж визнав в закаптуренім чоловіці Хільона, але той узрівши ліжку в куті кімнати і на нїм Вініція, попримував, не дивлячись на інших, до него.

— Папе, чому ти не слухав моїх рад!?! — закликав, складаючи руки.

— Мовчи — сказав Вініцій — і слухай.

Ту став дивити ся остро в очи Хільона і звільна говорити, а виразно, якби хотїв, щоби кожде его слово було зрозуміле як розказ і лишилось раз на все в пам'яті Хільона:

— Кротои кинув ся на мене, аби мене замордувати і ограбити, розумієш!?! Тоді я его забив, а ті люди оглянули мені рани, які я одержав з ним в борбі.

Хільон зрозумів відразу, що если Вініцій так говорить, то хоче, щоби повірили му в те, що говорить, отже

не показавши ні сумніву ні подиву, відкрив очі в гору і закликав:

— Був то великий злочинник, пане. Я-ж тебе остерегав, щоби ти сму не вірив.

Але Віійцій поглянув на него прослідним взором і запитав:

— Що ти інші робив?

— Як то? Чи я тобі, пане, не говорив, що я складав жертви за твоє здоров'я?

— І нічо більше?

— І я вибирав ся як раз тебе відвідати, коли там-тої добрий чоловік надійшов і сказав, що ти мене кличеш.

— Ту є табличка. Підеш з нею до мого дому і там її віддаш. На ній написано, що я виїхав до Беневенту. Від себе скажеш службі, що я се зробив інші рано.

То повторив з латиском:

— Я виїхав до Беневенту — розумієш?

— Ти виїхав, пане, рано: я тебе працював прецінь сам при брамі міста і від часу твого відїзду така туга мене огорнула, що сли твоя великодушність єї не охоронить, то на смерть ізплачу ся.

Віійцій, хоть хорий і привиклий до жадоби Грека, однак не міг вдержати ся від сьміху. Радий був з того, що Хільон так єго резумів, отже сказав:

— Отже доишу, аби тобі золотом обтерто слези. Дай мені каганець.

Хільон, вже цілком уснокосний, встав і зробивши кілька кроків в сторону комна, зняв один з горіючих на примурку каганців.

А коли при тій роботі зсунув ся каптур з голови і світло впало прямо на его лице, Глявк зірвав ся з лави, а зблизивши ся скоро, став перед ним.

— Не пізнаєш мене? — запитав.

І в его голосі було щось так страшного, що всіх присутніх перебігала дрож.

Хільон підніс каганець і опустил го майже в тій хвили на землю, при чім зігнув ся у двоє і почав заводити:

— Не єсьм... не єсьм... я ні... милосердя...

Однак Глявк звернув ся в сторону сидячих і промовив.

— Ото є чоловік, що запродав, згубив мене і мою родину.

Его історія була звісна і всім християнам і Вініцєви, котрий лиш тому не доміркував ся, що лікар був тим самим чоловіком, котрого так бояв ся зустрінути Хільон, що безнастанно мліючи з болю при огляданю, не почув его прізвища.

— Милосердя! — заводив Хільон — віддам вам.

— Пане! — закликав, звертаючи голову до Вініцця— ратуй мене! я тобі повірив, заступитись за мене... Твій лист... віднесу. Пане! пане...

Але Вініцій, що найбільше обоятно на се дивив ся, що стало ся, раз тому що знав, що Хільон був здібний до кожного злочину, а по друге, що его серце не знало, що милосерде, сказав:

— Закопайте го в городі; лист понесе хто інший.

Хільонові здавало ся, що ті слова суть послідним засудом.

— На вашого Бога! милосердя! кликав — я с християнином! А сли мені не вірите, охрестіть мене ще раз, ще два, ще десять разів! Глявку, то ошибка! позвіть мене говорити! зробіть мене певільником... Не убивайте мене! милосердя!...

І сго голос, здавлений страхом, ослабав що раз дужше, коли в тім за столом підніс ся Апостол Петро; хвилю хитав свою білу голову а очі мав замкнені, але відтак отворив їх і тихо промовив:

— А ото сказав нам Спаситель! „Сли твій брат згрішив проти тебе, укарай го; а сли жалував, прости ему. А еслиби сїм разів згрішив дещо проти тебе і сїм разів на день навернув ся до тебе, говорячи: Жаль мені тебе — відпусти ему.

Відтак настала ще більша тишина.

Глявк стояв довгий час з лицем закритим руками, вкінци відняв їх і сказав:

— Хільоне, пай Бог тобі прощас кривду.

А той унав до землі і ожидав смерті. Нїяк не вірив ще в те і не смів сподівати ся прощєня.

Але поволє вергав до свідомости. Між тим Апостол сказав:

— Відійди в мирі!

Хільон устав, але з подиву не міг ще слова промовити. Дивувала го і загідність і доброта. Отакє ставши перед Віїцієм, почав говорити уриваним голосом:

— Пане, лист, дай лист!

І шірвавши табличку вискочив за двері.

В огороді серед темної ночи був певний, що Урз вискочить за ним і сго убє... Бувби утікав що сили, але поги

під ним угинали ся; відтак став цілком помічний, бо дійсно Урз станув при нім.

Хільон упав лицем до землі і говорив:

— Урзе... в імя Христа...

Але той сказав:

— Не бій ся, Апостол казав мені тебе випровадити за браму, щоби ти в потемку не зблудив, а сли ти ослаблений, то відведу тя до дому.

Хільон підніс голову.

— Що ти говориш? Не убеш мене?

— Ні! не убою тебе.

— Поможи мені встати — сказав Хільон. Що? не убеш мене? Випровадь мене на улицю, а дальше сам піду.

— Мир тобі — промовив Урзе.

— І тобі, і тобі — відповів Хільон.

По відході Урза відітхнув цілою грудню. Відтак скорим ходом поспішив до дому.

Нараз пристанув і сказав:

— Чому они мене не убили?

На се не умів дати собі відповіді...

Вінцій так само не міг собі розяснити, як Хільон, чому християни обійшли ся з ним так лагідно. — Думав, що раз наказувала їм їх наука, а по друге і зза Лігії бояли ся робити кривду такому вельможі. Але непастино пасувалось питане: Чому не убили Грека? І одинокую лиш на се відповідь находив: Не убивали ізза доброти, так великої, якої перед тим не було на світі, ізза любови, що наказувала забути о своїх кривдах, щастю і пероді — а жити для інших. Яку нагороду мали ті люди за се одер-

жати, він вже чув в Острап'юм, але то не містило ся ему в голові.

Що відході Хільона незмірна радість опанувала всіх. Апостол зблизив ся до Глявка, а поклавши руки на его голову, сказав:

— Христос побідив в тобі!

Глявк підніс сіяючі радістю очі до гори.

Відтак Лігія зблизила ся до Вініція і подала му кубок з водою. Він поглянув на шо питаючим взором і певним голосом сказав:

— То і ти мені простила, Лігію?

— Ми християни. Нам не вільно ховати в серцю гніву — відмовила і поволи відійшла.

Вініція знова почало обіймати сильніше ослабленс. В почи горячка взмогла ся. Занав в неспокійний нів-сон; з него пробудив ся по кількох годинах.

Відтак отверезив ся. Слабо догарав огонь. Они всі сиділи коло огрю і гріли ся, бо було холодно. В середині сидів Апостол, у его колінах Лігія, дальше Глявк, Крисп, вдова і єї син, хлопчик з дуже гарним лицем і з довгим, чорним волосем.

Вініцій став надслухувати, що Апостол говорить. До его уший знова долетіло слово Христос.

— Они тим Іменем лише живуть! — подумав,

А старець оповідав о пійманю Ісуса і як він в обороні Ісуса відтяв ухо служі архисрея.

— І був би я Его боронив, боронив більше ніж вічного житя, коли би не був сказав: „Вложи в піхву твій меч. Чи чашу, що мені Отець дав, не буду пити?...“ Тоді его піймали і звязали...

То сказавши опер голову о долоні і замовк. Але Урз не могли видержати сказав:

— А лайби було стало ся, що хотіло, гей!... Але перестав, бо Лігія дала му знак рукою, аби не перешкаджав. Але далій бурив ся в душі і хотий завсіди готов цілувати ноги Апостолови, то бувби тоді витримав щоби не справити ся з панасником Спасителя.

Відтак Петро став оповідати дальше, а Вініція обняв зноба горячковий сон.

Коли пробудив ся, то лиш побачив Лігію з примкненими від умученя очима. Єго згорнула велика радість а разом жаль. Думав, яким способом маз він віддячитись за єї добро. Она отворила очі і підійшла д' нему. Він промовив:

— Лігію! я не знав тебе перед тим і я хотів дійти до тебе злою дорогою. Але тепер говорю ти: верни до Помної і будь певна, що ніхто на тебе руки не піднесе.

Єї лице печайно посумніло.

— Я булаби щасливою, наколиб ю хоть з далека можна побачити, але не можу до неї вернути.

— Чому? — запитав здивований Вініцій.

— Ми християни знаємо від Акте, що діс ся в палаті Цезара. Чи ти не знаєш, що Цезар ледви повірив Авлеви, що не знає, що зі мною діс ся. За порадою старших я навіть ніколи не писала до матери, де я є, аби завсіди могла присягнути, що о мені нічо не знає. Нам говорити неправду не вільно, але ти може того не знаєш... Отже я не бачила Помноїю, відколи я полишила єї дім.

Ту пірвала ю туга, бо єї очі зайшли слезами, але відтак успокоїлась і промовила:

— Знаю, що і Помпонія тужить за мною, але ми маємо свою утіху, котрої не мають інші.

— Так — сказав Вінійцій — вашою потіхою Христос, але я того не розумію.

— Гляди на нас — сказала знова Лігія — нема для нас розлуки, нема болю і терпіння, а сли прийдуть, то заміняють ся в радість. Смерть для нас є зміна на ліпше, менше спокійного життя на спокійніше і вічне життя. Наша наука наказує нам милосердя навіть супроти ворогів.

— Я чув і бачив то в Острації і бачив, як училисьте зі мною і з Хільоном, так що тепер мені здається, що то був сон. Але ти скажи мені: Чи чувш ся щасливою?

— Так — відповіла Лігія. — Вірючи в Христа, не можу бути нещасливою.

Вінійцій поглянув на ню зі здивованєм, бо не розумів її слів.

— І ти не хотілаби вернути до Помпонії?

— З цілої душі я би хотіла, і верну, сли буде така Божа воля.

— Отже кажу тобі: верни ся, а я присягну тобі, що не піднесу на тебе руки.

Лігія задумалась на хвилю і промовила:

— Ні. Не можу. Цезар не любить авлійского роду. Якби я вернула, а Цезар довідав ся о тім, тоді покаравби Авлій, або відібравби їм знова мене.

— Так — сказав Вінійцій, насунивши брови — тобі могло бути. Зробив би се тому, щоби показати, що єго воля буде сповнена. Але з того мені стала ся кривда. Отже може... забравши тебе Авлій... віддав би мені... а я віддав би Помпонії.

Але она сумна запитала :

Вініціє, чи хотівби ти мене бачити знова в палаті
Перона.

Але він крізь затиснені зуби сказав :

— Ні. Твоя правда, я говорив, як дурний ! Ні!...

І нечайно побачив перед собою, як би безодню. Почував ся могутим, але наймогутиши є Цезар, перед котрим ніхто певний свого життя. Він бояв ся, щоби ще тенер Перон, не звернув на Лігію свого гніву, колиб сі назад віддав Авліям. По друге Авлії не згодилиби ся на его спільне житє з Лігією. Сіймав го жаль, бо чув, що він сам тому, всему винен.

*

*

*

Звільна Вініцій вертав до здоровля. Добре му було межн тими людьми, особливо тому, бо ту була Лігія. А она доглядала не лиш его тіла, але і душу. Думала, що Бог навмисне до того довів, що Вініцій межн ними на те, щоби пізнав і полюбив свята науку. І її здавало ся, що на сі молитву серце Вініція лагідніє. Але надходили інші хвилі, в котрих бачила ясно, що коли змінив ся, то лиш для неї, зрештою лишилось у него то саме дике серце без християньскої любови, навіть без вдячності.

І відступала від него зажурена та запенюкоєсна: рідко являла ся в его кімнаті і рідше наближалась до его ліжка. Він, будучи о тім переконаний, що більше скривав свою терпеливість.

Лігія розуміла, кільки его мусять коштувати побіди віднесені над самим собою і небавом спостерегла, що дике серце поганина що раз більше м'якне і для неї стає що раз

дорозним. Їй видавало ся, що інша любов, а не до Христа є гріхом, а коли спостерегла, що на дні єї душі може також пробудитись земска любов і то до поганина, пірвала ю тривога перед власною будучистю і власним серцем. Пізнала, що муєть боронити ся від того учутя, і що лишитись довше під одним дахом з Вініциєм не може.

Цілу ніч перебула безсонно на тій постанові, в слезах і молитві.

На другий день рано, викликавши Криспа до огорода, визнала єму все і благала, щоби позволив їй, покинути дім вдови, бо не може побороти в серцю любов до Вініція.

Крисп згодив ся, щоби покинула дім вдови, але ніяк не міг пайти слів прощення для грішної після него любови. Єго серце нановиноло ся обуренєм, коли почув, що тота Лігія, що ю утвердив в вірі, могла знайти іншу любов.

— Иди і благай Бога, аби простив тобі — сказав їй похмурно. — Утікай, заки злий дух не привів тебе до упадку і заки не виречеш ся Спасителя.

І печайно перестав говорити, бо спостеріг, що не були самі. Узрів двох людей. З них одного зараз пізнав, бо був то Апостол Петро. А коли другий скинув каптур з голови пізнав у нїм Крисп Апостола Павла з Тарзу.

Одиак Лігія, кинувши ся де колін, обняла раменами ноги Петра а притуливши свою голову до фалд єго плаща мовчала.

А Петро сказав:

— Мир вашим душам!

А глянувши на дитя коло єго ніг, запитав, що лучило ся?

Тоді Крисп почав оповідати єму все, що єму визнала Лігія, єї грішну любов, єї замір утечі і жаль, що єї душа

котру хотів Христови жертвувати, збруділа від земського почуваня.

Лігія щораз сильнійше обіймала ноги Апостола, якби хотіла шукати при них утечі і висидати хоть трохи милосердія.

Отже Апостол вислухав Криена до кінця, положив свою старезну руку на голову Лігії і промовив до Криена:

— Криене, чи ти не чув, що наш улюблений Учитель був на весілю в Кані і благословив любов межи мужем а невістою?

Здивований Криен глядів мовчки на Апостола.

А той, замовкнувши на хвилю, знова спитав:

— Криене, чи думаєш, що Христос, котрий позваляв Марії з Магдалі лежати при своїх ногах і котрий простив грішницю, відвернувши ся від того чистого як цільна деля дитяти?

Лігія пригорнулася ще сильнійше до ніг Петрових і пізнала, що не даром шукала у него милосердія. Апостол підніс слезами облите сі лице і до неї промовив:

— Доки очі того, що его любиш не пізнають правду, доти омийай его, щоби не привів тебе до гріху, але моли ся за него і знай, що в твоїй любови не ма вини.

Не плач, Спаситель вислухас твої молитви, а по днях смутку дізнаєш днів радости.

По тих словах поклав обі руки на сі голову і поблагословив. З его лица світила надземска доброта.

А Криен почав з покорою оправдувати ся:

— Я згрішив против Божого милосердія, але я думав, що допускаючи до серця земску любов, вперла ся Христа.

Петро сказав:

— Тричі я відрікав ся єго, а однак простив мені і казав мені пасти Свої ягнята.

— І тому - кінчив Крисп — що Вішній є поганином, товаришем Нерона.

— Христос сокрушав ще тверді серця — відказав Петро.

Апостол Павло, що до тепер мовчав, приложив руку до своїх грудей а вказуючи на себе, говорив;

— А я с той, що переслідував і поривав на смерть слуги Христа. А однак Господь простив мені і казав мені оповідати Свою науку по всій землі. А тепер, коли Петро мене прикликав, увійду до того дому, щоби отверити тому нещасливому очі на світло віри і угнути ту горду голову до Христових ніг.

І встав. А Криспови той горбатій, малій чоловік видавав ся великаном, в котрого сплі є здобути для Христа мільйони, а одно серце.

VII.

ТУГА ВІНІЦІЯ ЗА ЛІГІЄЮ.

В той час, коли Вініцій хорував, Нерон з цілим своїм двором і Петронієм виїхав до іншого міста своєї держави. Виздоровлений Вініцій лишився сам зі своїм смутком і тугою. Нераз писав до нього Петроній і радив йому виїхати з Риму, але Вініцій виїжджати не хотів.

„Знаєш — писав до Петронія — що вона тайком відійшла. Але при відході лишила мені хрест, що сама увязала з букшпанових галузок. Коли я пробудився, знайшов його при ліжку. Маю його тепер в своїй кімнаті і, сам не знаю, чому гляджу на нього якби в ній було щось Божественного.

„Щиро тобі кажу, що ніщо противнішого моїй натурі, як та наука, а однак від часу, як я з нею зіткнувся, не можу її пізнати; щось в мені змінилося. Це є наука, о якій доти світ не чув і люди, яких світ не бачив. Служби під час моєї слабости доглядала мене моя родина, то певно мав би більше вигоди, але певно в половині не дізнав би такої журби і серця, якого я зазнав меж ними. Такою є і Лігія. Як би і жінкою моєю була, то старанніше не могла б доглядати.

„Мимо того лишила той дім, в котрім я був. Цілими днями думаю над тим, чому она пішла? День перед тим я пізнав дивного чоловіка, Павла з Тарзу, що розказував о Христі і Его науці. Той сам відвідав мене по утечі Лігії і сказав мені: „Коли Бог отворить твої очі на світло віри, тогди сізнаєш, що добре учинила — і що може ю віднайдеш“. І здаєсь, що щось розумію з тих слів. Они, що любять людей, суть неприятелями нашого життя, наших поганських богів... і наших злочинів, отже она утікла від мене, як від чоловіка, що провадить після християн простуше життя.

„Я прецінь не боронив бим їй вірити в Христа — а навіть не трудно було би мені увірити в Него, бо знаю, що християни не говорять неправду, і говорять що Христос воскрес. Отже чоловік воскреснути не міг, отже був Богом.

Але не досить вірити в науку Христа, алей жити після неї. А того якраз я не можу. А они то розуміють, що не можу! І они молять ся для мене о те, що називає ся у них ласкою.

Коли я верну до дому, застав пяних невільників у моїй кімнаті. Налякались мене, бо радше смерти сподівались віж в ту пору мене. Ти знаєш, який я був острый. Всі кинулись мені до ніг зі страху. А ти знаєш як я з ними поступив?

З початку я кричав о різги, але потім, я завстидався і жаль стало мені тих старих невільників. Закликавши їх третого дня я сказав: Старайте ся направити пильною службою вашу вину. З вдячности припали до моїх колін та зі слезами радості мені дякували. Отже і між християнами не годить ся збиткувати над невільниками, що є так само чоловіком“.

І так Віпцій проводив довго дні і тижні та розмішляв о нових речах, що займали его душу. Від часу до часу бачив ся з лікарем Глянком, що оповідав ему о християнах а про Лігію говорив, що вранді не знає, де мешкає, але она є під доброю опікою.

Випици повернув Цезар до Риму. Петропій затагав Віпція на двір Цезара на забави. Але то не могло усунути тути Віпція. Він постановив відшукати і побачити Лігію.

Раз прийшов до Віпція обдертий і виголоділий Хільон і промовив :

— Прийшову ти, пане, вість, котра тебе утішить. Знаю, де мешкає Лігія.

Віпцій дуже урадовав ся на сю вість і сказав :

— Де она?

— У Ліуса, старого священика. Она там є враз з Урзом, а той подавньому ходить до млина. Урзує працює почамп, отже окруживши в ночи дім, сло не збуде. А Ліус старий... дома крім него суть дві жінки. Дім стоїть осібно. Можеш го так окружити невільниками, що і миши не втіче. Від тебе залежить, чи буде ю мати, але сподадай на твого бідного і зголоділого слугу, що також до того причинив ся.

Віпцієви кров ударила до голови. Ще раз покуса потрясла ним цілим. Вагав ся напасти на Лігію, бо присягав їй, що ніколи не піднесе на ню руки. Він пригадав собі як Лігія змилосердилась над ним і упросила Урза, щоб не убивав го.

Мимоволі підніє очи на букшпановий хрест, що висів на стіні. Важе знав, як має поступити з Лігією! Чи мав у відплату за сі милосердіє спломіць витягнути за волосє.

На саму згадку переймив го страх. Не міг стерпіти присутности Хільона, того підлого і давного помічника. Казав дати ему триста візек,

Але Хільон скочив до сго під, а обнявши сго руками кричав зі смертельною блідостю:

— Пане, пане! я старий! п'ятдесят, не триста! сто, не триста... Милосердія, милосердія.

Вінцій відтругнув сго і видав розказ. Пірвало то кілька невільників.

— В Імя Христа!... — закликав ще в дверях Грек.

Між тим Вінцій пришов до переконання, що зле поступас з Хільоном, що Лігія згащоблаби то за се. Отже казав дарувати решту карн.

Хільон блідий як полотно, але притомив ував на коліна почав говорити:

— Дякую тобі, пане. Ти с милосерним і великим.

— Це! — сказав Вінцій — що я врозтив тобі за для Христа, а тепер слухай дальше. Встань! Підеш зі мною і покажеш мені дім, де мешкає Лігія.

Хільон зірвав ся, але ледво став на ногах. побілів ще більше і придавленим голосом сказав:

— Пане, я дійсно голоден, піду, пане, піду! але не маю сил.

Вінцій казав му дати їсти, штуку золота і плащ.

По явїмсь часі повернув до сил і виїшли. Дорога була довга. Ліпус мешкав, як більша часть християн, на Затибрю, недалеко від домика вдовиці, де хорував Вінцій. Хільон показав вкінці на малій домик і сказав:

— То ту, пане.

— Добре — сказав Вінцій іди тепер, але послухай, що тобі скажу: забудь що ти мені служив, забудь де мешкає вдова, Петро і Глявк; забудь також о тім домі і о

всіх християнах, кожного місяця в моїм домі виплатять тобі по дві штуки золота.

Хільон уклочив ся і сказав:

— Забуду.

Вішній удав ся прямо до дому, де мешкала вдова. Єї син, котрий случайно туди переходив, запровадив єго до мешканя матери.

В мешканю застав Петра, Ѓлявка і Криспа, а також Павла з Тарзу.

— Здоровлю вам в Імя Христове, котрого почитасте.

— Най буде Єму вічна слава.

— Я бачив вашу чесноту і я досьвідчив вашу доброту, отже приходжу як приятель.

— І здоровимо тя, як приятеля — відповів Петро.

— Сядь, пане, і поживи ся з нами, як наш гість.

— Усяду. — Але услухайте мою щирість. Я знаю де мешкає Лігія. В домі Ліуса. Маю право окружити ю невільниками, єї увязити, але я того не зробю.

— Тому ласка Божа най зійде над тобою — сказав Петро.

— Дякую тобі, але послухай дальше: я того не учинив би, хотяй дуже за нею тужу. Давнійше бувбим напевно то зробив і взяв єї силоміць. А тепер ваша чеснота і ваша наука, хотяй я ю не визнаю, щось в моїй душі змінила. Приходжу до вас з просьбою, як до родичів Лігій, дайте ю мені за жінку, а я вам присягну, що навіть сам зачну учити ся Христової науки. Хочу, щоби ви мені вірили і мене научили. Я вірю, що Христос воскрес, бо то говорять люди живючі правдою, що Єго бачили по смерти. Вірую, бо сам бачив, що ваша наука родить чесноту, праведність і милосердіє, а не злочин, о котрий вас посуджують. Але

мало вашу науку я пізнав. Мені говорили, що ви бішені люди. Що приносите? Чи гріх почитати радість? Чи гріх любити? Чи гріх хотіти щастя? чи-ж ви ворогами народу? Яка є ваша правда? Що приносите, покажіть мені?

— Ми приносимо любов — сказав Петро. І серце Апостола зворушилось тою страдаючою душею. Отже простяг до Вінїція руки і промовив:

— Хто пукає, тому отвориць ся і ласка Господа с над тобою і тому благословлю тебе і твою любов в Імя Спасителя.

Вінїцій з радости вхонив Петра за руку і поцілував.

Петро пізнав, що его рибачка сїть зачерла більше одну душу і дуже з того зрадїв.

Вінїцій встав з розясненим лицем і говорив:

Я чую ся тепер щасливим і маю надїю переконатись від вас о інших незрозумілих річах. Але я мушу тепер їхати з Цезаром до Антином, тому сли найду у вас ласку, то їдьте зі мною і обучіть мене о Христових ділах. Там нічо вам не стане ся. Будете могли проповідати віру і на цїсарскім дворі.

Они дійсно були готові їзза одної души мандрувати на край сьвіта. По нараді обіцяв Павло з Тарзу поїхати з молодим жовніром.

Відтак попросив Вінїцій Петра о позвід бачити ся з Лігією і ю просити, чи би не хотїла она мати его за чоловіка, сли его душа стане християнською.

Апостол на се дозволив і приказав вдовиному синові привести сюда Лігію не згадуючи їй нічого о Вінїцію.

Було недалеко, отже по короткім часї вбїгла Лігія нічого не сподїваючись і на вид Вінїція станула, як вко-

папа. Її лице окрилось сильним румянцем а зараз і поблідла, а разом стала споглядати дивними і переляканими очима по присутніх.

Але дококола стрічала ясні, повні доброти погляди, а Апостол приблизив ся до неї і сказав:

— Дігію! чи ти завжди Єго любиш?

Мовчала. Уста дрожали їй, як дитині, що чуєсь вишно .

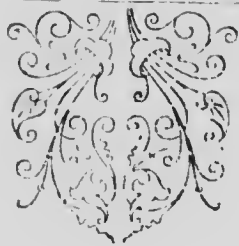
— Відповідж — сказав Апостол.

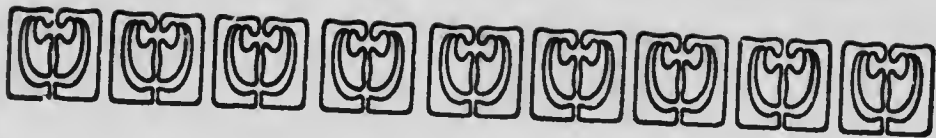
Тоді з покорою і в страсті вишентала, зсуваючись до колін Петра:

— Так...

Але Віпцій в ту мить клякнув при ній, а Петро положив руки на їх голови і промовив:

— Любіть ся в Господі і на Єго слова, бо нема гріху у вашій любови.

VIII.

ПОЖАР РИМУ.

Відак в кілька днів, Віпціні з Павлом з Тарзу і цілим двором Цезара вже був в Антіюм.

Цезар бавив ся, грав, сьмівав, а передовсім писав вірші. Занятий власне був писанем оповіданя о пожарі одного старинного міста. Однак сам був переконаний о неодоладности свого оповіданя. Всі схлібляли сму, лиш оден Петропій любив сказати сму правду в очі. Коли Цезар читав раз підчас побуту в Антіюм поезії о пожежі якогось міста, Петропій зганив ті вірші та радив Цезарови, щоби не писав вірші, бо в них мало що с вірно до правди подібно предстваледе. На те Цезар відновів:

— Так! то мій огонь не с правдивий? Але чи знаєш, чому я так неодоладно пишу: то тому що я ніколи не бачив горючого міста.

Одні з урядників Тігелін радив спалити Антіюм, або збудувати деревляне місто і підпалити, щоби Цезар міг очами бачити як виглядає пожар міста.

Але Нерон споглянувши на него з погордою сказав:

— Твій ум цілком вияловів, коли думаєш, що я міг би дивити ся на пусті деревяні буди.

Тігеллі змішав ся, а Нерон говорив даліше :

— Приходить літо... О! як той Рим мусить воняти! А однак там буде треба незадовго вернути і справити нові ігрища. Я не люблю Риму!

Так минали в Антіюм дні за днями. Вініцій проводив всі вільні дні від служби в товаристві Павла з Тарзу, слухаючи сьвятої науки, котру розумів щораз ліпше. Навіть став вірити в ліпшу будучність. Петропій, користаючи з доброго усposоблення Цезара, виєднав Вініцієви позвіл получити ся з Лігією оповідаючи не точно історію єї утечі.

І дійсно Цезар дав знак, що позваляє Вініцієви на женитьбу з Лігією, але з услівем, що побачить у него на руді шлюбний перстень.

Коли так раз Цезар був в найліпшій забаві прийшов з Риму післанець з вісткою, що всіх дуже переразила :

Він сказав :

— Прости Цезаре, в Римі пожежа, більша часть міста в полеміни.

На сю вістку всі позривались з своїх сиджень і Нерон відложив арфу і сказав :

— Побачу горіюче місто і скінчу мій твір.

Коли на запит Нерона посол описав страшний вид Риму всі онімїли з переляку.

— Ох горе мені, горе — перебив окликом Вініцій.

Вилетїв на улицю Антіюм, сїв на коня і ледви давши знати своїм слугам пімчав ся стрілою темними і вузкими улличками в сторону Риму. Помимо скорої їзди, такі гадки єго ще скорше летїли до того містя де була Лігія і що з нею діє ся. Бояв ся тим більше, що она мешкала на Затибрю, части деревляного міста. В єго очах пролітали ріжні

образи. Може там, в Римі, побіч пожежі війна. Може жовнірі кинули ся на місто і мордують. Прийшов до переконання, що підпалене Риму ніхто інший не сиричинив лиш Цезар. Він пригадав собі парікапя і жалі Перона, що мусить спалити місто, та що єму Рим остогид. Если Рим горить з розказу Цезара, то, чи не може приказати вимордувати людий в місті. Згадавши про Лігію, Нетра і інших християн підніс в гору руки і просив правдивого Бога о спасенє для них.

Вкінци виїхав на вершок узгіря. З відти ціла нязна представила єго очам страшний вид. Була покрита димами мов хмарою — без домів і дерев. Пожежа не пубрала виду стовпа, так як тоді, коли поодинокі будинки палять ся, але виглядала радше на довгу зоряну стяжку. Єму здавало, що то не лиш місто горить, але цілий сьвіт. Улицями було дуже трудно дістати ся до середини міста. бо дюли, ховаючись від диму, утікали в неладі і перенолоху з міста.

Якось дотиснув ся до Затибря, до дому Лінуса, в надії, що ту застане Лігію. Однак дим вже був окружений пожежою і наповнений димом. Уратувавши ледво своє жите доплентавсь задурманений димом в товаристві кількох жінок до огорода.

— Де є Лінус — були єго перші слова.

По короткій мовчанці хтось відізвав ся:

— За мурами міста; від двох днів... виїшов до Остраїюм...

Вінций підніс ся і сів, узрівши несподівано Хільона.

Він промовив:

— Пане, твій дим на певно згорів, але ти однаково будеш багатий. О! що за нещастє! Християни від давна страшили, що се місто спалить огонь... А Лінус разом з Лігією суть на Остраїюм...

Вінїцєви знова зробило ся слабо.

— Чи ти їх бачив? — спитав.

— Я бачив їх пане!

На дворі вечеріло. Але в огороді було видно як в день, бо пожежа ще більше змогла ся. Небо було червоне, як сягнути оком. Страшний огонь обшмав що раз нові дільниці.

Оклик „Рим загибас“ не втихав. Товна народу стала бунтувати ся, здавало ся, що лиш від поломїни здержус ще вибух різні. Говорили що то Цезар казав спалити місто, що хоче ударити війском на нарід і зготовити загальну різню. Дехто присягав ся, що на приказ Цезара випускають всі дикі звірі, що мають бороти ся на ігрищах. По улицах бачили льви з палаючими гривами і бішені слонї. Була навіть в тім часть правди, коли в кількох містях на вид зближаючого ся пожару знищили клітки, і діставшиєсь на волю гнали в дикім переполосї в противну сторону від огня та вищили все перед собою як буря. Публична вістка подавала число знищених від огня на десятки тисяч людей. Були такі що, стративши ціле майно, або найдорозні особи, добровільно кидали ся з розпуки в огонь. Іншіні удусилсь від диму. Часто в переполосї натрафляли в утечі на іньшу стїну поломїни — і гинули страшною смертю під огненным заливом.

Ткач Маєрив, що до єго дому приєсено Вінїцїя, обмив єго і заоскетрив в одїє і поживив єго. Той так само твердив, що Лікус, Лігія і Петро єуть в Остравійом.

Вінїцій пізнав в тім волю Божу, бо так уїшли пожежі.

Хотїв як пайєскорше дотовпитьєсь до Остравійом і забрати Лігію у безпечне місце.

Не легко було дістати ся. Вішцій знав з яким трудом добив ся до Затибря, отже постановив обійти місто з противної сторони. Безприволочно оба з Хільоном, пустилися в гору, поступаючи звільна серед нагромадженої товпи.

Довний час їхали мовчки вслухуючись в шум пташних крил. Голуби, що множеством гніздили ся по домах а рівночасно пільні, надморекі птиці, уважаючи очевидно блиск пожегу за сонічне світло, летіли цілими стадами на сліпо в огонь.

Вішцій перший перервав мовчанку :

— Де ти був, як вибух пожега?

— Я йшов, до свого приятеля, що має склеп, коли чую печайно крик „огонь, огонь“.

Дальше оповідав Хільон, що бачив людей, котрі торували собі дорогу мечами, борби і розгонтані на улиці людські внутрешности.

Вкінці Хільон звернув увагу Вішція на сльів, який доходив з кладовища.

Відтак добилися до підземелля і вузькими улличками при мрачнім світлі зайшли до широкої печери. Ту відвалили камінь з камінної стіни побачили світло а при нім много людей, з руками знесеними в гору. Були то лица дуже побожені, що повтаряли молигви, або снівали по тихо пісні. По всіх мож було пізнати, що чекають на щось важного. Потім дав ся чути страшний гуркіт каміня... То в місті цілі улиці стали валити ся з доскогом.

До перестрашеної людскої черги промовив якийсь сновійний голос :

— Мир з вами.

Був то голос Апостола Петра, що увійшов до печери. На звук сго слів, страх перейшов усіх в оден час, як

переходить страх череду, межн котру явить ся пастух. Він промовив :

— Чого трівожите ся в серцях ?

— Хто може відгадати, що стріше єго шні, заки перейде година. Над вами, що вас очистило крещенє, і котрих гріхи відкупила смерть Ягняти, буде милосердя Єго — і умрете в Єго Іменн.

Почуванє полекні огорнуло ціле товариство а всі були в своїх серцях Авестолови вдячні.

Вінцій наблизивсь до Петра і схиливши покірно голову промовив :

— Пане ратуї мене. Я шукав сі в димі пожару і людскім натовні, але нігде не знаходив сі: я вірю, що ти можеш мені ю вернути.

А Петро вложив єму на голову руку і сказав :

— Довіряй і іди за мною.

Донерва коли виїшли на вільнійшу площу, Апостол перехрестив три рази місто і сказав до Вінція :

— Не трівож ся. Ми застанемо Лігію з Ліпусом в хаті конача.

Лице Вінція зайеніло від радости. Хотів цілувати Апостола в руку, але той оборонив ся і сказав :

— Не мені дякуй, а Христу.

По дорозі просив Вінцій :

— Пане охрести мене, аби я міг називати ся правдивим визнаєм Христа, бо люблю Єго всіма силами моєї душі. Скажи мені ще, що маю надто чинити.

— Люби людий, як твоїх братів, — бо лише любовию можеш Єму служити.

— Так! Я перед тим вірив в поганські боги, але їх не любив, а тоге Одного люблю, так, що готов віддати за него з радістю жите.

Між тим звернули на іньшу вузину і незабавом побачили сьвітло. Петро вказав рукою і сказав!

— Ту є хата копача, що дав нам притулок, коли вернулисьмо з хорим Лінусом з Остраїюм, ми не могли дістати ся на Затибрє.

Увійшли отвором, що заступав вікно.

Якась величезна стать снитала:

— Хто ви є?

— Слуги Христа — відповів Петро. Мир з тобою Урзе.

Урз принав до піг Апостола, а пізнавши Вініція, вхопив за руку і підніс ю до уст.

Лігія занята вечерою, як Вініцій став коло неї, думала, що Урзус. Але коли Вініцій вимовив сі імя, кинулась зарумянена в єго отверті обійми.

Хвилю тревала мовчанка. Відтак став їй оповідати, як прилетів з Антіюм, як шукав за нею в домі Лінуса і як Апостол показав сі мешканє.

— Я не лишу Вас — говорив він. — Тепер діють ся різні пещастя в Римі. Я хочу вас всіх охоронити. Їдьте до Антіюм, до моїх посілости. Бо, що мос, то і ваше. — Лігію, чи не лякаєш ся вже мене. Виравді я ще не охрестив ся, але просив о те Апостола.

Відтак звернув ся до Петра і говорив дальше:

— Рим горить на розказ Цезара. Їдьте. Там перекасте бурю і знова вернете засівати ваше зерно.

Між тим, як би на ствердження его слів, відізвили ся переразливі крики. Тоді надійшов властитель дому, а замикаючи поспішно двері сказав:

— Люди убивають ся на улицах. Невільники кинули ся на горожан.

— Сновняє ся міра — сказав Апостол.

Він звернув ся д' Вініцєви з тими словами:

— Возьми ту дівицю, котру тобі Бог судив, а Ліпусе, що є хорий і Урз пай ідуть з вами.

Але Вініцій, що з цілою силою полюбив Апостола закликав:

— Учителю, присягаю, що не лишу Тебе на погубу.

— І благословить тебе Бог за твій чин, але чи ти не чув, що Бог поручив мені пасти Его ягнята.

Вініцій замовк.

— Христос не покинув нас коли шаліла буря, то як можу я покинути вас і не піти за приміром Спасителя?

Вініцій гладив себе по голові, якби боров ся з гадками, відтак вхопивши Лігію за руку сказав незвичайно сильним голосом:

— Петре, слухай мене і ти Ліпусе і ти Лігію! Я говорив те, що мені диктував мій розум, але ви маєте інший, що не дивить ся на свої небезпеки, але винownie божі заповіді. Так! Я того не розумів і я зблукав; ще давня природа відзиває ся в мні. Але, що я хочу бути слугою Христа і его люблю, тому ходить мені о щось більше, ніж о мою голову. Ото клякаю перед вами і присягаю, що сновню заповідь любови і не полишу моїх братів в нещасливу годину.

Коли то сказав огорнуло го якесь унесене; він зміє очі і руки в гору і став кликати:

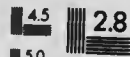
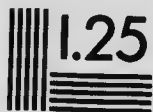
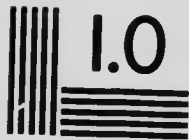
ся
ми-
ули
ус,
ола
бу.
ти
як
і?
д-
но
о-
й,
а-
і-
ю
а-
у.
се

MICROCOPY RESOLUTION TEST CHART

(ANSI and ISO TEST CHART No. 2)

5.0

5.6

6.3

7.1

8.0

9.0

10

11.2

12.5

14

16

18

20

22.5

25

28

32

36

40

45

50

56

63

71

80

90

3.2

3.6

4.0

2.2

2.0

1.8

1.6

APPLIED IMAGE Inc

1653 East Main Street
Rochester, New York 14609 USA
(716) 482 - 0300 - Phone
(716) 288 - 5989 - Fax

— Чи я вже розумію Тебе, Христе? чи достоїн я тебе?

Єго руки дрожали, а очі сьвітллись від сліз. Апостол взяв глиняну посудину з водою, а приблизившись д' нему сказав:

— Ого хрещу тебе — в Імя Отца і Сина і Сьвятого Духа — Амінь!

Тоді релігійне одушевлення огорнуло всіх.

Між тим з зовні доходили голоси борючих ся людей і упадаючих домів.

ІХ.

ХІЛЬОН ЗРАДЖУЄ ХРИСТИЯН.

Б місто дальше горіло. Великий цирк занав в руїну. Відтак падали інші дѳми. Даремний був ратунок зі сторони Тільона, щоби вилратувати ще не горючу часть міста.

Рівночасно з Римом гинуло багато майна. Сотки тисячів людей лишило ся без поживи, без хліба. Голод доскулював чим раз більше. Жінки обступили дїм Тігелїна та кричали за хлібом і дахом. Жовніри старали ся удержати сяк — так порядок, але й жовнірам ставляли опір.

Ріжні вісти кружили по місті одні оповїдали о добродушности Цезара, що заосмотрює бїдаків в поживу, роздас збіже, другі знова оповїдали, що Нерон хоче знищити ціле місто і вигубити мешканців до поги, аби свою столицю перенести до Греції або до Єгипту.

Тігелїн настрашив ся такими вістками. Отже післав, післанця до Антіюм, щоби Цезар приїхав і умирив нарід.

Цезар вертав тоді до Риму, коли огонь був в пайбільшїм розгарі. Для охорони окружив ся прибічною сторожею, ще складала ся з шїснайцять тисяч жевнірів. Справді нарід проклинав Цезара але ніхте не важив ся вдарити на

війско. Вкінці всі ті крики заглушив голос труб і рогів. Прибувши до брами Нерон затримав ся. По сходах виліз на приготовлене підвищення. За ним ішли дворяни і сьпівачи, що несли арфи.

Всі сподівали ся почути від Нерона слова безпеки, потіхи. Але Нерон нічого не говорив; мов німий, в багряній одежі вдивляв ся в бішену силу полеміни.

Ті що стояли біля него подали єму арфу. Він взяв її і почав сьпівати. В дали сичали вужі полеміни, горіли віковічні, найсвятійші пам'ятники, гинуло місто, а він — володар, став з арфою в руках і не думав о погибаючій вітчизні, але о словах, що ними би міг зобразити велич нещастя і здобути найбільшу славу.

Він ненавидів того міста і его мешканців, лише любив свої пісні і поезії, отже тішив ся в своїм серцю, що побачить образ подібний до того, що описав.

Нарід показував на него руками, що був облитий кровавим блеском полеміни, не розуміючи на разі, що він робить; а коли переконали ся, що Цезар сьпіває, що супроти такого нещастя має себе на першій місці, свої сьпівки і вірші, обурене на него тим більше. Вже ніхто не сумнівався що то Цезар казав спалити місто.

Нерон, почувши крик соток тисячів уст перестав сьпівати. Запримітивши біля себе бліді лиця, занепокоїв ся.

— Дайте мені чорний плащ з каптуром! закликав — чи би дійсно мало прийти до борби?

— Пане! відповів непевним голосом Тігеллі — я учинив все, що я міг, але небезпека грізна... Промов, пане, до народу і пороби єму обіцянки.

Але Цезар не хотів промовляти до товни, отже з него говорив Петроній. Сів на білого коня і з кільком

товаришами поїхав між парід. Парід легко успокоївся трохи його словами. Він обіцяв товпі, що Цезар відбудує місто, заосмотрить їх в поживу а відтак справить їм такі ігрища, яких ще світ не бачив.

Цезар вернув до своєї палати а місто дал горіло.

Доперва шестого дня перестало місто горіти, бо пожар натрафив на порожні міста. Ще довго світилося жаріюче угле.

З чотирнацять дільниць Риму лишлось чотири. Коли спонеліли купи угля, видно було величезну, сиву, сумну простороп, на котрій стерчали ряди коминів, як гробівці на кладовищу. Межи тими згарищами спувалися сумні і понурі постаті людей, що шукали то дорогих людей, то дорогих осіб.

Ціла щедрість і номіч Цезара не успокоїли парід. Вдоведений був лише ватови злодіїв і бездомних нуждарів, що могли довільно їсти, шити і рабувати. Але люди, що потратили майно або дорогі особи не далися успокоїти ні обіцянками ні дарованим збіжжям. Занадто було нещасте велике, щоби обороти жаль і знесохоту людей. Бачив Цезар, що не успокоїть тим народу. Почалися наради в домі Цезара, якм чином звалити би нещасте на когось іншого. Підчас таких нарад зявився якийсь невільник перед Тігелліном і просив о послуханс до Цезара. Станувши перед Цезаром Тігеллін почав говорити звільна і виразним голосом:

— Вслухай мене, Гезаре, бо можу заявити тобі; я знайшов! Народови треба пімсти і жертви, але не одної але сотки — тисячі. Чи ти коли чув, пане, хто був Христос, той, що его понтийський Пилат розняв на хресті? і чи знаєш, хто ті християни? чи я тобі не говорив о їх безчесних обрядах і о проповідях, що огонь принесе кенець світа? Парід їх ненавидить і підозривас. Ніхте їх не ба-

чив в наших сьвятинях. Они суть твоїми неприятелями і цілого міста. Нарід говорить потихо против тебе, але то не ти казав спалити Рим і не я его спалив... Нарід бажає пімети пай ю має. Пай підозріне зверне ся в іншу сторону.

Нерон слухав з початку з подивом. Але в міру слів Тітеліна его лице почало прибирати грізний вид. Нечайно встав, а підійсши руки до горч сказав:

— Щож се пенчасне місто учинило тим жорстоким людям, що спалили го в так нелюдський епосіб!

А інші почали кликати:

— Зроби справедливість напе, покарай, палюхів!

Але він сїв, спустив голову на груди і мовчав. А відтак обізвав ся:

— Яка кара, яка мука належить ся за такий злочин. Але я се покараю і дам бідному народови такі видовища, що цілими віками буде мене згадувати з вдячністю.

Чоло Петронія прибрало хмарний вид. Подумав о небезпеці, яка зависла над Лігією і над Вініціем, о котрого невпинности був переконааний і встановив їх боронити.

Отже почав спокійно і недбало говорити, як звичайно говорив:

— Отже найшлісьте жертви. Добре! Можете їх віддати диким звівірятам на погалу, або печи на розжаренім угли. Також добре! Але послухайте мене: Маєте власть, маєте війско, силу, будьте отже щпрі, хоть тогди коли вас ніхто не чує. Оманіть нарід, а не самих себе. Майте відвагу собі сказати, що не християни спалили Рим. А ти Цезаре подумай, що ти волівби: чи: Нерон, володар сьвіта, спалив Рим, бо був так могучим, що міг то зробити, не оглядаючись на нічо і нікого; чи: Нерон спалив Рим але відпер ся того зі сраку і зложив вину на невпинних.

В тім перервав і хвилю чекав, що скаже або зробить Цезар.

Тоді відізваало ся кілька голосів:

— Пане, покарай сьмільчака, що сьміє говорити, що ти спалив Рим.

Але Цезар сказав:

— Ви хочете, аби я єго покарав, але то мій товариш і приятель, отже, хотий зранив моє серце, най знає, що те серце має для приятелів лиш... прощєнє.

Але зморщені брови, острый вираз в очах і їдкий усьміх лица, говорив цілком що іншого.

— Я програв і згнув — подумав Петроній.

Між тим Цезар встав. Нарада була скінчена.

Петроній пішов до свого дому. Нерон з Тігеліном пішли на другий бік палати, де чекав той чоловік, що з ним Тігелін перше говорив.

Був то Хільон.

— Що знаєш о християнах? — В якій спосіб ти з ними завізнав ся?

— Першим християнином, до котрого доля мене зблизла, пане — відповів Хільон — був лікар Ілявк. Я то від него дізнав ся, що они віддають почесьть якомусь Христови, що обіцяв їм вигубити всіх людей і знищити всі міста на землі — а їх лишити. Тому то, пане, они непа-видять людей, тому затроюють студні, тому на своїх збо-рах проклинають Рим і всі наші сьвятині. Христос був рознятий на хресті, але обіцяв їм, що, коли Рим буде зни-щений огнем, тоді він приїде другий раз на сьвіт і віддасть їм панованє на землі.

— Тепер парід пійме, хто і для чого спалив Рим — перервав Тігелін.

А Хільон говорив даліше:

— Глявк говорив мені, що Христос є добрим боже-
стом і що підставою єго науки є любов. Я не міг оперти-
ся таким правдам, отже я полюбив науку Глявка і єму по-
вірив. Я ділив ся з ним кожним куском хліба, кожним
грейцарем і чи знаєш як мені відилатив ся? Ото в дороз-
ихнув мене пожег, а мою жінку продав гандлярям неві-
льщиків! Прибувши до Риму, я пішов до старчих християн
домагати ся справедливости на Глявку. Я думав, що змушу
єго до віддачі мені жінки... Я пізнав їх архисьвященника
та другого, іменем Павло, що ту був увязнений. Знаю, де
мешкали перед пожегаром, де сходять ся, можу вказати одне
кладовище, що на нім відправляють свої печесні обряди.
А побачив я Апостола Петра, Глявга і вихованицю Авлії
Лігію та благородного Віїція.

— Віїція закликав з подиву Нерон — та-ж она
втікла від него.

— Она втікла, але він єї шукав. За нужденну за-
плату я єму помагав в тім і я то вказав дім, що в нім
мешкала на Затібрю серед християн. Так, пане, присягаю
тобі, що Авлії, Лігія і Віїція єсть християнами. Вірно я
єму служив, а він у відилату на бажанє лікара Глявга
казав мене збити, хотий єсьм хорий, а я був хорий і го-
лодний. І я присягнув, що се єму завамітаю. О! пане,
пімети на них мої кривди, а я вам видам і Апостола Петра
і Лінуса і Крисяна — самих старших — і Лігію і Урза
і всіх інших. Без мене ви не нашли-би! Але спішіть ся! —
кликав Хільон в дикій ненависти і бажаню пімети — а
найперше увязніть Віїція, бо як він вільний буде, то я
вже згинув.

Тігелін поглянув, на Нерона.

— Чибі не було добре, пане, відразу справити ся з Віїцієм і Петроїєм?

Петрої хвилину подумав і сказав:

— Ні! не тепер!... Люде не повірилиби, колиби хотіло ся вмовити в них, що Петроїй, Віїцій, або Авлії підняли Рим... Ніші треба інших жертв, а черга на тамтих пізійше прийде.

Хільон почав тим дуже тішити ся.

— Видам всіх, лиш спійніть ся — кричав захриплим голосом.

Між тим невільнички занесли Петроїя в лєктиці до свого дому. Ту чекав на него Віїцій.

— Ти бачив шні Лігію? — спитав ся єго Петроїй.

— Вертаю від неї.

— Отже слухай, що тобі скажу. Ніші постановлено у Цезара зложити вину на християн за піднал Риму. Грозить їм переслідуваня і муки. Спіши чим скорше і утїкай з Лігією, бо леда хвиля зачне ся переслідуванє.

Віїцій пасунив брови, але не переликав ся. Очевидно першим почутєм, яке ним заволодїло, була охота борби і оборони.

— Іду — сказав.

Віїцій вже був в дверях.

— Пришли мені вість невільничком — закликав за відходячим Петроїй.

Почав роздумувати над тим, що стане ся. Знав, що Лігія і Лінус вернули по пожарі до давнього дому.

По улицях повторювано вістку, що християни підняли Рим. З далека доходили дикі голоси:

— Християни для львів!

X.

ЛІГІЮ ПРИЗНАЧЕНО НА МУКИ.

Коли вечером Вілний вернув до дому, на вид єго якб скаменілого лица Петроній відразу снитав:

— Ти прийшов за пізно?

— Так. Єю узязнено перед полуднем. Настала хвил мовчанки.

— Ти бачив ю?

— Так.

— Де є?

— В мамертиньскій вязници. Я перенлатив сторожа і она сидить в комнаті сторожа. Урзус положив ся на порозі і стереже ю.

— А чому Урзус не боронив?

— Прислано нятдесять жовнірів, впрочім Ліи єм заборонив.

— Лінус?

— Лінус умирає, тому єго не взяли.

— Що думаєш робити? — снитав Петроній.

— Зиратувати ю, або з нею разом умерти. І я вір в Христа.

Вінцій говорив їй спокійно, але в його голосі було щось так рознуцливого, що серце Петронія задрожало щирим милосердем.

— Як ти хочеш ю ратувати?

— Я перекунив сторожу, наперед тому, ратувати ю від зневаг, а по друге, аби не перешкаджали їй в утечі.

— Коли то має бути?

— Сказали, що зараз не можуть ю мені надати, бо боять ся відвічальности. Коли вязниці переночують ся і коли стратять число вязнів, тоді мені ю віддадуть. Але то крайність. Ти є приятелем Цезара, отже іди до него і ратуй сю і мене.

Петроній місто відповіди, закликав певільника і приказав ему принести два темні плащі і два мечі, вернув ся до Вінція.

— По дорозі розкажу тобі — сказав. — Тимчасом возьми плащ, зброю і підемо до вязниці. Там дай сторожи богато грошей, аби сейчас випустили лігію. Інакше буде за пізно.

— Ходімо — сказав Вінцій: і по хвили обоа они пішли на улиці.

— А тепер мене вислухай — сказав Петроній. — Вінцій сів в целасці. Моє власне житє висить на волю, а тому нічого не можу виеднати у Цезара.

— Ще до того так сказав мені: „Скажи від мене Вінцію, аби був на ігрищах, що на них виступлять християни“. Чи розумієш, що то значить? То хотять собі справи видовище з твого болю. Може тому тебе і мене не увязать. Служи сейчас не видобудеш, тоді... не знаю! Може Аквіла встарить ся за нею?.. Твоє золото моглоби також покупити їй вільну. Трібууй.

— Віддам єму все, що маю — відповів Вілцій.

Не дуже далеко було до в'язниці, отже в кінці дашла Нечайно, коли вже звернули до в'язниці, Петропій сказав:

— Жовіри! за нізо.

Лице Вілція побілело як мarmor.

— Ходім — сказав.

Незадовго станули перед рядами Петропій, що мав незвичайну пам'ять, знав не лиш старшину але й майже всіх жовірів, отже узрівши знакового провідника когорти кивнув на него.

— А то що Пігре — сказав — казали вам щільнувати в'язниці?

— Так благородний Петропію. Бояли ся, щоб не хотіли не відбив палюхів.

— Чи маєте приказ нікого не пускати? — спитав Вілцій.

— Ні, пане. Звізкомі будуть відвідувати тих, що ув'язнені і тим чином вилазимо більше християн.

— Отже впусти мене — сказав Вілцій.

Підчас того під землею і за грубими мурами відізнався спів. Пісня на разі глуха і здавлена росла щораз більше. Мужескі, жіночі і дитячі голоси лучили ся в оден хор. Ціла в'язниця співала. Але були то голоси радості і нобіди.

Жовіри поглянули на себе із здивованя. На них показали ся перші, золоті і рожеві вробдечки ранньої зорі.

Оклик „Християни для левів“ лунав ненастанно у всіх дільницях міста.

Зразу не лиш ніхто не сумнівав ся, що они були правдивими справниками нещастя, але і ніхто не хотів

сумнівати ся, бо їх кара мала бути шановною забавою для народу.

Між тим з великим поспіхом відбудовувано назад місто, головню деревляні дошки, в котрих мали копати християни. Дано приказ на сироважуване різних звірів, як слоні, тигри, крокодилі, льви, вовки, медведі, а головню зайті пси. Ті ігрища мали перевиснати всі інші, які лиш мала людска память.

Розохочений парід помагав жовнірам в погоні за християнами. То не було річею трудною, бо цілі громади їх таборуючи з іншою людністю, явно визнавали свою віру. їх терпелівість збільшувала лиш гнів народу. Жінок тигрено до вязниці за волосс, дітям розбивали голову о камінь. Тисячу люда днем і ночью перебігали улиці. Вязниця переповнила ся вязнями, що дня пририваджували поні жертви. Милосерде згасло. Здавало ся що парід забув говорити, за-пам'ятав лиш одек оклик: „Християни для львів! Прийшли так душі часи, яких перед тим не бувало: сам поздух був якби наєякий шалом, кровню і злочинем.

Визнаючі Христа ішли добровільню на смерть, хіба того забороняла їм їх стариница.

Петроній не могучи забути, що колиби не він і не его пляни відібрати Лігію з дому Авліїв, то прандонодібно не булаби тепер у вязниці, не щадив ні часу ні труду, щоб ю з відтам видобути. Але всі его змаганя остались без наслідку.

Між тим Вініцій переходив велику душевну муку. Був переконаний, що то все сон. Але рев звірів говорив ему, що то дійсність.

Між тим упливав день за днем. Будинки вже були покінчені. Вже роздавали знаки на ранні ігрища. Але тим

разом „ранше ігрище“ ізза нечуваної скількості людий-жертв, мало продовжити ся на дні, тиждні і місяці. Вже не знали де містити християн. Вязниці були натовплені і кидала ся в них горячка.

Спільні ями, що в них хоронено невільників, почали переносювати ся. З боязни перед хворобою стали спішити ся.

Ті всі вісти непокоїли Вініція і відбирали ему надію виратувати Лігію. Знав що леда хвиля могла найти ся в цирковім коритарі, з відки лиш можна вийти до диких звіврів. З часом запримітив, що лиш працює над тим, аби учинити їй смерть менше страшною.

Послідна его надія була в Христі. Молвив ся безнастанно до Него з піднятими в гору руками. Але лишило ся ему ще тільки свідомости, що молитва Апостола більше значить ніж его.

І одної ночі пішов его шукати, що їх мало лишило ся, хоронили его старанно навіть одні перед другими, аби який слабодух мимоволі его не зрадив.

Вініцій удав ся до хати того копача, в котрого хаті охрестив ся, і дізнав ся що у випици відбуде ся збір християн. — Вкінци оба удали ся до одної шони, де застали християн на молитві.

Петро був також присутний. Клячав на дорозі перед деревляним хрестом, що був прибитий до стіни, і молвив ся.

Вініцій, побачивши Петра, хотів кинути ся до ніг Петрови і кричати: ратуй — але чи то набожність, чи умучене угнуло его коліна, отже клякнувши при вході став за іншими повтаряти: „Христе помилуй!“

Всі благали его з розпукі о милосерднє, бо в кождім тліла іскра надії, що приїде, зітре і струтить Нерона — і запанує над світом.

Вінцій закрив лице руками і — припав до землі. Нараз стало тихо. І здавало ся, що доконче мусить щось стати ся що падіде хвиля чуда. Був невний, що коли піднесе ся і отворить очи, побачить сьвітло, від котрого слішнуть смертні зрінци і почує голос, від котрого умліває серце.

Вінцій підніс ся і став дивити ся остовпілим взором наперед. Бачив перед собою миготячі каганці і сьвітло місяця, що продирало ся крізь отвір даху.

Нараз Петро встав і сказав:

— Діти, піднесіть ваші серця до нашого Спасителя і жертвуйте Їму ваші слези.

І замовк.

Нечайно серед зібраних відізвав ся жіночий голос, новий жалісної скарги і безграничного болю:

— Я вдовиця, мала одного сина, що мене удержував... Верни го мені, пане!

Відтак скаржило ся ще кілька голосів.

Старий рибар примкнув очи, потряс своєю білою головою над тим людским болем.

Вінцій хотів просити у Апостола ратунку, хотів добити ся до него. Нараз подумав: Що стане ся як Петро скаже, що Цезар сильнійший ніж Христос. Отже не хотів, щобн его падія упала в пропасть.

Між тим Петро став говорити — з початку так тихим голосом, що ледви го можна було дочути:

— Діти мої! На Голготі я бачив, як Бога прибивали на хрест. Я чув удари молотів і бачив, як піднесли в гору хрест.

Я бачив, як Їму отворили бік і як умер. А тоді, вертаючи від хреста, я кликав з болю, як і ви кличете:

„Горе нам, горе! Пане! Ти Бог! Чому до того Ти допустив, чому умер, чому засмутив наші серця, що вірили, що прийде Твоє Царство?“

А Він, наш Пан і Бог — третого дня воскрес і був поміж нами, доки в великій ясности не вніс ся до Свого Царства...

А ми пізнали малу нашу віру утревалили ся в серцях і від тоді сіємо Єго зерно...

Ту обернувшись в бік, звідки вийшла перша скарга, почав говорити вже сильнішим голосом:

— Чому жалієте ся? Бог сам піддав ся муці і смерті, а хочете, аби вас перед нею закрити? Маловіри! Чи поняли Єго науку, чи Він вам то одно жите обіцяв? Ото приходить до вас і вам говорять: „Ступайте Моєю дорогою“, — то вас підносять до себе, а ви чіпаєте ся руками землі, кличучи: „Пане ратуй!“ — Я перед Богом порох, але супроти вас Апостол Божий і памісник, говорю вам в Імя Христа: Не смерть перед вами, але жите, не муки, але незрівнані розкоші, не слези і зойки, але сьлів, не неволя але царствованє! Я, Божий Апостол, говорю тобі, вдово: твій син не умре — лиш пародить ся в славі на вічне жите — і з ним получиш ся!

Потішаючи ще й інших підніс руку в гору, як колиб розказував, а они почули пову кров в жилах і рівночасно в кістках дроз, бо став вже перед ними не згрибілий старець, але моцар що брав їх душі і підносив з пороху і тривоги.

— Амінь! — закликало кілька голосів.

А єму з очий бив, що раз більший блеск і ішла від него сила, ішла сьвятість. Голови хилили ся перед ним — а він, коли умовкло „Амінь“ — говорив дальше:

— Сійте серед плачу, щоби збирались серед веселости. Чого лякасте ся сили злого. Над землею, над мурами міста є Господь, що в вас зашепчав. Звочить ся від сліз каміне, пісок пересякне кровню, повні будутьтями ваших тіл, а я вам скажу : ви побідили ! Господь іде на підбій того міста злочину, гнету і гордості, а ви Єго жовніри ! І як сам відкунив мукою і кровню гріхи світа, так хоче, аби ви відкунили мукою і кровню се гіздо безправства !... То обвіщає вам моїми устами !

І розпростер руки, а очі виянив в гору, — а їм серця майже перестали бити, бо відчували, що єго взір видить щось, чого не можуть добачити смертні очі.

З розясненим лицем дивив ся мовчки, якби очімів з одушевлення, а по хвили почули єго голос :

— Ти є Господи — і показуєш мені свої стежки ! Якто, Христе ! Не в Єрусалимі, але в городі диявола хочеш заложити Свою столицю ? Ту, де власть Нерона, має стати Твоє вічне Царство ? О, Господи, Господи !... І кажеш відси мені пасти Твої ягнята аж до кінця віків... Осанна ! Осанна !

Всі укріпили ся в вірі, Одні кликали : „Осанна !“ інші : „Христе !“

— Тепер благословлю вас, мої діти, на муки, смерть, вічність !

Але они обступили єго і кликали :

— Ми вже готові, але Ти свята голово хорони ся, бо ти є намісником, що справує уряд Христа !

І так говорячи, ціпали ся єго одежі, а він, кладучи руки на їх головах пращав кожного з осібно, як отець свої діти, коли вислає в далеку дорогу,

Всі в унесеню готові на смерть розходили ся, Апостола вів Перей, слуга Пуденса укритою стежкою до свого дому. — Віїцій постунав також за ними. Коли дійшли до хати Перей, нечайно кинув ся до ніг Апостола не могучи нічого промовити.

Апостол пізнав его і сказав.

— Знаю. Тобі узяли дівчину, що ти ю полюбив. Моли ся за ню.

— Пане — зойкнув Віїцій, обіймаючи ще сильніше ноги Апостола. — Пане! Я мізерний хробачок, але ти знав Христа ти Го благай, ти встав ся за нею.

І дровав з болю, як лист і чолом бив в землю, бо пізнавши силу Апостола, знав, що він оден може ю повернути.

А Петро зворушив ся тим болем.

— Сину — сказав — буду молити ся за нею, але ти пригадай собі, що я говорив тамтим сумніваючим ся; що сам Бог перейшов через хрестну муку і згадай, що по тім житю зачинає ся інше, вічне!

— Я знаю!... я чув... відповів Віїцій, хватаючи воздух зблідлими устами, але бачиш Пане... не можу. Сли треба крови, проси Христа, аби взяв мою... Я жовнір. Найми подвоїть, потроїть муку для кеї, я витримаю! То ще дитина, Пане!

Втім знова схилив ся а приложивши .. це до колін Петра, став повтаряти:

— Ти знав Христа, Пане! Ти знав. Він тебе вислухає! Встав ся за нею!

Апостол запитав:

— Вініцію, чи ти віриш?

— Пане, чи-ж бим ту інакше прийшов?

— Отже вір до кінця, бо віра гори порушає. Хочай бачивбиш сю дівичку під мечем ката, або в пащі льва, вір, що Христос може ю спасти. Вір і моли ся до него, а я буду разом молити ся з тобою.

Потім знісши лице до Неба, говорив голосно:

— Христе милостивий, зглянь ся на се зболіле серце і потіш єго.

А Вініцій витягаючи до зьвізд руки говорив:

— О Христе! я твій! Возьми мене за ню!

На сході почало біліти Небо.

Вініцій спішив до вязниці. Боявся не мати падї на впратоване Лігїї; почув в собі силу до надзвичайних діл. Вірив, що Христос не відмовить просьбі свого ученика. І летїв до вязниці як віщун доброї новини.

Але ту чекала го несподівана річ. Сторожа, що давїйше не робила єму найменших труднощій, тим разом не дозволила єму увійти до вязниці.

— Вибачай, пане, маємо нинї приказ нікого не пускати до вязниці — сказав сотник сторожі.

— Приказ? повторив біляючи Вініцій.

Жовнір поглянув на него із співчутєм і сказав:

— Так, пане. Приказ Цезара. У вязниці є багато хорих і може бути, що обавляють ся, аби приходячі не рознесли заразу по місті.

— Але ти говорив, що приказ лиш на нинї?

Жовнір зблизив ся і сказав притихненим голосом:

— Успокій ся, пане. Сторожі і Урзус чувають над нею.

То сказавши, похилив ся і як стій начеркнув на каміній плиті своїм довгим мечом вид риби.

Вінїцій поглянув на него остро.

— І ти є жовніром?

— Доки там не буду — відказав жовнір вказуючи на вязницю.

— І я почитаю Христа!

І стиснувши руку жовніра, відійшов.

Раніше сонце піднесло ся понад мурі вязниці, а разом з его ясностю стала знова вступати відвага в серце Вінїція. Той жовнір християнин, був для него якби новим свідощвом могутости Христа. На хвилю задержав ся, а впяливши взір в рожеві облаки, сказав:

— Я не бачив ю нині, Господи, але вірю в твоє милосердіє.

І вернув до дому писати лист до Лігії. Коли скінчив, відієс го сам і вручив християнському сотникови, що сейчас пішов до вязниці. За хвилю вернув з здоровленем від Лігії, з обітницею, що ще нині віднесе єї відповідь.

Вінїцій не хотів вертати але кав на лист. Сонце підійшло вже високо на Небо, перекупки розставляли свій товар, товпи народу зростали що хвиля. Вінїцій опер ся о відлом скали, зітхнув як дитина, що засипляє по довгім плачу і заснув.

Коли від жару сонця і від крику збудив ся, побачив, що невільняки несли якогось чоловіка в білім одію в легтїці. Той держав звій паперу в руці і безнастанно кричав:

— Розігнати тих злодіїв! скорше!

Нечайно пізнав Вініцій Хільона.

Тепер зрозумів він те, що доси не розумів, чому найперше схоплено Лігію і яким чином ю так скоро пайшли.

І вхопившись за край лектики, похилиючись над Хільоном закликав :

— То ти видав Лігію!...

Лице старого Грека побіліло як папір, але, що в очах Вініція не було грази, отже страх его минув скоро. Подумав, що є під опікою самого Цезара і що оточують го сильні невільнички, а Вініцій стоїть безборонний з похилою статію від болю.

— А ти казав мене вибити, коли я умирав з голоду — сказав Хільон.

Хвилю оба замовкли.

— Я скривдив тебе, Хільоне!...

Тоді Грек кинув на невільничків а ті німчали его дальше та вигукували :

— Місце благородному Хільонові ! місце ! місце !...

В довгій листі прощала раз на все Лігія Вініція. Знала, що доперва з арени, то є з місця в цирку, де кинуть єї з вірятам на жир, зможе побачити Вініція. Тож просила го, аби дізнався, коли прийде на ню черга і був на ігрищах, бо ще раз хотіла го за життя бачити. В листі цілком не оказувала боязни.

Вініцій читав сей лист з роздертим серцем, але рівночасно єму видалось, що неможливо, щоби Лігія могла згинути в пащі дикого звіра — і щоби Христос не змилосердився над нею. Вернувши до дому відписав, що буде що дня під мурами вязниці чекати, доки Христос не зітре мури і не віддасть ю єму. Приказав єї вірити у визволенє. На другий день мав сотник передати лист.

А коли Вініцій прийшов слідуєчого дня під вязницю, сотник наблизив ся до него і сказав:

— Христос виявив тобі Свою ласку. Коли невільники Цезара забирали християн на пергі ігрища, питали ся о твою любку, але Бог зіслав на ню горячку, на когру умчрають вязні — і лишили ю. Так було і з Лінусом.

— Так, сотнику. Христос збавить ю від смерти — сказав утомлений Вініцій.

Вернувши вечером до дому, вислав своїх людей по Лінуса, щоби перенесли го до одной з его підмайских носі-
лостий.

IX.

ЦИРК НЕРОНА.

В кінці надійшов день ігрищ. Товни народу чекали на отворене перебудованих ігрищ. Звіріатам вже від двох днів не давали їсти. До цирку спроваджено так много християн, петрохи з кождої вязниці, що ніхто не думав, щоби спроваджені дикі звірі за оден день з ними упорали ся.

Насамперед ішла борба глядiatorів, усружених борців а потім мали повкидати християн.

Отворено коритарі і товни увійшли до середини. Прийшов і Тігелін, але видовища ще не розпочато, бо всі чекали на Цезара, що прийшов незадовго в супроводі цілого двора.

Петронійї прибув разом з Вілліцєм. Він знав, що Лігія с хора, але, що доступ до вязниці був трудний, то не був певний, чи на нині не буде призначена на видовище. Він порозумів ся зі сторожами, а ті пустили го малими дверцями, куди самі виходили. Оден з них завів его до християн і сказав:

— Не знаю, чи найдеш, чого шукаеш. Ми ніяк не могли віднитати дівниці Лігії.

— Чи багато їх є — питав Вінцій.

— Богато мусить, пане личитись на завтра.

— Чі суть хорі межі ними?

— Таких, що не моглиби устати на ноги, нема.

Відтак увійшли до низької і темної комнати, де перебувані в шкіри різних звірят християни чекали в молитві на свої муки. Вінцій, ідучи побіч сторожа, приглядав собі лицям, шукав і роздивлявся, чи не побачить де Лігію.

Нечаяно почув якійсь знакомий голос. З під вовчої шкіри пізнав лице Криспа: Знова зашито в медвежій шкірі пізнав копача, що тепер йому пригадав, як він хрестився в его хаті. Він сказав:

— Я бачив Апостола день перед моім увязненням. Поблагословив мене і говорив, що прийде до цирку попрацювати погибаючих. Я хотівби на него поглянути в хвилину смерті і бачити знак хреста, бо тоді легше буде мені умерти. Отже, коли знаєш, пане, де він є, то скажи мені.

Вінцій знизив голос і сказав.

— Він буде межі людьми Петроїя, перебраний за невільника. Коли ти вийдеш на арену дивися в котру сторону я зверну голову, там він буде.

Вінцій вийшов і удався до цирку, де мав місце побіч Петроїя.

— Є? — запитав его Петроїя.

— Немає. Лишила ся у вязниці.

— Слухай, що ми ще прийшло до голови. Най Лігію в почи вложать в домовину і винесуть з вязниці як умерлу — решту догадаєш?

— Так — відповів Вінцій.

— Дальшу розмову перервав їм хтось з сидючих: Що за гарний цирк.

Дійсно вид був величавий. Низькі сидючки, набиті білими шатами видітів, білили як сніг. В золоченім сидючку сидів Цезар, з діамантовим папійшиком, з золотим вінцем на голові, побіч нього великі урядники, військова старшина з блискучим орунцієм. Слово те, що було в Римі блискучим і багате. В дальніх рядах сиділи лицарі — а горою чорніло ся море лавових голів, над котрими від стовна до стовна були навішені різних рож і цвѣтів.

Нарід резав гучно та тулав, щоби преснішити видовище.

В тім дні почал ся видовище від людий, прибрачух у шеломи без отворів для очей, озже на сльно борючих ся.

Кількана вцять вивели їх на арену і почали вимахувати мечами. Послуги поєввали довгими вилами одних до других, аби могли стріляти ся.

Ново число бачучих ся змаліло. А коли в кінци лишило ся лише двоє, вони лих до себе так, що стрінувшись взаємно упали оба на землю і взаємно закололи ся. Тоді серед крику людий по арені спратали труни, а малі хлопці загребли кроваві слези на арені і притраесли ю зеленим листем.

В кінци прийшла черга на християн. А що ніхто не знав, як християни заховують ся, всі чекали видовища з якимсь зацікавленєм. Таакто після них були люди, що підпалили Рим.

Між тим сонце піднесло ся високо. Від сего проміння пісок на арені прибрав багряну краску.

Товна пеновоїлає.

Відтак дано знак. Тоді появився старець, що взивав запасників на смерть, і застукав тричі молотом у двері.

В цілім цирку далися чути голоси:

— Християни! християни!...

Заскреготали залізні крати: в темних отворах розляглися голоси: „На пісок!“ і в одну мить арена пановніла ся громадами людей, покритих шкірами.

Всі бігли скоро на середину арени, кликали одні при других з піднесеними в гору руками. Товши народу думали, що то є просьба о милосердіє і розбішений тим почав тунати погами, свистати, кидати порожнім начинєм від вина і кричати: „Пустити звірята!“ Але печайно сталося щось несподіваного. З середни косматої громади піднеслися сміваючи голоси і в тій хвили залунала пісня, що єї пораз перший почули в римськім цирку:

„Христос царствує!...“

Тоді нарід огорнув подив.

Засуджені смівали з піднесеними в гору очима. Бачено поблідлі лиця, але якби патхнені. Всі зрозуміли, що ті люди не просять о милосердіє — і що здає ся не бачать ні цирку, ні народу, ні Цезара.

Тим часом ввущено на арену стадо виголоділих псів. Вите і сжавуліне наповнило цілий будинок. Християни, скінчивши піскою, клячали неповорущно, як закамєнілі, лиш повтаряли: „Для Христа, для Христа!“ Пси звітривши під шкірами людей і здивовані їх неповорущністю, не сміли відразу на них кинути ся.

Нарід розгнівав ся обоятністю псів, став удавати вите псів, інші знова творили, щоби лиш розохотити псів до нападу на християн.

В кінці оден нес кинув ся на жінку, що була на самім переді, а за ним і інші ввали до середини. Товна успокоїлась, щоби з більшою увагою придивляти ся. Почала струсю плисти кров з пороздираних тіл. Запах крові і пошарпаних внутрешностей нановинив цілий цирк. В кінці лиш денеде було видно поодинокі влячучі статі, що незабавом покривали виючі куни несів.

Вішій сідів нерухомо мов скала. Не знав, чи Лігія через помилку не дістане ся на жир несам.

Відтак стали вишхати нові, обшиті в шкіру жертви на арену.

Они клякали як їх попередники.

Неси вже були пересичені і не хотіли на них нападати.

Втім закріпили крати і випущено льви. На їх вид неси збили ся в кузу по противнім боці арени. Сам Цезар звернув на них свою увагу і приложив до ока шкелко, щоби ліпше приглянути ся. Товна слїдила, яке вражінє зробять они на християн.

Але льви, хотяй виголоднілі не снішили ся до жертв.

Одні ліниво прижмурювали очі, другі зївали.

Але відтак запах крові і пороздираних тіл почав ділати на них.

Оден з них кинув ся на батька, що тримав на руках плачуче дитя і в одну мить здусив єго.

На той вид всі інші кинулись на громаду християн. Декотрі з них, хапаючи жертви за боки або крижі бігали шаленим скоком по арені, як би шукаючи укритого містя, деби могли їх пожертв.

Нарід вставав з місця, щоби ліпше приглянути ся, як льви будуть роздирати християн.

З найвищого ряду сидінь споглядав Апостол Петро Ніхто на него не звертав уваги.

Дехто з християн підніс до Апостола очі, а то розяснювали ся їм лица і усьміхали ся видячи над собою геєн в горі, знамя хреста. А єму серце роздирало ся і говорив :

— Господи! Най буде Твоя воля, бо для Твоєї слави для свідощтва гінуть мої ягнята! Ти мені приказав їх пасти отже передаю Тобі їх, а Ти почисти їх, возьми їх і умиротвори їх біль.

Тоді Цезар, хотачи певно, щоби єї ігрища перевезли всі попередні, дав певільничкови знак, щоби випустив на арену много різнородних звірів.

Ціла арена подрила ся як би рухомою филою пругатих звірів медведів, тигрів, пантер, вовків і інших. Серед реву, вить і скавуліня відзвали ся ту і там на лавах видців перерозлягши плач жіноєв. Кетрих сили цілком вичерпали ся. Вже навіть стали відзивати ся численні голоси: „Досить!“

Щоби розохотити звірята, певільнички стали стріляти з луків, взбуджуючи у них жаждобу крови. Було то дійсно нове видовище. Вовки, медведі, пантери і люди, що ще були живі падали побіч себе. Серед того розіюшені звірдерли люди. В кінци все, що живе лягло в послідних драганих копаня.

Тоді на арену впало сотки певільничків і стали винозити тачками трунів та очищувати свіжим піском арену.

Сонце стало хилити ся д' заходови. Товна народу ни тала ся взаїмно, що за видовище буде мати ще того дня.

Цезар, що від якогось часу полишив своє місце, не чайно показав ся на завітчаній арені, прибраний в багряний плащ і золотий вінець.

Петро. Дванадцять сьпіваків поступало перед ним, а він тримаючи срібну арфу в руці виступив торжественно на середину. Уклонившись кілька разів віддям став якнісь час мовчки.

Відтак ударив в струни і зачав сьпівати. Пісня була жалісна повна болю скарги, котру сам пансав під вражінням виду пожару Риму.

Коли Цезар скінчив парід безнастанно плескав в долоні.

А Апостол Петро обняв руками свою сиву голову і в душі кликав:

— Господи! Господи! кому Ти віддав управу над сьвітом? і чому хочеш заложити столицю в тім місті?

Коли сонце заходило видовище кінчило ся. Товна зачала опускати цирк і виходити на місто. Цезар вернув на своє місце, аби ще послухати похвал, тож окружили его рої дворян, що не щадили ему підхлбств.

Однак Нерон тим не вдоволив ся. Дав рукою невелишкам знак, що йшли перед ним походні, щоби опустили цирк.

Ніч була ясна і тепла. Дехто чекав ще, щоби бачити відїзд Цезара. А з подвіря скринячі вози вивозили ще трунів.

ХІІ.

ВІНІЦІЙ ХОЧЕ УВІЛЬНИТИ ЛІГІЮ З ВЯЗНИЦІ.

Коли Вініцій і Петропій ішли мовчки до дому заступив їм хтось дорогу і спитав :

— Чи ту мешкає благородний Вініцій?

— Так, чого хочеш?

— Я є Назарій, син вдови, у котрої мешкала Лігія. Іду з вязниці і принесу тобі вістку від неї. Живе доси — говорив дальше. Урзус прислає мене до тебе, пане, аби тобі сказати, що она молить ся в горячці і повтарає твоє ім'я.

А Вініцій відповів :

— Слава Христу!

Потім увійшли в середину дому.

Коли відтак прийшов до середини Петропій і дізнавшись, що Назарій є християнином спитав :

Яким способом можеш свobodно увійти до вязниці?

— Я напаяв ся, пане, до виношеня трупів, а учинив я то нарочно, щоби прийти з помочню моїм братам і принести їм вісти з міста.

Тоді Вініцій перестав молити ся і сказав :

— Скажи сторожам, аби вложили ю у домовину, як умерлу. Ти добери помічників, що в ночи винесуть єю разом з тобою. Близько воняючих ям віддасьте домовину людям, що будуть там з лектикою. Сторожі обіцяй від мене, що дам їм тільки золота, кільки кождий в плаци буде міг достати.

Вініцій набрав відваги як жовнір.

Назаревн заясніло лице з радости.

— Най Христос уздоровить ю, бо вільна буде! — сказав він.

Вініцій і Петроїї стали сумнівати ся, чи Назарисви сей плян дасть ся підкупити сторож, що розжареним желізом пробує, чи тіла, що їх виносили, суть мертві.

— Я хотів би — сказав Вініцій — щочн Урзус єї товаришив в дорозі... Бувбим спокійніший.

— Неможливо! — сказав Петроїї — най виривас ся, як єму подобас ся, але не разом з нею і не два або три дни по ній: пішли би за ним і відкрили би єї притулок. Чи хочеш згубити себе і єю.

Назарій попрощав ся обіцяючи завтра досвіта прийти.

Зі сходом сонця прибув державець Нігер, котрого Вініцій візвав. Він припровадив згідно з припорученем Вініція мули, лектику, і чотирех певних людей.

Вініцій впровадив єго до середини дому о всім єму розказав.

Ту довідав ся Нігер, що Лігія і Вініцій є християнами і дуже з того зрадів.

За хвилю привів Петроїї Назарія.

Назарій сказав:

— Сторожа годить ся на винесене Лігії живою. Ми поробили в домовині отвори, аби могла віддихати. А щоби

не кричала на вид узброєних жовнірів, дасть їй Глявк уснипляючий напій, що его сам зготує. Віко домовини не буде прибите. Піднесете ю легко і заберете ю до лєктки. Нині умерло кільканайцять осіб, будуть виносити разом. Тому, щоби оминути їх на першій закруті улиці мій товариш захромає на погу і тоді лишмо ся по ззаду інших. Ви чекайте на нас коло малої сьвятині, що стоїть при дорозі. Щоби Бог дав як найтемнішу ніч!

— Дасть Бог — сказав Нігер. Вчєра був ясний вечер, відтак печайно зірвала ся буря. Нині Небо знова погідне, але від рана парно. Цілі ночи будуть тепер дощі і бурі.

Назарій взяв торбинку золота для сторожі і вернув до вязиці. Для Віїція почав ся дєш повний н. . . і очікування.

— Чи ти є певний того державця? — спитав Петропій Віїція.

— Християнин є се — відповів Віїцій.

Петропій поглянув на него з зачудованєм, потім став порушати раменами і говорити:

— Як то ширить ся! як то тримас ся людських душ. Вірять му, бо християнин, отже християнин не може зрадити, зламати обітниці, вирядити кривду.

Петропій пішов в глєб дому, а Віїцій до хати конача, де прийав хрест,

Єму здавало ся, що ту скорше его просьба буде вєслухана.

По полудни вернув до дому. Там чекав на него Петропій.

Той му сказав, що завтра має бути видовище з порознаних на хрест християн, але може буря перешкодить.

Зближався вечір, темнота почала покривати місто вчаснійше ніж звичайно з причини хмар, що закрили ціле небо.

— Спішимо — сказав Віщій — іза бурі можуть вчаснійше вивезти тіла з вязниці.

— Час — відповів Петропій.

І взявши з кантурами плащі вийшли бічною фірткою на вулицю.

Місто було порожнє, від часу до часу блискавка роздирала хмари. В кінці прийшли під конець, де чекав на них Пйгер.

— Пйгер! чи все готово? — спитав по тихо Віщій.

— Так — відповів сей.

Відтак став надати рясиний дощ а потім град. Муєли схоронити ся під окіп. Коли град перестав надати Пйгер сказав!

— Бачу світло через мраку... кілька... то поході.

І звернув ся до людей :

— Уважати, щоби мули не порекали!...

— Ідуть — сказав Петропій.

Світла стивали виразійші.

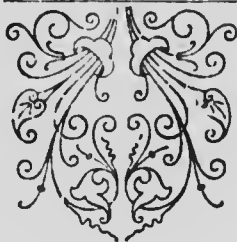
Коли псєльцики прийшли коло сьвятині задержали ся на се, щоби обвязати собі хусткою уста і ніс, щоби охоронити ся від перисмної вони, що заносилась від тхнучих ям. Відтак понесли домовини далі.

Одна з тих домовин задержалась.

Вінцій скочив до неї, а за ним Петропій, Пігер і два невільники з лєктикою.

Але заки добігли, дав ся чути голос новий жалю Назаря :

— Наше, перенесли ю разом з Урзом до іншої вязниці... шірвали ю перед шівночню!... А ми несемо інше тіло...

XIII.

РОЗМОВА ВІНІЦІЯ З ЛІГІЄЮ У ВЯЗНИЦІ.

Триденний дощ і град падали не лиш в день і вечером, але і в ночи, перервали видовище. Нарід почав трівожити ся, аби єго цілком не запехано зовсім і став домагати ся, аби без згляду на непогоду приспішено дальший тяг ігрищ. Отже радість огорнула цілий Рим, коли в кінци оголошено, що по трех днях перерви видовище на ново розічне ся.

Вернула гарна погода. Вже від досьвіта тисячні товпи окружали цирк, чекаючи на єго отворенє. Між тим стали конати ями по цілій арені.

З зовні цирку доходив галас людей, крики і оплески, а ту роблено приготованя до нових мук. Нараз отворила ся брама і зі всіх отворів, що вели на арену, почали випускати громадно християн нагих і двигаючих на раменах хрести.

Хрести і жертви були увінчані цвітами. Циркова служба, смагаючи щасних батогами, зневолювала їх, аби укладали хрести після готових ям і самі рядом ставали коло них. Так мали згинуті ті, що їх не змогли випхати исам і диким звівірятам. Тепер хапали їх чорні невільники, клали горілиць на дереві і прибивали їм запопадливо руки до поперечниць.

Але між жертвами, на котрі дперва за хпню мала прийти черга, був Криен. Пни пглядав інакше, бо его вихудле тіло було зовсім обнажене, лиш перенаска покривала его бедра, на голопі мав рожевий вінець. Але в его очах блищала та сама енергія і то саме суворе лице визирало з під вінця. Також не змінило ся его серце, бо як қодись грозив Лігії Вожим гнієм, так і пни громив, місто потіпати.

— Дякуйте Христови — говорив — що позволяє вам умерти такою смертю, якою сам умер. Може часть вашої вини днесь вам простить ся, дрозить, бо справедливости муєть задосить учинити — і не може бути однакової пагороди для злих і добрих. А его словам вторував відголос молотів, котрими прибивано руки і ноги жертв.

Що раз більше хрестів зносило ся на арені, а до тих, що ще стояли кождий при своїм хресті говорив дальше :

— Бачу отворене Небо, але бачу і пропасть. Сам не знаю який звіт здач Господу з мого жнтя, хотяй я вірив і злого ненавидів — і не смерти бою ся, але воскресеня, не муки, але суду, бо зближасєть день гніву...

А тоді з поміж ряду відізвав ся якийсь спокійний гелос :

— Не де. гніву, але милосердия, день спасенн і щасливости, бо кажу вам, що Христос приголубить вас, потішить і посадить по Своїй правниці. Вірте, бо ото Небо отвирас ся перед вами.

На ті слова всі очн звернули ся до лавок: навіть ті, що вже висіли на хрестах, підшесли поблідлі, змучені голови і стали глядіти в сторону говорячого чоловіка.

А він зблизив ся до перегороди, що окружала арену і почав працати знаком Хреста.

Крисп витягнув до него руку, як би хотів згрозити, але узрівши его лице, опустил долоню, потім зігнули ся під ним коліна, а уста тихо вимовили:

— Апостол Павло!...

На велике здивування церковної служби всі поуклякали, що ще їх доси не врибто до хреста, а Павло з Тарзу звернув ся до Криспа і сказав:

— Криспе не греси їм, бо они ще ниші будуть в Раю. Як може Христос погордити тиме, що за него умирають? Хто скаже на сю кров: Проклята!?

— Наше, я ненавидів злого — відповів старий священник.

— Христос ще більше казав любити людей, ніж ненавидіти злого, бо Его наука є любовню, а не ненавистню...

— Я зрешив в годині смерті — відповів Крисп.

І став бити ся в груди.

Тоді зарядчик лавок зближив ся до Апостола і поспитав:

— Хто ти є, що промовляєш до засуджених?

— Римский горожанин — відповів спокійно Павло.

Потім звернувши ся до Криспа, сказав:

— Уповай, бо є то день ласки і умри спокійно, Божий слуго.

Два муриши зблизили ся тоді до Криспа, аби повласти его на дерево, але він споглянув ще раз доколя і сказав:

— Брати мої, моліть ся за мене!

І его лице стратило звичайну строгість: каміні черти лица прибрали вираз спокою і солодости. Сам простягнув руки вздовж рамен хреста, аби улеснити роботу і прямо

дивлячись в небо, почав гарячо молити ся. Здавало ся, що ніщо не чує, бо цвяхи вбивали ся в его руки, найменьше здригнене не потрясло его тілом, ані на лиці не показала ся жадна морщина болю: молив ся, коли прибивали сму ноги, молив ся, коли зношено хрест і утоштувано паоколо землю. Донерва, коли товна з криком стала заповнювати цирк, брови старця трохи стягнули ся, як ст гнівав ся, що поганський парід мінас му спокій солодкої смерти.

Але ще перед тим знесено в гору всі хрести, так що на арені став якби ліс з висячими на деревах людий. На рамена хрестів і голови мучеників падало проміс сонця. Було то видовище, в котрім цілою розкошною для народу було придивляти ся повільному конаню. Але ніколи до тепер не бачено так густо хрестів. Арена була так ними щільно заповнена, що служба з трудом могла поміж них перетиснути ся. Криспа, як провідника, знесено зараз майже перед цїсарским сидженем, на великім хресті. Ніхто з жертв ще не сконав, але декотрі вже поомлівали. Ніхто не зойкав і не просив о милосердие. Декотрі висїли з похиленими головами на рамена, або спущеними на груди, якби сном уняті; декотрі як би в задумі, декотрі глядячи до Неба, тихо рушали раменами і; устами. В тім страшнім лісі хрестів, в тих розінятих тілах, в мовчанці жертв було щось зловіщого. Нарід, що входив до цирку, умовк, не знаючи, на котрім тілі задержати взір і що думати. Навіть не роблено закладів, хто борше сконає, що звичайно роблено, коли на арену виступало менше число жертв. Здавало ся, що Цезар також нудить ся, бо перекрутивши голову поправляв пашийник з оспалым і сонним лицем.

Тоді Криспа, що висїв папротив і мав замкнені очі, як зімлілий, або конаючий чоловік став глядіти на Цезара.

Его лице прибрало так неумолимий вираз, а взір заналав таким огнем, що всі почали межі собою шемрати, вказуючи на него пальцями, а вкінці сам Цезар звернув на него увагу і приложив до ока шкелко.

Настала цілковита тишина. Он видців були виявлені в Кріена що правою рукою пробував рушити, якби хотів сі від дерева відірвати.

Но хвили груди его напружились, виступили ребра на верх і почав кликати :

— Матерубийнику ! горе тобі ! Дворяни, почувши смертельну зневагу, що сі кинув володареві світа серед тисячної товни, не сьміли віддихати. Хільон замертвів. Цезар задрожав і вишустив з пальців шкло.

Голос Кріена лунав що раз голоснійше по цілім цирку :

— Горе тобі, убийнику жінки і брата, горе тобі, антихристе ! Пропасть отвирає ся перед тобою. Смерть витягає по тебе руки і гріб тебе чекає. Горе тобі, трупе живий, бо поражений і зганьблений будеш поконаний на віки.

І не могучи відірвати прибитої долоні від дерева, за життя ще до трупа подібний, неумолимий, як призначене, потрясав білою бородою кт Неронем, рівночасно розтрясаючи рухами голови листя роз з р'чи, що на чашку ему наложили.

— Горе тобі убийнику ! ти перебрав міру і твій час зближає ся !...

Ту ще раз напружив ся, здавало ся, що відірве руку від хреста і витягне ю грізно над Цезаром, але нечаяно

єго худі рамена видовжились ще більше, тіло висунулося на діл, голова упала му на груди — і сконав.

* * *

— Наце — говорив тепер Хільон — море є так спокійне, що здає ся, якби спало. Їдьмо до Греції. Там чекає тебе слава, будеш грати і сьлівати, парід засниє тебе вінцями, буде тебе убожав, наце...

І перервав, бо долішня губа зачала му трясці ся, що єго слова перешли в незрозумілі звуки.

— Поїдемо по скінчених ігрищах — відказав Нерон. — Знай, що так дехто зове християн „невинними жертвами“. Колиби я відіхав, сталиби то всі повтаряти.

То сказавши, зморщив брови і став питаючо дивити ся на Хільона, котрий удавав, що не боїть ся. На останнім представленю, сам налякав єя слів Криспа і вернувши до дому не міг заснути зі злости і вєтуду, але рівночасно і зі страху.

В тім хтось з боку відізвавсь :

— Слухай, наце, того старця... В тих християнах є щось дивного. Їх Божество дає їм легку смерть, але може бути мєстивє.

На се Нерон скоро відповів :

То не я уряджую ігрища. То Тігелія.

— Так! то я — відповів Тігелія, що почув відповідь Цезара. То я — і кню собі зі всіх богів християнських.

— То добре — ськазав Цезар — але кажи єї: тепер обгинаєи язика християнам, або уста вєблєвати.

— Огонь їм закнеблює — відповів Тігелін.

— Горе мені — зойкнув Хільон.

Але Цезар, котрому певність себе Тігеліна додала відваги, почав сьміяти ся вказуючи на старого Грека :

— Дивіть ся, як він виглядає.

Дійсно Хільон виглядав страшно. Решта волося на чашці цілком побілїла, в лиці заціпенїв єму вираз якогось песнокою, страху і пригнобленя.

— Робіть зі мною, що хочете, а я не піду на ігрища ! — закликав рознучливо.

Нерон глянув на него хвилину, а обернувшись до Тігеліна, сказав :

— Доглянеш, аби в огородах був близько мене. Хочу бачити, чи подобають ся єму наші . . .

Одначе Хільон злякав ся грою Цезаря.

— Пане — сказав — нічого не бачу, бо вночі не виджу.

А Цезар відповів зі страшною усьмішкою :

— Ніч буде ясна як день.

Відтак звернув ся до інших.

А Хільон лишив ся хвилину в їїмїм остовпїнні, відтак почав скоро говорити здавленим голосом, якби сам до себе.

— Я не думав, щоби їх так тяжко покарали.

— І жаль тобі їх — запитав біля него Вестінує.

— Нашо проливаєте тільки крови ? Я чув, що тамтой говорив з хреста ? Горе нам !

— Я чув — сказав Вестінує — але то суть налїї ?

— Неправда !

— І вороги людського роду!

— Неправда?

— І затроюючі воду.

— Неправда.

— І убийники дітей.

— Неправда.

— Якто? — запитав з зачудованєм Вестинус. — Ти сам то говорив і ти видав їх в руки Тігеліна.

— Тому то, окружила мене піч і смерть іде до мене... Часом мені здаєсь, що я умер і ви також.

— Ні! то они мруть, а ми єсьмо живі. Але скажи мені, що они умираючи бачать?

— Христа...

— То їх Бог? Чи то могучий Бог?

Але Хільон також питаєм відповів:

— Що то за походні мають горіти в огородах? Ти чув, що говорив Цезар?

— Я чув. Приберуть їх в одіне насякнене живицею, привяжуть до стовпів і підпалють. Аби лиш їх Бог не пімстив ся за се і не снуєтив якого нещастя на се місто.

— Я волію то, бо nebude крови — відповів Хільон.

Інші також говорили о терпеливості християн. Дехто говорив, чи не схотять боронити ся оружем.

На се відізвавсь Петропій.

— Они боронять ся.

— А то яким чином.

— Терпеливостію. Чи можете сказати, що они умирають як суспільні злочинці? Ні. Они умирають так, якби

злочинцями були ті, що їх судять на смерть, то є ми і цілий римський парід.

— Що то за дурниці! — сказав Тігеліи.

Але інші запримітивши его влучну увагу почали споглядати на себе з подивом і повтаряти:

— Правда, є щось дивного і особливого в їх смерті!

— Говорю Вам, що они видять свого Бога! — закликав Вестіпус.

Тоді кількох звернуло ся до Хільона.

— Гей, старий, ти їх добре знаєш: скажи нам, що они бачать?

— Воскресене!... відповів Грек і став так трясти ся, що ближше сидячі вибухли голосним сьміхом...

Кілька днів Вініцій провів ніч за днем поза домом. Петроїїсви приходило до голови, що він знова може уложити якийсь новий плян і заходить ся коло увільнення Лігії, однак не хотів его о нічо питати, аби не знищити его труд.

Зрештою і тепер не числив на добрий вислід труду Вініція. Вязницю, що до неї перенесено Лігію, уряджено на борзі з пивниць домів, що їх збурено до затамованя пожежі, не була справді так страшна як перша, але в місто сего була сто разів більше пильнована. Петроїї розумів знаменито, що ю перенесено тому там, аби не умзрла і оминула муки, легко отже міг догадати ся, що як раз тому мусять ю пильнувати, як в голові ока.

Очевидно — повтаряв собі — Цезар з Тігеліном призначать ю на якесь осібне, від всіх страшнійше видовище і Вініцій скорше сам згине, ніж зможе ю видобути.

Однак Вініцій стратив надію на визволене Лігії. Тепер міг то лиш Христос учинити. Молодому жовірови ходило лиш о се, щоби ю міг частійше бачити у вязниці.

Будучи перекопаним, що Назарій, як посільщик трупів, дістав ся до в'язниці, постарав ся Вініцій о те, що дозорець „Воняючих ям“ вислав его що ночи до виношування трупів з его челядниками. Небезпека, щоби Вініція пізнали була дуже мала. Стерегли го від неї: піч, невільничий одяг і лихе осьвітлене в'язниця. В кінци кому могло прийти, щоби він жовпир-богатир був межі пазмикамп-невільникамп до виношування трупів.

Але він коли наступив бажаний вечер, радісно позакручував голову шматом, напущеною терпентиною і пішов до в'язниці.

Сторожа не робила їм трудношти і впускала до в'язниці за показанєм значка.

За хвилю отворили ся великі желізни двері і они увійшли.

Вініцій узрів перед собою велику склеплену пивницю, що з неї переходило ся до ряду інших. Мрачні каганці осьвічували в середній простір, наповнений людьми. Декотрі з них лежали під стінами, погружені в сні, або може й мертві. Інші окружали велику судину з водою, що стояла на середині і пили з неї з горячки, інші сиділи на землі, сперті на лікті до колін, денеде спали діти попритулювані до матерій. Доокола було чути то зойки, то голосний і приспішений віддих хорих, то молитви, то пісні сьпівані півголосом, то проклятя дозорців. В підземелю панувала трупяча задуха і натовп. В мрачних глибинах роїли ся темні постати, але ближе при миготячим сьвітлі мож було бачити бліді, перестрашені і запалі лица з посьнілпими устами. По кутах голосно маячили хорі, одні просили о воду інші, аби їх вести на смерть. А була се в'язниця меньше страшна як інші.

Під Вінїцим на той вид захитали ся ноги, а в грудях бракло віддиху.

На згадку, що Лігія находить ся серед тої нужди і недолі волосє на голові встало му, а в грудях завмер крик розпукн. Цирк, кли диких зьвірів, хрести — все, було ліпше від тих страшних, повних трупячої задухи пивниць, в котрих благальчі голоси людскі повтаряли зі всіх сторін:

— Ведіть нас на смерть!

В тім відозвав ся голос дозорця воияючих гробів:

— А кілько маєте нині трунів?

— Буде з тузін — відповів вязничний сторож — але до рапа буде більше, бо там вже декотрі кошають під мурами.

І почав нарікати на жінки, що укривають померші діти тому, аби довше їх мати при собі. Треба доперва пізнавати їх по запаху. Вінїций почав розглядати ся по підземеллю, що в нім даремно шукав Лігії, думаючи при тім, що може єї цілком не побачити, доки буде жива.

Було кільканайцять пивниць полученных з собою сьвіжими перекопами, але челядь гробаря лиш до тих входила, з котрих було треба забирати тіла померших, отже обняв го страх, що се, що коштувало тільки труду, на нічо не придасть ся.

На щастє дозорець прийшов му з номочню.

— Треба зараз виносити тіла — бо зараза найбільше ширить ся через труни. Інакше і ви пімрете і вязні.

— На всі пивниці є нас десятох — відказав сторож — і мусимо прецінь спати.

— То я лишу тобі чотирох моїх людей, що в ночі будуть ходити по пивницях і дивити ся, чи хто не умер.

Відтак визначив чотирох людей, а межи шми Віїція, а з тими, що лишлись забрав ся до вкладая трупів на ноші.

Віїцій відіхнув. Був принайменше певний того, що тепер віднаїде Лігію.

І насамперед почав переглядати перше підземелле. Заглянув до всіх темних кутів, до котрих майже не доходив блеск каганця, оглянув постати, що спали під стінами, оглянув найтяжше хорих, котрих позатягано в осібний кут, але Лігії не міг ніде знайти. В другій і третій пивниці єго пошукування лишлись також без наслідку.

Тимчасом надійшла пізна година: повшошено тіла. Сторожі, уложивши ся в коритарах, що лучили пивниці, позаспляли, діти, умучені від плачу, замовкли.

Віїцій увійшов до четвертої, значно меньшої пивниці і підвієши до гори сьвітло став розглядати ся.

І нечаяно здрігнув ся, бо видавалось єму, що під закратованим отвором в стіні бачить величезну постать Урза. Отже згасивши тоді каганець, зблизив ся до неї.

— Урзе, чи то ти? — спитав.

Великан відвернув голову.

— Хто ти є?

— Не пізнаєш мене? — запитав.

— Згасивесь каганець, якже можу тя пізнати?

Але Віїцій доглянув тоді Лігію, що лежала на плаци при стіні, тому нічого не говорячи, улякнуп при ній.

Але Урзус зараз єго пізнав і сказав:

— Слава Христу! але не буди ю, пане.

Нахилений Віїцій вдивляв ся в ню крізь слези. Мимо сумраку міг відріжнити єї лице, що видалось єму як стіна

блідим, і схуділі руки. Почуте незмірного милосердя его огорнуло.

Довго дивився на него Урзус мовчки, однак в кінці потягнув го за одієс.

— Пане — спитав — як ти ту дістав ся і приходиш ю виратувати?

Вінцій підніс ся і хвилину ще мовчав.

— Дай мені спосіб! — сказав.

— Я думав, що ти его знайдеш, пане. Мені лиш оден приходить до голови...

Ту звернув ся очима до закратованого отвору, відтак як би сам собі відповідаючи, відізвав ся:

— Так!... Але там суть жовніри.

— Ціла сотня — відповів Вінцій.

— Отже... не перейдемо!

— Ні!

Ліг потер рукою чоло і запитав ще раз:

— Як ти ту увійшов?

— Маю знак від дозорця „Воняючих гробів.“

І нечаяно перервав, якби якась гадка заблисла му в голові.

— На муки Спасителя! — почав говорити скорим голо- сом. — Я ту лишу ся, а она най возьме мій знак, най овине голову шматом, закрити плащем рамена і вийде.

— Серед грабарських невільників є кілька недорослих хлопців, отже жовніри ю не пізнають, а коли раз дістане ся до дому Петронія той єї вибавить.

Але Урзус опустил голову на груди і сказав:

— Она не згодить ся на те, бо тебе любить і при- тім є хора і власною силою не може встати.

А по хвили додав :

— Єли ти, нане і благородний Петроній не моглисте ю визволити з вязниці, то хто потрафить ю визволити ?

— Оден Христос !

Відтак оба умовкли.

Урзови жаль було того дитяти, що вросло на его руках і що над жите любив.

Вінцій знова схилив ся над Лігією. Сьвітло місяця падало через закратований отвір і осьвічувало їх лінше як оден каганець.

Тоді Лігія отворила очи і поклавши свої горячі долоні на руки Вінція, промовила :

- Я бачу тя і знала, що ти придеши. Єсьм хора. Вінцію і чи ту, чи на арені — мушу умерти... Але я молила ся, аби я могла тебе перед тим побачити — і ти прийшов. Христос мене впслухав !

А коли Вінцій з жалю не міг промовити слова, она говорила дальше :

— Я бачила тебе крізь вікно — і знала, що ти хотів прийти. А тепер Спаситель дав мені хвилю притомности, щоби ми могли попрощати ся. Я вже іду до Него...

Вінцій себе переміг, здусив в собі біль і стараючись задержатись в спокою, говорив :

— Ні дорога. Ти не умреш. Апостол казав мені вірити і прирік молити ся за тебе, а він Христа знав, Христос его любив і нічого ему не відмовить... Христос не хоче твоєї смерти. Присягаю тобі, що Петро молить ся за тебе.

Настала тишина. Оден каганець, що висів над дверима згас. В протилежнім куті пивниці заплакало дитя і — утихло. Лиш з зовні доходили голоси жовнірів.

— Вініце — сказала Лігія — сам Христос кликав до Вітця: „Віддали від Мене ту чашу горя” — а однак ю виповнив — Христос сам умер на хресті — а тепер тисячі за него гинуть, отже чому мене одну мавби пощадити? Хто я є? Я чула, що і він замучений умре, а хто я є супроти него? Коли прийшли жовніри до нас я бояла ся смертї, але тепер вже не бою ся. Гляди, яка то страшна вязниця, а я іду до Неба. Там є Спаситель. Погадай, яка буду щаслива. Не плач за мною і памитай, що ти там прийдеши до мене. Приобіцяй мені, що ти завжди Христа любиш, бо тоді нас Бог получить і вже лиш вічна радість, вічне щастє чекає нас.

— На твою сьвяту душу обіцяю! — відказав Вініцій дрякочим голосом.

Тоді з радости заясніло єї лице.

Три дні, а радше три ночи нічо не каламутило спокою. Вініцій входив до підземелля, де була Лігія і з нею проводив час до сходу сонця. І обоє, в довгих розмовах відривали ся що раз більше від землі, забували о всіх болях і терпінях, а духом літали до Неба, заглиблені в любови Христа. Ще часом огортав Вініція біль, але Лігія давала єго словами віри і надії в Боже милосердне. Їх душі стали чисті як слези.

А Петроній дивував ся, коли бачив на лиці Вініція щораз більший спокій. Часом навіть родили ся в єго голові припущеня, що Вініцій пайшов якусь дорогу ратунку.

Петроній не могучи витримати раз залитав.

— Чи вже все уложено?

— Так — відповів Вініцій. — По єї смертї, признам ся, що єсьм християнином — і піду за нею.

— Отже не маєш надії?

— Овчійм, маю: Христос відасть мені ю по смерті і вже з нею ніколи не розлучу ся — відповів Віійцій.

Петроійй ходив з виразом засумованя.

— Чи знаєш, що християнами мають завтра освїтити городи Цезара?

— Завтра? — повторив Віійцій.

Єго серце задрожало в нїм з болю.

Думаючи, що то буде послїдша ніч з Лііією, удав ся до дозорця „Вонючих гробів“ по свїй знак.

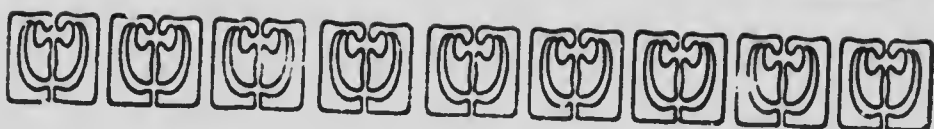
Але ту чекало єго розчарованє; дозорець не хотїв єму видати знак, бояв ся щоб сам не наразив ся на небезпеку.

Віійцій зрозумїв, що надармо було би награти. Думає, що може жовніри, що єго знали, пуєтьє єго без значка. Ночію удав ся перебраний до вязиіції.

Але того дня сїм аджувано знаки ще з більшою стриманією, нїє попередно, а що більше суровий і душею відданий Цезарови сотник візнає Віійція. Але очевидно, в нїм тїла якась ієкра милосердя, бо позволив приглядати ся тим, котрих будуть випроваджувати.

Віійцій став перед брамою і чекає доки не стануть випроваджувати засудженних. В кінци коло півночи стали виходити довгі ряди вязиїв: чоловіки, жінки, діти, окружені уоруженими жовнірами. Ніч була ясна, так що можна було відріжнити не лиш постати, але й лиця нещасливих. Ішли понуро парами. При кінци громади достеріг Віійцій виразно лікара Глявка, але анї Урза анї Лііії між ними не було.

XIV.

НАВЕРНЕНЄ ХІЛЬОНА НА ХРИСТОВУ ВІРУ.

Ще не змеркло ся, коли фалі народу стали напливати до огородів Цезара. Товши, сьвяточно прибрані, сьніваючи і пошті ішли глядѣти на нове видовище. Видѣли вже також перед тим в Римі палених людей на стовпах, але ніколи до тепер не бачили такої скількості засуджених. Цезар і Тігелін, хочачи скінчити з християнами, а рѣвночасно запобічи пошести, котра з вязиць що раз дальше ширилася по містї, наказали випорожнювати всі пивниці так, що ледви лишило ся кількадесятъ людей, призначених на конець ігрищ. Тож товна перейшовши огородові брами, ошміла з подиву. З висних мість можна було доглядѣти цілі ряди палїв і тїл, прибраних у цвѣти, що тягнули ся в глублину по узгірях і долиах так далеко як оком сягнути. Скількість їх перейшла сподіванє народу. Мож було гадати, що якийсь цілий наред привязувано до стовпів для утїхи Риму і Цезара.

Громади видцїв задержували ся перед поодинокими стовпами. оглядали лица а потім ішли дальше і питали ся себе: „Як могло бути тїлько винних“, або „як могли підпалити Рим дѣти, що ледви спесїбні ходити о власній силї?“ І здивованє переходило знова в запенюванє.

Між тим занав сумерк і на Небі замиготіли перші звізди. Тоді при кождім засудженім станув невільнич з палаючим смолоскипом в руці, а коли розголос труб розлягся в ріжних частях огородів на знак розпочатя видовища, всі приложили полемінь до спода стовпів.

Укрита під цвїтами і полита смолою солома вскорі займила ся ясною полемінею, що вмагаючи ся з кождою хвилею дер ся в гору і обіймав поги жертв. Нарід замовк, огороди загуділи одним величезним зойком і криками болю. Однак декотрі жертви підносили очі в гору і співали пісні на честь Христа. Нарід слухав. Але найтвердіші серця наповнили ся перераженєм, коли з меньших стовпів почали кликати дитинячі голоси: „Мамо! мамо!“ — і дроз перебігав навіть пняних видців на вид тих певинних головок, поперекривлюваних з болю і мліючих в димі, що став дусити жертви. Межи товпою відзивали ся оклики, не знати чи радости чи жалю — і змагали ся що хвля з огнем, що обіймав стовпи, пняв ся до грудий жертв, скручував палячим жаром волосє на їх голова. і в кінци пняв ся ще више якби на славу тій потворі, що казала го роздуть.

Але ще на початку видовища зявив ся серед народу Цезар, на величавім возі запряженім в чотири білі коні, котрими сам поганяв. За ним ішли інші вози, що везли богато одітих дворян. Ціла та дружина посувала ся найширшою огородовою улицею, серед димів і людских смолоскипів.

Цезар маючи Тігеліна і Хільона, котрого перераженєм хотів забавити ся їдучи нога за ногою споглядав на палаючі тіла і слухав окликів народу. В кінци виїхавши на отверте міскало одной фонтани, висів і змішав ся з товпою.

Єго витали криком і оплесками.

По однім его боці ішов Тізелі а по другім Хільон. На около него горіло кільканадцять християн. Оглядаючи смолоскини робив свої уваги, або кинув собі зі старого Грека, що в его лиці було видно безмірну розпуку.

В кінці станули перед високим стовном, що був прибраний в міртги. Червопі язика огня вже доходили до колін жертви, але єї лица зразу не мож було изнати, бо сьвіжо горіючі галузки прикрили ю димом. Але за хвилю легкий пічний вітер звів дими — і відкрив голову старця з сивою бороchoю.

На той вид Хільон звив ся в клубок, як ранена гадюка, а з его уст вирвав ся облик, подібний до реву шк до людского голосу:

— Глявк! Глявк!...

Бо дійсно з палаючого стовна глядів на него лікар — Глявк.

Ще жив. Лице мав зболіле і похилене, якби хотів з останне приглянути ся своему катови, що его зрадив. І ото жертва палала тепер на смолянім стовні, а кат став при єї ногах. Очи Глявка не відвертали ся від лица Грека. Часом заслонював їх дим, але коли подув легіт, бачив знова ті вияльні в себе зрівиці. Підніс ся і хотів утікати, але не м.г. Нечайно здавалось му, що якась надлюдска сила держить его при стовпі. Все зникло з его очий: і нарід і Цезар, а окружала го якась бездонна, страшна і чорна пороженча. А тамтой схиляючи голову, без перерви дивив ся. Лице Хільона викривило ся з тривоги і з болю, якби огненні язики палили его тіло. Нечайно захитав ся, простягнув в гору руки і закричав страшним голосом.

— Глявку! в Імя Христа! — прости!

Утихло доколада: дронч перебіг присутних і всіх очі мимоволі піднесли ся в гору.

А голова мученика легко рушила ся, відтак почули з верха стовна подібний до зонку голос:

— Прощаю!....

Хільон кинув ся на лице вивчи, як диким зльїв, а набравши землі в обі жмені посправ собі голову. Мід тим подумя стріляло в гору, обивлю груди і лице Глявба і розкидело миртову корону на сто голові.

Але по хвили Хільон піде ся з так змієним лицем, що всім видалось, що бачать іншого чоловіка. Очі сму палали незвичайним блеском, зі зморщеного чола било одушевлене.

— Що є з ним? — Одурів! відзвало ся кількох голосів.

А він обернув ся до народу і вишрямувавши праву руку, почав кликати, а радше кричати так голосно, аби не лиш дворяне але і товна могли го чути.

— Римский народе! присягаю на мою смерть, що то гинуть певний а палїєм є — той!

І показав пальцем на Церона.

Настала тишина. Нагло повстало замішанє. Нарід, мов та філя, гинув ся до старця, щоби сму ліше приглянути ся. Ту і там відзвали ся голоси: „Тримай!“ — а деськуди: „Горе ним!“ В товні розлягав ся свист і вереск: „Убийник матери! Палїй!“ Пелад ріє з кождою хвилею. Сліна і збита маса народу унесла го в глуб огороду.

Всюда вже стали перепалювати ся стовни і падати в поперек улиць, наповнюючи алєї димом і вонею людского товцу. Гасли дальші і близші сьвітла. В огородах потемніло.

Товпи тиснули ся до брам. Вість о тім, що стало ся, переходила з уст до уст. Одні оповідали, що Цезар зімлів, другі, що сам признав ся, що казав підпалити Рим, треті, що тяжко захорував, в кінци інші, що вивезено єго як мертвого на возі.

Ту і там відзивали ся голоси співчутя для християн.

Хільон довго ще блукав ся по огородах, не знаючи куди іти і де обернути ся. Тепер почув ся знова безсилим, хорим. Часом потикав ся о недопалені тіла, потручував головні, що з них сипала ся рої іскор, часом сідав, споглядаючи доокола безпритомним взором. Огороди вже цілком стемніли, лиш блідий місяць з поміж галузя дерев освічував нецвним світлом алєю. Старому Грекови видадо ся, що в місяци бачить лице Глявка, і що єго очидальше на него дивлять ся — тому ховав ся перед світлом.

Коли в кінци вертав знова на се місце, де Глявк віддав душу, почув, що якась рука діткнула ся єго руки. Старець відвернув ся і побачив незнану статть. Він закликав з перестраха.

— Хто там! Хто ти є?

— Апостол — Павло з Тарзу.

— Я проклятий!... Чого хочеш?

А Апостол відповів:

— Хочу спасти тя.

Хільон опер ся о дерево, ноги хитали ся під ним і рамена звисли здовж тіла.

— Для мене нема спасеня! — сказав глухо.

— Чи ти чув, що Христос простив жалуючому грішникови на хресті? — запитал Павло.

— Чи ти знаєш, що я зробив?

— Я бачив твій біль і я чув, що ти дав свідощтво правді.

— О Господи!...

І коли слуга Христовий простив тобі в годині смерті, то якже би тобі Христос не мав простити.

А Хільон вхопив ся обома руками за голову як навіжений:

— Прощеня! для мене — прощеня!

— Бог наш, то Бог милосердя — відповів Апостол.

— Для мене!?! повторив Хільон.

І став зойкати, як чоловік, котрому бракло сил, аби міг опанувати біль і муку.

А Павло сказав:

— Опри ся на мене і піди за мною.

І взявши єго пішов з ним до перехрестних улиць.

— Наш Бог, то Бог милосердя повторив Апостол. — Колиби ти станув над море і кидав в него каміне, чи би ти міг закинути морську глибіню? А я тобі кажу, що милосердие Христа є як море і що людські гріхи потонуть в нім як в пропасти каміне. І говорю ти, що є як небо, що покриває гори, землю і моря, бо всюди є і нема єму кінця. — Ти тернів при стовпі Глявка і Христос бачив твоє терпінє. — Ходи зі мною, що ти скажу: ото я також єго ненавидів і переслідував єго вибраних...

— Я Єго не хотів і не вірив в Него — говорив дальше Апостол — доки мені не показав ся і мене не покликав. І від тоді Він є моєю любовию. А тебе навістив гризстою, тривогою і болем, аби тебе до Себе покликати. Ти Єго ненавидів, а Він тебе любив і хоче тобі простити.

В грудях нуждаря почало взноситись хлипанє, від котрого роздирала ся єму душа до дна, а Павло огорнув го і провадив як жовнір невільника-полоненника.

І відтак знова говорив :

— Ходи за мною, а я тя поведу до Него. З за якої іншої причини приходивбим д' тобі. Але то Він приказав мені збирати людські душі в імя любви, отже сповняю Єго службу. — Ти думаєш, що ти проклятий, а я говорю тобі: увіруй в Него, а чекає, тя спасенє. Він оден почислить твій жаль, спогляне на твою біду, здіме з тебе тривогу і піднесе тя до Себе.

Так говорячи привів го до фонтану. Наоколо царювала тишина і порожнеча, бо невільничя служба вже давно поспрятувала звуглені стовпи і тіла мучеників.

Хільон кинув ся з зойком на коліна і закривши лице долонями, став неповорухний. А Павло підніс лице до зьвізд і почав молити ся.

— Господи, зглянь ся на того нуждаря, на єго жаль, на слези, на муку. Господи Милосердя, що проливесь кров за наші гріхи через смерть і воскресенє відпусти єму!

Відтак умовк, але ще довго глядів на зьвізди і молив ся.

А тоді з під єго ніг відізвав ся подібний до зойку клич :

— Христе!... Христе!... відпусти мені!

Тоді Павло зблизив ся до водотрисуку і набравши в долоні води, вернув до клячучого нуждаря.

— Хільоне! — ото хрещу тя в Імя Отця і Сина і Духа! Амінь!

Хільон підніс голову, розложив руки і полишивсь неповорухний. Місяць освічував єго сиве волосє і неповорухну і блїду, як з каменя викуту твар. Час минав. Вже чути було пїяне когутів, а він ще клячав подібний до надгробного пам'ятника.

В кінци опритомнів, встав і звернувшись до Апостола запитав :

— Що маю робити перед смертю, пане?

Павло також пробудив ся з задуми і сказав :

— Уповай — і дай свідощтво правді! Відтак разом вийшли і розпрацали ся.

Між тим жовніри Цезара зловили Хільона і привели до палати. Тігелін намавляв єго щоби відкликав образу Цезара. Але Хільон кілька раз заявив, що не може.

Тігелїна стала огортати злість, але що гамував ся :

— Чи ти бачив як умирають Християне? Чи хочеш так умерти?

Старець підніс в гору вибіліле лице і сказав :

— І я вірю в Христа!...

Тігелін споглянув на него з зачудованєм.

— Псе, ти дійсно одурів!

І нечаяно в єго грудях нагромаджена злість зірвала таму. Скочивши до Хільона, захопив єго обома руками за бороду, звалив на землю і став топтати, повтаряючи з піною на устах :

— Відкличеш! відкличеш!

— Не можу — відповів єму з землі Хільон.

— На муки з ним!

Невільники, почувши той приказ, пірвали старця і положили его на лаву, причім прикріпивши его до неї ґнурамп, почали батогами смагати его схудле тіло. Він примкнув очи і видавав ся бути мерцем.

Одначе жыв, бо коли Тігелін похилив ся над ним і ще раз заі́тав:

— Відкличеш?

Его зблідлі губи легко порушали ся і ледво зміг промовити:

— Не мо-жу!...

Тігелін казав перервати муки і став ходити зі змінним гнівом лицем, але рівночасно безрадним. В кінці очевидно прийшла ему до голови нова гадка, бо вернув ся до невільників і сказав:

— Вирвати ему язик!...

*

*

*

На другий день мало бути знова дане велике вдовоище, підчас котрого медвідь роздирав невільника. Звичайно медведем був перебранний чоловік, але тим разом невільником мав бути християнин, а медведем мав бути правдивий. Був то новий плян Тігеліна. Цезар з початку заповідав, що не прийде, однак Тігелін ему витолкував, що по сім, що в огородах лучило ся, тим більше повинен показати ся народови — і рівночасно заручив, що розпятий невільник не обидить его так, яв то Крисп зробив.

Нарід вже був пересичений і умучений проливом крови, отже захоочувано обіцянками дальшого роздаваня збіжа, оливи і інших дарунків.

Вже підчас змерку цілий будинок щільно наповнив ся; прибули всі дворяне, щоби по остатній події показати свою вірність Цезарови і порозуміти ся що до Хільона, о котрім говорив цілий Рим.

— Що йому стало ся? — говорив один з дворян — сам їх видав в руки Цезара; з нуждаря став ся за се богачем, міг дожити спокійно своїх днів, а тимчасом — ні! Нараз волів все стратити і себе погубити — на правду: хіба збожеволів!

— Не збожеволів, але став християнином — сказав Тігелін.

— Чи памятаєте, що я вам давнійше говорив? — відізвав ся на се Петроній. — Тігелін сьміяв ся, коли я говорив, що они боронять ся — нині більше скажу, они здобувають!

— Якто! Якто? — спитало кілька голосів.

— Так! здобувають! — говорив дальше Петроній. — Бо, если Хільон їм не опер ся, то хто їм опре ся! Если думаєте, що по кождім видовищу не прибуває християн, то не знаєте Риму, не знаєте, що на рід думає і що діє ся в місті.

Дальшу розмову перервав прихід Цезара, в недовзі і ожданана хвиля надійшла. Циркові хлопці внесли наперед деревляний хрест, досить низький, аби вспявшись медвідь міг досягнути грудий мученика, а відтак двох людей впровадило а радше приволікли Хільона, бо сам маючи подрухотані кости не міг іти. Єго положено і прибито до дерева так скоро, що зацікавлені дворяне не могли ему навіть добре приглянути ся і доперва по прикріпленю хреста в умисне приготованій ями, очи всіх звернули ся до него. Але мало хто міг пізнати в тім нагім старці Хільона. По муках,

які єму казав задавати Тігелін, в єго лиці не лишило ся аві каплі крови і лиш на білій бороді було видно червоний слід, що єго полшила кров по вирваню язика.

Але натомість єго очі кидали давнійше повні неспокою і злости підозріння, чуйне єго лице кидало вічну тривогу і непевність, але тепер мав лице болесне і так солодке і погідне, яке мають люди спячі або померші. Може надія додавала єму память о злочинци на хресті, котрому Христос простив і в душі промовив :

— Отже Ти Милостивий не відтрутиш мене в годні смерті — і очевидно в єго сокрушене серце вступив спокій.

Ніхто не сьміяв ся, бо було в тім розп'ятім, щось так тихого, старого, безборонного і слабого, що кождий мимо-вільно задавав собі питанє: Як можна мучити і прибивати на хрест людей, що вже і так конають? Товпа мовчала.

Межи дворянами одні повтаряли: „Глядїть, як они умирають!“ інші чекали на медведя і бажали собі в душі, аби видовище скінчило ся як найскорше. Коли медвідь вийшов сїв під хрестом, муркотів якби і в єго звірячїм серци відізваło ся милосердне над останками чоловіка.

З уст циркової служби відізвали ся підсичуючі оклики, але нарід мовчав. Між тим Хільон підніс повільно голову і якийсь час водив доокола очима. В кінци єго взір задержав ся на найвисших рядах лавок, єго груди почали живійше грати — і тоді стало ся щось, що здивувало всіх. Ото лице заясніло усьмішкою, чоло окружили якби лучі, очі піднесли ся перед смертю в гору, а відтак дві великі слези звільна сплинули по єго лиці.

І умер.

А тоді якийсь виразний мужеский голос з гори закликав :

— Мир мученикам !

В цирку запанувала глуха мовчанка.

XV.

БОРБА УРЗА З ТУРОМ І ВИРАТУВАНЄ ЛІГІІ.

По видовищу в огородах, вязниці значно опустіли. Лапано ще справді і увязнювано жертви, підозрілі о віру в Христа, але облави достарчували їх щораз менше, ледво тільки, кільки було потрібно до заповнення слідуючого видовища, що також кінчили ся. Нарід, кровию насичений, оказував щораз більше умученє і щораз більший неспокій ізза небувалого дотепер захованя засуджених. Гадка, що місто спалив Цезар, а християни невинно терпять щораз більше розширяла ся.

Але якраз тому Нерон і Тігелій не переставали переслідувати. Для успокоєня народу роздавали безнастанно вино, збіже і оливу; оголошено ріжні будівляні приписи, що мали на цілі охоронити місто від нещасного огня.

Вінціккй вже не мав ніякої надії освободити Лігію від смерти, і сам відірваний в половині від життя, заглублений зовсім в Христі, вже не думав о ніякім сполученю, як о вічнім. Лише благав Бога, аби ощадив Лігії циркових мук і дозволив їй спокійно заснути у вязниці. Думав, що супроти того моря крови, навіть не вільно му надїяти ся, аби она була освободжена. Чув від Петра і Павла, що они

також мусять умерти, як мученики. Від Хільона переконав его, що навіть смерть на хресті може бути солодка. В Лігії також не було іншої надії, крім надії загробового життя.

А тота незмірна віра, що відривала від життя і несла поза гріб тисячі тих перших визнавців, пірвала також і Урза. А він довго не хотів згодити ся на смерть Лігії, але коли щоденно через вязничні мури діставали ся о тім відомості, що дїє ся в цирку і огородах, коли смерть здавала ся спільною долею християн, а рівночасно їх добром, висшим над всі земскі понятя о щастю — в кінци і він не сьмів молити ся до Христа, щоби того щастя позбавив Лігію або припізнив го для неї пізнійший час. Що до себе мав лиш одно бажанє, то є, щоби міг умерти як „Ягня“ на хресті. Думав, що певно скажуть ему умерти під зубами диких звіврів і се дуже его засмучувало. Ще від молодих літ борював він завдяки своїй надзвичайній фізичній силі дикі звіврі. Однак тепер не хотів, щоби розбудилась в нім охота бороти ся з ними. Уважав за відповідне, що кождий християнин повинен умерти спокійно і терпеливо. Зрештою цілими днями молив ся, віддавав пристуги християнам — вязням та помагав дозорцям. Сторожа, к тру навіть у вязниці переймала ^{уражом} незмірна сила великана, полюбила его за доброту. Нераз зачудувані его тихою радістю, вишитували о єї причину, а він оповідав їм з такою незахитливою певністю, яке жите чекає го по смерти, що з подивом его слухали, бачучи вперве, що до підземелля, до котрого навіть сонце не може дістати ся, дістає ся щастє. І коли намовляв їх, щоби повірили в „Ягнятко“, не одного прошивала думка, що та ясна будучість, що о ній говорив Урз — то незмірне щастє, а таке жите як їх, о з ніякої надії, зміни на ліпше, є прямо за тяжке на людскі сили. Згадка о смерти переймала їх страхом, бо поза нею

нічо не бачили, між тим той лігійський великан і та подібна до цвіту дівчина, ішли радо єї на стрічу як до брами щастя.

* * *

За часів Нерона увійшли в звичай давнійше рідкі і лиш виїмково давані везірні представлення.

Хотий парід був насичений проливом крові, однак коли розійшла ся вість, що надходить кінець ігрищ і що послідні християни мають умерти на вечірнім видовищу, безчлешна товпа стягала ся до цирку. Всі дворяне прибули, бо догадували ся, що вже тепер прийде черга на Ліію і що Цезар постановив урядити собі видовище з болю Вініція. Тігеллі заховав в тайні, який рід муки був призначений для нареченої молодого жовніра.

Непевність, ожиданє і зацікавленє опанували всіх видців. Цезар прийшов скорше, ніж звичайно і рівночасно з єго прибутєм почали знова собі шентати, що певно наступить щось незвичайного, коли Неронові крім Тігелліна товаришив сотник о великій поставі і силі, Кассій, котрого Цезар брав лише з собою тоді, коли хотів мати при собі оборонця. Також замічено, що в самім цирку предиринято средства осторожности. Сторожу збільшувано, команду мав над нею виїмково Флявій, доси знаний з сліпого привязаня до Цезара. Тоді зрозуміли, що на всілякий случай Нерон бажає забезпечити ся перед вибухом рознуки Вініція — і цікавість ще збільшила ся.

Всі погляди звертали ся з напруженим захвитом на місце, на котрім сидів нещасливий любимець. Але він дуже блідий, з чолом покритим каплями поту, був непевний, як і інші видці, але занепокоєний до послідної глубини душі. Всі давнійше перебуті болі відізвали ся в нім на ново.

Приборкана рознука стала знова кричати в душі; огорнула його охота ратувати Лігію за якунебудь ціну. Від рана хотів дістати ся на циркові коритарі, аби переконати ся, чи знаходиться в ним Лігія, але сторожа пильнувала всіх входів і прикази були так строгі, що навіть знакомі жовпіри не дали ся змигчити ні просьбою ні золотом. Деся на дні серця носив ще надію, що може Лігії нема на коритарях. Часом чівав ся тої надії всіма силами, але коли вернув на своє місце в цирку і коли з зацікавлених поглядів, які на него кидали, пізнав, що найстрашніше припущенє може бути справедливе, почав з цілої сили благати Христа о ратунок.

— Ти можеш! повтаряв, затискаючи руки — Ти можеш!

Ані домірковував ся перед тим, що та хвиля, коли змінить ся в дійсність, буде так страшна — і вже не просив о сі жите, хотів, щоби умерла, заки випровадять ю на арену. Отже з незгубленої пропасти болю повтаряв в душі:

— Хотяй то мені не відкажи, а я ще більше Тебе полюбю, ніж доси любив.

Підчас того збудилась в нім жажда пімсти і крови. Поривала го бішена охота кинути ся на Нерона і здусити го в присутности всіх видців, а рівночасно чув, що тим бажанєм ображає Христа і ламає Его заповіди. В кінци, як чоловік, що спадаячи в пропасть, хапає ся всего, що росте на березі, так і він вхопив ся гадки, що лише віра може ю спасти. Таж Петро говорив, що вірою землю можна в підставах порушити!

Отже скупив ся і ціле своє сство замкнув в одно слово: вірю — і чекав на чудо.

А майже в той сам час дано знак, на котрий отворили ся двері і з темної челюсти вийшов на ясно світлену арену — Урз.

Великан моргав повіками, очевидно осліплений світлом арени, відтак висунув ся на її середину, розглядаючи ся докоола, якби хотів розізнати з чим прийде єму стрінутися — а видячи порожню арену, поглядав з зачудованєм своїми голубими очима. Діти, то на видців то на Цезара, то на крати коритара, згінати вижидав катів.

Коли вступав, думав з своєї простій голові, що може хрест его чекає. Але коли не побачив ні хреста ні ями, подумав, що не є гідний тої ласки умерти на хресті і що прийдеє єму згинутти від диких звірів. Між тим ще хотів помолити ся до Спасителя, отже клякнувши на арені, зложив руки і підніс взір до звiзд, що миготіли через горішний отвір в цирку.

Та постава не подобала ся товпі. Вже досить мали тих християн, умираючих як вівці. Розуміли, що коли великан не схоче бороти ся, видовище не удасть ся. Ту і там почали сичати. Дехто почав накликувати послугачів, що їх обовязком було смагати батогами тих, що не хотіли бороти ся. Але за хвилю все стихло, бо ніхто не знав, що чекає великана і чи не схоче бороти ся, коли здибле ся око в око зі смертю.

Однак вже довше не чекали. Нечайно відізвав ся переразливий голос мосяжних труб, а на той знак отворила ся крата і на арену вискочив величезний германський тур, що носив на голові наге жіноче тіло.

— Лгіо! Лгіо! — крикнув Вініцій.

Відтак захопив ся обома руками за волосє і почав повтаряти хропливим, нелюдским голосом:

— Вірю! Вірю!... Христе! — чуда!...

І навіть не чув, що в тій хвили Петроній закрив єму голову плащем. Єму зданало ся, що то смерть або біль прислонює єму очі. Не дивив ся, не бачив, в голові не лишилась єму ані одна гадка, лиш уста повтарали в божевілля:

— Вірю!... вірю!... вірю!...

Ту цирк замовк. Дворяни піднесли ся як оден муж. коли на арені стало ся щось надзвичайного. Ото покірний і готовий на смерть Ліг, узрівши свою царівну на рогах дикого звіря, зірвав ся, як понарений живим огнем і похиливши спину, печав бічи до розюшеного звіря.

Зі всіх грудий вирвав ся короткий оклик зачудованя, по котрім учинила ся глуха тишина. Ліг допав тимчасом в одну мить розгуканого бика і вхопив єго за роги.

— Гляди! — закликав Петроній зриваючи плащ з голови Віійція.

А той підніс ся, перехилив в зад своє як полотно бліде лице і став дивити ся на арену шклистим, непритомним взором.

Груди всіх перестали віддихати. В цирку мож було почути перелітаючу муху. Люди власним очам не хогіли вірити. Як Рим Римом щось подібного не бачено.

Ліг тримав за роги дике звіря. Єго стопи зарили ся висше кісток в пісок, хребет єму вигнув ся як напятий лук, єго голова сховала ся межі плечі, на руках мушкули виступали так, що мало скіра не пукла під їх напором — але притримав бика на місци. І чоловік і звір тревали в такій нерухомости, що видцям видалось, що они суть викуті з каменя. Але в тім позірнім спокою видно було страшке

висилена двох змагаючих ся з собою сил. Тур також зарив ся, як чоловік, в пісок, а его темне, космате тіло скорчило ся так, що видавалось бути подібним до пеліцевої кулі.

Хто перший вичерпає ся, хто перший упаде? — то були питання, що всі собі завдавали. Сам Цезар також встав. Они з Тігеліном, чуючи о силі Урза, навмисно урядили таке видовище і кпючи собі говорили:

— Най-же той силач поборе тура, котрого ему виберемо.

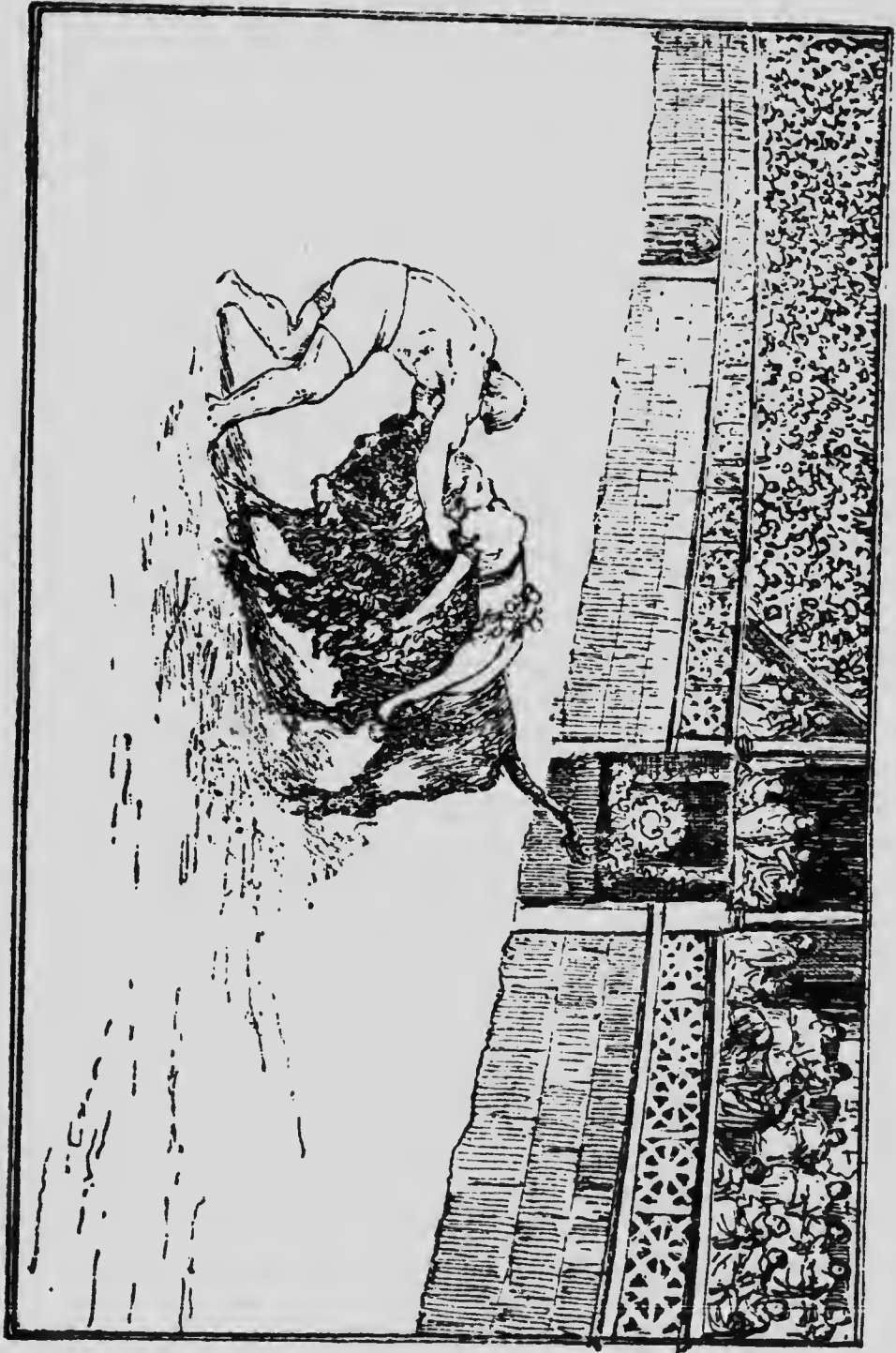
А тепер споглядали з зачудованєм на образ, який мали перед собою, якби не вірили, що то може бути правда. В цирку можна було бачити людей, що їм ніг обляв чола, як би самі змагали ся зі звір'ятем. Лише було чути шипіт полонини в лямпах, і шелест угликів, що спадали з смолоскипів. Голос заумер видням на устах, тимчасом серця били в грудях, якби їх мали розсадити. Всім видало ся, що борба віками триває.

А чоловік і звіря стали в страшнім обезсиленю — казавбись — вкпані в землю.

Між тим відізвав ся з арени глухий подібний до зойку рев, но котрім зі всіх грудий вирвав ся оклик — і знова настала тишина. Люди думали, що мріють: ото величезна голова бика стала перекручувати ся в желізних руках дикуна.

А лще Ліга, шия і руки почервоніли, спина ще сильнійше вигнула ся. Було видно, що збирає решту своїх надлюдських сил, але, що вже їх ему не на довго старчить.

Що раз глухійший, хропливійший і що раз болеснійший рев тура змішав ся зі свищучим віддихом грудий великана. Голова звіря перекривила ся що раз більше, а з паці висунув ся довгий спінений язик.

Ще хвиля і до уший близько сидячих видців дійшов якби траскіт ламаних костий, відтак звір повалив ся на землю зі смертельно скрученою шпєю.

Тоді великан в млі ока зсунув шиури з его рогів а взявши дівчию на руки, став скоро віддихати.

Его лице збіліло, волосє зліпило ся від поту, плечі і руки здавались бути обліті водою.

За хвилю якби на пів притомний підніє очі і став дивити ся на видців.

А видці майже збожеволіли.

Стіни будинку почали дрожати від вереску кілька-десятьтисячної товни. Від часу розпочатя видовищ не памя-тано такого одушевлення.

Ті, що сиділи у висших рядах поопускали їх і поча-ли сходити на низ, товплячись в переходах межн лавками, щоби блисше приглянути ся силачови. Зі всіх сторін віді-звались голоси о помилуванє, уперті, що незадовго змінили ся в оден загальний оклик.

Той великан став ся тепер дорогим в очах розлюбле-ного в силачах народу — і першою особою в Римі.

А він пізнав, що нарід домагає ся, аби даровано єму житє і привернено свободу, але очевидно не лише розхо-дилось єму о себе.

Якийсь час доокола розглядав ся, відтак зблизив ся до цісарского сидження і колихаючи тіло дівчини на випря-муваних руках, підніє очі з виразом благальної просьби, якби хотів говорити :

— Над нею змилосоудіть ся! єї освободіть! я-ж для неї се учинив :

Видці добре пізнали, чого бажав. На вид омлілої дівчини, що при величезній статі Ліга здавалась малою дитиною, зворушенє огорнуло товпу, лицарів і дворян.

Здавалось, що то батько жебрає милосердя для дитини. Здавлені глоси стали благи для обоїх о милосердїє.

В невдовзі одушевленє ще більше огорнуло товпу. На товпу почав тупати і вити. Глоси, що кликали о помилуванє прямо стали ся грізні. Тисячі видців з полиском гнїву в очах звернуло ся до Цезара та і з затисненими кулаками. Однак той ще отягав ся і вагав ся.

В правдї на смерги Лігїї єму нічого не залежало, але волїв би бачити тїло дівчини попороте рогами бика або подерте кловами звїрів. Єго жорстокість знаходила в таких видовищах розкіш, а нарід хотїв єго єї позбавити. На єго згадку очи єго запалали гнївом.

Отже почав дивити ся, чи принайменше межи дворянами не добачить звернених на низ пальців на знак смерти. Але Петроній держав піднесєну долоню в горі, Вестїнус також давав знак ласки. Те саме робили і всі інші дворяни, урядники, військова старшина і нарід.

На той вид Цезар відняв шкелко від ока з виразом погорди і обиди, підчас коли Тігелїя похилив ся і сказав:

— Не уступай, пане: маємо жовнїрів.

Тодї Нерон звернув ся в бік, де коменду над війском держав строгий і цілою душею єму відданий Флявій — і побачив незвичайну річ. Лице старого жовнїра було грізне, але залите слезами і тремав піднесєну руку в гору на знак помилуваня.

Тимчасом нарід як скажений кричав:

— Убійник матери! Палїй.

Нерон настрашився. Сподіянув ще раз на Флявія на жовнірів. Бачучи всюда насуплені брови, зворушені лиця і впялені в него очі, дав знак ласки. Тоді гromи оплесків з гори в долину розлягалися, а церквi ремонів радісними окликами.

*

*

*

Чотирех невільників несло обережно Лігію до дому Петронія, а Вініцій і Урзус ішли побіч і спішились, щоби як найскорше віддати ю в руки лікаря. Ішли мовчки, бо по подіях того дня не могли здобути ся на розмову. Досп був Вініцій як бач на пів притомний. Безконечна радість і вдячність для Христа наповнила его душу. А Урзус глядів в небо засіяне звіздами і молив ся.

Ішли спішно серед улиць, що на них блистїли свіжо взнесені доми в місячнім блеску. Місто було пусте. Доперва коли доходили до дому, Урзус перестав молити ся і почав по тяхо говорити, як би бояв ся збудити Лігію:

— Пане, то Христос освободив ю від смерти.

А Вініцій відказав:

Най буде прославлене Его Імя.

Его обняла велика охота кинути ся на землю обняти ноги Спасителя і дякувати ему за чудо та милосердїє.

XVI.

МУЧЕНИЧА СМЕРТЬ АПОСТОЛА ПЕТРА І ПАВЛА.

Вістка о чуднім освободженю Лігії скоро рознесла ся серед недобитків християн, що дотепер спасли ся. Визнанці почали сходити ся, щоби оглядати сю, над котрою явно виявила ся ласка Христова. Всі слухали Урзуса, що оповідав о якійсь силі, що в нім відізваля ся і о голосі, що диктував ему бороти ся з диким звірем. Християни далій вилловлювано і призначувано на слідуочі ігрища. Хотяй римский нарід не вірив, щоби християни були справниками пожежі міста, однак оголошено їх на ворогів народу і право против них тревало в давній силі.

Апостол Петро довго не сьмів показати ся в домі Петронія, однак в кінци одного вечера Назарій обвістив его прихід. Лігія, що вже власними силами ходила і Вініцій вибігли на его стрічу і стали обіймати его ноги, а він витав їх з тим більшим зворушенем, що вже не много овець лишило ся в тій отарі, над котрою провід поручив му Христос, а над котрої долею плакало тепер его серце. Тож коли Вініцій сказав му: „Пане! ізза тебе Спаситель повернув ю мені“, — він відказав: „Повернув ю тобі ізза

твої віри — і тому, щоби всі уста, що Єго визнавали, не умовкли. І очевидно думав о тих тисячі своїх дітей, пороздираних дикими звірами, о тих хрестах, що ними були набиті арени і о тих огненних стовпах в огородах Цезара, бо говорив то з великим жалем. Вініцій і Лігія також запримітили, що єго волосся цілком побіліло, ціла стать згорбатіла, а в лиці мав тільки засумованя і терпіння, якби перейшов через ті всі болі і муки, через котрі перейшли жертви заїлости і бішености Перона. Але вже обоє розуміли, що коли Христос піддав ся муці і смерті, ніхто не може від неї ухилити ся. Однак краяло ся в них серце на вид Апостола, пригнетеного бременем лїт, праці і болю. Тому Вініцій, що за кілька днів мав відвести Лігію до дому Авлїв, котрі вже давно виїхали з Риму, став благати, аби розом з ними покинув місто.

Але Апостол поклав на єго голову руку і сказав :

— Ото чую в душі слова Господа, котрих над Ти-вернядским озером до мене сказав: „Коли ти був молодшим, ти опоясував ся і ходив, куди ти хотїв, але коли постарієш ся, випрямуєш твої руки, а інший опояше тя і поведе, де ти не хочеш“. Отже справедливо, щоби я пішов за мою отарою.

А коли замовкли, не розуміючи, що говорять, додав :

— Мій труд доходить кінця, але гостинність і спочинок знайду доперва в домі Господа.

Відтак звернув ся до них і говорив :

— Памятайте мене, бо я вас полюбив, як отець любить свої діте, а що в житю будете робити, робіть на славу Господа.

Так говорячи, підійс над ними свої старі, дріжучі долоні і благословив їх. А они тулили ся до него, чуючи, що то є може последнее благословенє, яке одержують з его рук.

* * *

Кілька днів пізнійше прийс Петроній грізні вісти з палати Цезара. Там відкрито кількох християн і найдено у них листи Апостолів Петра і Павла. Тігелін знав, що Апостол Петро перебував у Римі, але думав, що і він згинув разом з тими сотками мучеників. Тепер виказало ся, що оба начальники нової віри є при житю; отже порішено їх відшукати і доконче схонити, бо здавало ся, що доперва з їх смертю корінь нової віри буде вирваний. Петроній чув, що сам Цезар видав приказ, щоби в протягу трех днів Петра і Павла увязнити і що цілі відділи жовнірів вислано на Затибре для перетрусу.

На сю вість всі в серцях затривожили ся, а Вініцій і Урзус, взявши темні плащі з каптурами, сейчас поспішили до дому вдови, аби остеречи Апостола.

Урзус і Вініцій застали Петра, окруженого гореткою вірних.

На вістку о близькій небезпеці смерти, Назарій вивів всіх укритим походом до огорсдової брами, а відтак до опущеного підземелля, віддаленого кілька сот кроків від брами міста. Знайшовши ся в тій криївці, почувли ся безпечними і при світлі каганця стали радити ся, як ратувати їм дороге жите Апостола.

— Пане — сказав Вініцій — най завтра досьвіта Назарій виведе тебе в гори. Там тебе відпукаємо і заберемо до Автіум, де чекає корабель, що має нас перевести

до моїх дібр і до Авліїв, котрим хочу віддати Лігію перед сі шлюбом.

Також і інші ріжно єго намовляли. А він лиш з легка головою потряс, але вже не говорив, що ре покине Рим.

— Діти мої! — відізвав ся — хто знає, коли мені Господь назначить кінець життя?

Але святий старець задумав ся і вагав ся, що має учинити, бо вже від давна в єго душу вкрадала ся непевність.

Думав, що жива правда не згине і мусить переважити, але часом думав, що ще не прийшов єї час.

Часом єму здавало ся, що коли сам покине Рим, вірні підуть за ним, а він заведе їх тоді аж ген, до тінистих гаїв Галилеї, де Христос научав над тихим плесом Тивериядского озера, до спокійних настихів, як голуби, або як вівиці, що пасуть ся там, серед цвітів. І щораз більша туга за морем і Галилеєю обняла рибацке серце, щораз частійше слези напливали до старечих очей.

Але коли вже постановив, огорнув го печайний страх і неспокій. Як покинути то місто, що в нім тільки копаючих уст давало свідощтво правді? Чи він один має від того усунути ся? І що відповість Господу, коли почує слова: „Се они умерли за свою віру, а ти утік?”

Ночи і дні минали му в журбі і гризоті. Він чув більшу муку від тих, що їх кати призначували на жертви. Часто вже зарево білило дахи домів, а він ще кликав в глибині розжаленого серця:

— Господи, чому Ти мені ту казав прийти і в тім гнізді злого заложити Твою столицю?

Трійцять чотири роки, від смерти Христа не найшов відпочинку. З костуром в руці обходив світ і оповідав

„добру вість“. Єго сили вичерпали ся в подорожах і трудах, аж в кінці, коли в тім місті, що було головою світа, утвердив діло Учителя — одно страшне навіяне злоти єго знищило і бачив, що наново треба почати борбу. Часом думав, що не сму мірити ся з Цезаром Риму і що того діла може лиш сам Христос довершити.

Ті всі гадки перебігали через єго заклопотану голову, коли слухав просьб послідної горетки своїх вірних, а они, окружуючи єго щораз тіснішим колесом, повтаряли благальними голосами :

— Хороши ся, Пане! хороши ся! — і нас виведи з під могучости Цезара.

В кінці Ліє похилив перед ним свою умучену голову і почав говорити :

— Пане! тобі Спаситель казав пасти Єго вівці, але вже ту їх нема, або завтра їх не буде, отже іди там, де їх ще можеш відшукати. Що зискаєш, коли лишини ся в Римі? Коли над тобою, Учителю, розпаліє некольна ніч, тоді ті, що їх серце вже упало, будуть думати, що Нерон сильніший від Христа! Ти є камінь, на котрім збудована Божа Церков. Дай нам умерти, але не допусти на побіду негідника над Божим Намісником і не вертай ся сюди, доки Господь не покарає того, котрий виссав невинну кров...

Слезини спливали по лиці Петра; хвилину тревав у тихій молитві а відтак підніс ся, витягнув над молячими ся долоні і сказав :

— Най Імя Господа буде прославлене і най стає ся Єго воля!

* * *

Слідуючого дня досвіта дві темні постати посували ся дорогою до розляглих рівнин.

Одною з них був Назарій, другою — Апостол Петро. Небо на сході почало рожевіти і розяснювати недалеко гори. Мрака рідла, віделонюючи щораз ширший вид на рівнину доми, кладовища і купи дерев.

Нечайно сонце вихилило ся поза просмик гір, але рівночасно дивний вид ударив в очи Апостола. То сму здавалось, що золотистий круг, місто взносити ся на Небі вище і вище, скотив ся зі взгіря і суиув ся по дорозі.

Тоді Петро задержав ся і сказав:

— Чи видиш ту ясність, що д нам зближає ся?

— Нічого не бачу — відказав Назарій.

Але Петро за хвилю відізвав ся, заслонивши очи долонею:

— Якась постать іде до нас в сонічнім блеску.

Однак до їх ушій не доходив найменший відголос кроків. Наоколо було зовсім тихо, Назарій лиш бачив, що далеко дрозать дерева, якби їх хтось потрясав, а блеск сходячого дня щораз ширше розливав ся по рівнині. І став з зачудованєм глядіти на Апостола.

— Пане! що тобі? — неспокійно закликав.

А з рук Петра подорожний костур висунув ся на землю, очи гляділи неповорушно перед себе, уста були отверті, на лиці відбивав ся подив, радість і одушевленє.

Нечайно впав на коліна з випрямуваними перед себе руками, а з его уст вирвав ся оклик:

— Христе! Христе!...

І припав головою до землі, якби цілував чийсь ноги.

Довго тревала мовчанка, відтак в тиші відізвили ся слова старця:

— Куди ідеш, Господи?

І Назарій не чув відповіді — але до ушній Петра дійшов сумний і солодкий голос, що говорив :

— Коли ти покидаєш Мій парід — до Риму сійшу, аби мене вдруге розняли на хресті.

Апостол лежав на землі з лицем в поросі, без руху і слова. Назарієви вже здавало ся, що оmlів, або умер, але він в кінці встав дрожачими руками підніс паломничу палицю і нічо не говорячи, завернув до міста.

А хлопя се бачило і повторило як відголос :

— Куди ідеш, Пана!

— До Риму — відповів тихо Апостол.

І вернув.

* * *

Павло, Лінус і всі вірні прийняли го з подивом і трівогою тим більшою, що якраз досьвіта, по єго відході, жовніри окружили дім вдови і шукали в нім Апостола. Але він на всі питання і ради відповідав їм лише радісно і спокійно :

— Я бачив Господа! Я бачив Господа!

І ще того вечера удав ся на кладовище, щоби научати і хрестити. І від тоді приходив там що дня, а заним стягали ся щораз численнійші товпи. Мучеництво вірних стало видавати обильний плід. Ті, що їм досить було злочинів і бішености, ті, що їх жите було житєм недолі і гнету, всі пригноблені, всі засумовані, всі нещасні, приходили слухати дивної вісти о Бозі, що з любови для людий дав розпяти ся і відкушив їх провини.

А Петро зрозумів, що ані Цезар, ані єго військо не зможе поконати правду. Зрозумів також, чому Господь за-

вернув єго з дороги: то се місто гордості, злочину, розпусти і могутості зовсім ставало єго містом.

І Петро не відпочив в труді коло здобуваня людських душ для Христа, аж до часу, коли відділ жовнірів єго забрав з помежи вірних, аби замкнути у вогких мурах вязниці. Ігрища були скінчені, отже він мав сам згинуть, а на закінченє Божої служби було єму данє перед смертю зловити дві душі. Два жовніри прийняли хрещенє з рук Божого рибака.

Відтак надійшла годна муки. Старого Апостола підано насамперед приписаній правом карі бичованя, а слідуючого дня виведено за мури міста, де мав понести кару на хресті. Жовнірів дивувала товна, що від рана зібрала ся перед вязницею, бо в їх понятю смерть простого чоловіка не повинна розбуджувати тільки одушевленє. Однак не знали, що той хоровід не складав ся з вірних, але визпанив, бажаючи відпровадити на місце в'язниці великого Апостола. Вже сонце знизило ся трохи д задроби, був погодний і тихий день. Петрови зі згляду на те чоловіка їм, не казали нести хрест, бо думали, що єго вельми важко нести, ані та кож не зложено єму на шю вил, аби єму не обтяжувати хід.

Ішов вільний і вірні могли го докладно бачити. В часі, коли серед желізних жовнірських шоломів показала ся єго біла голова, розляг ся в товпі плач, але майже сей час перестав, бо лице старця мало в собі тільки погоди і таку ясну радість, що всі думали, що то не жертва іде на страченє, але побідник відбуває триумфальний похід.

Отже було так. Рибар, покірний і схилений, ішов тепер випрямуваний, зростом висший від жовнірів, повний поваги. Ніколи не бачено в єго поставі тільки поваги.

Могло здавати ся, що той монарх посуває ся, оточений людьми і жовнірами. З усіх сторін піднесли ся голоси :

— То Петро відходить до Господа.

Всі, як би забули, що его чекає мука та смерть. Ішли торжественно зібрані, але спокійно, чуючи, що від смерті на Голготі нічого не зайшло рівно великого і що як тамтота відкупила цілий світ, так ся має відкупити се місто.

Люди задержували ся по дорозі і чудувались на вид того старця, а визнавши спокійно їм говорили :

— Глядїть, як умирає праведний, що знав Христа і оповідав правду та любов по світі.

А они впадали в задуму, відтак відходили говорячи :

— Дійсно, не міг бути неправедним.

По дорозі замовкли верески і уличні крики. Дружина посувала ся серед свіжо рибудованих домів, серед білих святинь, над котрими висіло глибоке Небо, спокійне і блакитне. Ішли тихо : лиш часом забрязчало оружє жовнірів або шепіт молитв. Петро їх слухав і лице ясніло му щораз більшою радістю, бо его взір ледво міг огорнути ті тисячі приклонників. Чув, що доконав діла і вже знав, що та правда, котру ціле житє оповідав, всьо залє, як філя і що вже нічо не зможе ю повздержати.

А так розважаючи, підніє до гори очи і говорив :

— Господи, Ти казав мені підбити той город, що панує над світом, я підбив. Ти приказав заложити в нїм Свою столицю отже я ю заложив. То тепер Твоє місто, а я їду до Тебе, бом дуже струдив ся.

Отже переходячи попри святиню, їм говорив :

— Святинами Христа будете.

Дивлячись на рої людей, що пересувалися перед своїми очима, їм говорив :

— Христовими слугами будуть ваші діти.

І ступав в почутю сповненого підбою, свідомий своєї заслуги, свідомий сили, великий. Вірні з Затибрія прилучалися до походу і учинилася така густота людей, що сотник, що доводив жовнірями, в кінці догадавшися, що веде якогось Архирея, котрого оточують вірні, занепокоївся, що має мало жовнірів. Але ані один оклик обурення не відізвався в товні.

Лиця були переняті величиною хвилі, торжественні і рівночасно повні очікування, але декотрі прихильники, пригадуючи собі, що при смерті Господа з перестрахи земля розступалася, а померші вставали з гробів, думали, що і тепер можуть наступлять якісь знамі знаки, по котрих віками буде намятна смерть Апостола.

Але доколя було спокійно. В кінці похід затримався. Жовніри взялися тепер конати яму, інші положили на землю хрест, цвяхи і мологи, чекаючи, доки не скінчатися приготування, а товпа завсіди спокійна і скуплена, наоколо прилякала.

Апостол звернувся в останнє в сторону міста. Здалека, трохи в долині було видно блискучу ріку, а над нею, ген, взгіря обліплені домами, величезне людське муравлиско, котрого кінці зникали в блакитній мраці.

А Петро оточений жовнірами споглядав так на них, якби споглядав володар і князь на свою спадщину — і смію говорив :

— І моє є вибавлене !

Сонце сильно хлило ся д заходови та стало ся великим і червоним. Небо стало бити незмірним блеском. Жовніри зблизили ся до Петра, аби его розібрати.

Але він, з молитвою на устах, печайно випрямував ся і витягнув високо правицю.

Кати задержали ся, якби онесьмілені его поставою; вірні також задержали віддих в грудях, думаючи, що хоче промовити і надійшла велика тишина.

Одначе він не говорив нічого, лиш взором великої любови, обняв, здавало ся, цілий сьвіт і почав випрямуваною правицею робити знак хреста, благословлячи в годині смерті — на схід і захід, північ і полудне...

* * *

А в той сам чудовий вечер інший відділ жовнірів провадив іншою дорогою і Павла з Тарзу. Два Апостоли разом працювали для Господа і разом Господь покликав їх по вічну нагороду. Лиш іншою смертю оба згнули, бо Павла засуджено на стяте голови. І також за ним ступала громада вірних, що їх навернув. Его гадки, як і Петрові, були спокійні і погідні. Его очи гляділи в задумі, що перед ним простягла ся і на гори, затоплені в сьвітлі. Пригадував собі свої подорожі і труди та борби, в котрих побідав, о Церквах, котрі заложив по всіх землях і за всіма морями і думав, що добре заслужив на відпочинок. Чув, що его сїйбу вже не розвіє вітер злости — і незмірна погода сходила на его душу.

І собі пригадав, як учив любови людей, як ім говорив, що хотьби віддали все майно на убогих і посіли всі таємниці і всі науки, нічим не будуть без любови.

Цілий вік життя минув ся ему на науці людей такої правди. А тепер собі в душі говорив: Яка сила їй дорі-

внає і що ю побідить? Чи зможе ю Цезар придавити, хотяйби два рази мав тільки війська, два рази тільки міст і морий, землі і народів?

І ішов по нагороду як побідник!

В кінци дружина покинула велику дорогу. Звернув на схід вузкою стежкою. Коло жерела сотник задержав жовнів, бо надійшов час.

А Павло в останнє підніс очі, повні незмірного спокою до відвічного вечірного блиску та молив ся.

Так надійшов час, але він бачив перед собою велику дорогу з рож, що вела до Неба і в душі собі говорив:

— Я добре потикав ся, віру заховав, званя довершив, на конець призначено мені вінець справедливости.

XVII.

ПОБІДА ХРИСТОВОЇ ЦЕРКВИ.

А Рим бісив ся як давнїше. Ще заки Апостолам вибила послїдна година, викрито, що жмїнка підданих, що вже довше не могли зносити жорстокого правлїня Нерона, хотїла его позбавити житя.

По тїй вісти настала так страшна кісьба найвишних голов в Римї, що здавало ся, що Нерон нікого не лишить при житю.

Жалоба впала на місто, страх розсїв ся по домах і серцях — але не було вільно виявляти жалю по умерших. Хоровід мар, що тягнув ся за Нероном, збільшав ся з кождим днем.

А між тим з низу на ґрунтї, пересяклім кровию і слезами виростала тихо, але щораз могучше Петрова сїйба.

В кінци — минув ся Нерон, як минає вітер, буря або пожар — а Церков сьвятого Петра все панує в місті і у сьвіті.

Кієнь.

